

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

LAURA BLAŽYTĖ

NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ DALYVAVIMAS
SPRENDIMŲ PRIĖMIME TEIKIANT VIEŠĄSIAS
PASLAUGAS: SVEIKATOS SEKTORIAUS ANALIZĖ

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas:

prof. dr. Saulius Nefas

Konsultantė:

prof. dr. Aistė Dromantaitė

VILNIUS

2024

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS

LAURA BLAŽYTĖ

NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ DALYVAVIMAS
SPRENDIMŲ PRIĖMIME TEIKIANT VIEŠĄSIAS
PASLAUGAS: SVEIKATOS SEKTORIAUS ANALIZĖ

Viešojo administravimo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 6211LX076

Vadovas:

_____ prof. dr. Saulius Nefas

2024-05-06

Atliko:

VAvmis22-1 grupės stud.

_____ stud. Laura Blažytė

2024-05-06

Vilnius

2024

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	3
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	4
PRIEDŲ SĄRAŠAS.....	5
ĮVADAS.....	6
1. NVO ISTORINIŲ IŠTAKŲ BEI NVO SĄVOKOS KOMPLEKSIŠKUMO ANALIZĖ.....	11
1.1. NVO istorinės ištakos, atsiradimo socialinės ir ekonominės prielaidos.....	11
1.2. NVO sampratos analizė ir jos kompleksiskumas.....	14
2. VIEŠOJO VALDYMO MODERNIZAVIMAS ĮTRAUKIANT PILIEČIUS IR NVO.....	21
2.1. Piliečių dalyvavimas.....	22
2.2. Piliečių ir NVO įtraukimas į sprendimų priėmimo bei viešųjų paslaugų teikimo procesus.....	32
2.3. NVO ir viešojo sektoriaus santykis modernaus viešojo valdymo kontekste.....	38
3. NVO DALYVAVIMAS SVEIKATOS SEKTORIUJE.....	44
4. NVO DALYVAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIMO PROCESĖ MODELIAVIMAS.....	51
5. DARBO METODAI IR EMPIRINIO TYRIMO ANALIZĖ.....	54
5.1. Darbo metodai.....	54
5.2. Empirinis tyrimas.....	55
5.3. Empirinio tyrimo rezultatų aptarimas.....	59
IŠVADOS.....	75
REKOMENDACIJOS.....	78
BIBLIOGRAFIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	80
SANTRAUKA.....	89
SUMMARY.....	90
PRIEDAI.....	91
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	116

LENTELIŲ SĄRAŠAS

<i>1 lentelė.</i> Lietuvoje vartojamos NVO sąvokos ir jų kritika.....	16
<i>2 lentelė.</i> Galimos NVO klasifikacijos.....	18
<i>3 lentelė.</i> NVO atliekamų vaidmenų apibūdinimas.....	19
<i>4 lentelė.</i> Viešojo valdymo paradigms bruožai.....	21
<i>5 lentelė.</i> Piliečių dalyvavimo privalumai ir trūkumai.....	27
<i>6 lentelė.</i> Įvairių nedalyvavimo, pilietinio ir politinio dalyvavimo formų tipologija.....	31
<i>7 lentelė.</i> Teorinis tyrimo modelis.....	55
<i>8 lentelė.</i> Informantai, dalyvavę tyrime.....	58
<i>9 lentelė.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo pagrindimas.....	60
<i>10 lentelė.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo privalumai.....	64
<i>11 lentelė.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo kliūtys (NVO atstovų nuomone).....	66
<i>12 lentelė.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai.....	67
<i>13 lentelė.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatai VAI atstovų požiūriu.....	70
<i>14 lentelė.</i> Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui (NVO atstovų nuomone).....	71
<i>15 lentelė.</i> Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui (VAI atstovų nuomone).....	72

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

<i>1 pav.</i> Darbo problema, dalykas ir objektas.....	8
<i>2 pav.</i> Piliečių dalyvavimo kopėtinis modelis.....	29
<i>3 pav.</i> Dalyvaujamojo sprendimų priėmimo modelis.....	35
<i>4 pav.</i> NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo procese modelis.....	53

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Interviu klausimai NVO atstovams.....	91
2 priedas. Interviu klausimai ekspertams ir VAI atstovams.....	92
3 priedas. NVO atstovų atsakymai.....	93
4 priedas. VAI atstovų atsakymai.....	105
5 priedas. Eksperto atsakymai.....	114

IVADAS

Nevyriausybinių organizacijos (NVO) paprastai matomos kaip pilietinės visuomenės dalis, viena vertus, užpildančios tarpus ten, kur neveikia rinka ar viešasis sektorius, kita vertus, dalyvaujančios kaip visuomenės atstovai tenkinant jų interesus. Naujojo viešojo valdymo paradigmoje NVO yra lygiaverčių dalyviu tiek sprendimų priėmimo, tiek teikiant viešąsias paslaugas, tad šiuo metu neabejojama dėl NVO svarbos. Todėl svarbu yra tirti, kokiais metodais NVO įgalinamos veikti, koks yra jų santykis su valdžios institucijomis, kokią įtaką NVO gali turėti tiek viešajam valdymui, tiek visuomenei. Remiantis istoriniu kontekstu NVO didelę reikšmę turėjo teikiant socialines ir su sveikatos apsauga susijusias paslaugas, šis vaidmuo išlieka toks pat svarbus ir šiomis dienomis, nes sveikatos sektorius yra vienas tų, kuriuo piliečių pasitenkinimas yra vienas mažiausių, piliečiai nepatenkinti sveikatos paslaugų prieinamumu, o sveikatos sektoriuje dirbantieji - dideliais darbo krūviais, mažais atlyginimais bei ribotomis galimybėmis, tad NVO, kaip dalyvis sprendimų priėmimo ir teikiant viešąsias paslaugas įgyja dar didesnę reikšmę siekdamos pokyčių. Tai ypač svarbu turint omenyje pandemijas (kurių ateityje galimai vis daugės dėl kintančio klimato) bei dėl jų įvedamas ekstremaliąsias situacijas, kurių metu reikalingi dideli tiek žmogiškieji, tiek materialiniai resursai. Galima kelti klausimą, kaip egzistuojančios NVO Lietuvoje mato savo vaidmenį analizuojamame kontekste bei kokį vaidmenį numatyta ateityje.

Šiame darbe bus analizuojami teoriniai NVO iškilimo kaip pilietinės visuomenės aspektai, taip pat NVO dalyvavimo viešajame valdyme prielaidos. Bus aptartas sprendimų priėmimo procesas, viešųjų paslaugų teikimas ir visuomenės įtraukimo į šiuos procesus dėmuo. Galiausiai bus telkiamas dėmesys į sveikatos sektorių - NVO galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo bei teikiant viešąsias paslaugas, kuriamas teorinis NVO dalyvavimo viešajame valdyme modelis bei atliekamas empirinis sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimas.

Darbo temos aktualumas. Darbas aktualus visiems valstybės piliečiams, siekiantiems būti įtrauktiems ir dalyvauti viešajame valdyme tiek individualiai, tiek per veiklą organizacijose, siekiantiems geresnio jų interesų atstovavimo bei demokratiškesnės visuomenės. Darbas taip pat aktualus įvairioms organizacijoms - nuo vietos lygmeniu veikiančių bendruomeninių organizacijų iki valstybiniu lygiu veikiančių NVO. Šioms visuomenės grupėms darbas aktualus dėl to, kad darbe yra nagrinėjama, kokiais būdais piliečiai ir NVO yra įtraukiami į valdymą, kokią įtaką gali turėti priimamiems sprendimams, taip pat aptariama, su kokiais sunkumais gali susidurti NVO, siekdamos dalyvauti viešajame valdyme; taip pat analizuojama ir modeliuojama, kaip NVO galėtų būti labiau įtraukiamos į viešąjį valdymą. Didžiausias aktualumas būtų toms organizacijoms, kurios siekia

pokyčių ir veikia sveikatos srityje. Taip pat aktualu visiems sveikatos sektoriuje dirbantiems bei šio sektoriaus paslaugomis besinaudojantiems asmenims.

Darbas taip pat aktualus visiems asmenims, dalyvaujantiems viešajame valdyme - tiek renkamiems politikams, tiek viešojo sektoriaus struktūrose dirbantiems, kadangi sprendimų priėmėjai bei vykdytojai turi atsižvelgti į suinteresuotąsias šalis, kurioms įtaką daro jų priimti sprendimai ir vykdoma politika. Remiantis mokslininkais, Lietuvoje egzistuoja asimetrinės informacijos problema, dėl kurios priimami sprendimai ne visada atitinka visuomenės interesus, tad sprendimų priėmėjams yra aktualu asimetrinės informacijos mažinimas per visuomenės įtraukimą į valdymą. Kitas argumentas būtų toks, jog nuo priimtų sprendimų, įgyvendinamų pokyčių priklausys visuomenės pasitenkinimas valstybe, kurioje gyvena, o politikų ir biurokratų viena iš užduočių ir yra visuomenės poreikių tenkinimas. Darbas ypač aktualus renkamiems politikams dar ir dėl to, jog nuo to, kiek jie tarsis su visuomene ir atsižvelgs į jų interesus, priklausys ir tolesnė piliečių parama bei galimybės būti išrinktiems tolesnėms kadencijoms.

Darbo aktualumas mokslinėje plotmėje taip pat svarbus, kadangi piliečių ir NVO santykis su valdžia, jų įtraukimas į valdymą yra vienas iš viešojo valdymo elementų, kuris nuolat kinta, o konkrečiai pasirinktas sveikatos sektorius, ypač gydytojus atstovaujančios organizacijos Lietuvoje nėra nagrinėtos.

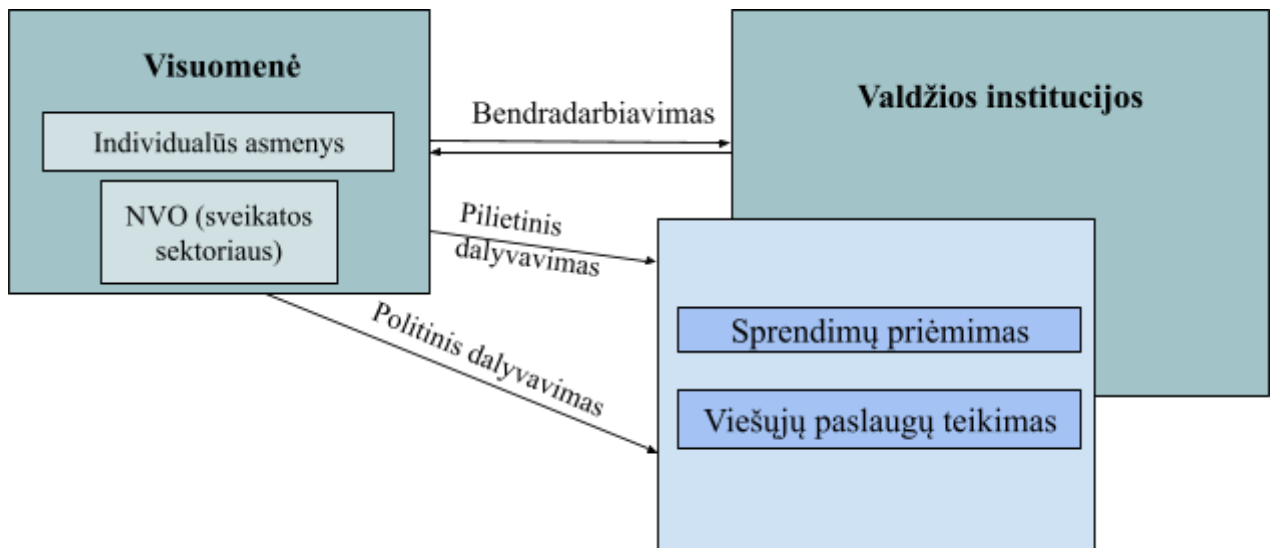
Darbo naujumas. Savo disertaciniame darbe Šukvietienė (2018) nagrinėjo NVO įgalinimą dalyvauti sprendimų priėmimo savivaldos lygmeniu. Minėta disertacija remsimės ir šiame magistro darbe, tačiau pastarasis darbas skirsis tuo, jog vienu iš objektų yra pasirenkamas sveikatos sektorius ir bus kalbama apie valstybės lygiu veikiančias organizacijas. Kituose darbuose nevyriausybinės organizacijos mokslininkų darbuose minimos bendrame suinteresuotųjų grupių kontekste (Jatautas, 2021; Bučaitė-Vilkė, 2019); Beneševičiūtė (2021) nagrinėjo NVO bendradarbiavimą su savivalda atstovaujant neįgaliųjų interesus; Žukaitė-Zelenkienė ir Fominova (2022) nagrinėjo viešojo sektoriaus taikomus ribojimus NVO Rusijoje; Jasaitytė ir Petronytė (2017) tyrinėjo nevyriausybinių organizacijų, atstovaujančių pacientų interesus, dalyvavimą sveikatos politikoje. Negalime surasti mokslinių darbų apie sveikatos sektoriaus sprendimų priėmimui įtaką darančias NVO Lietuvoje, nėra analizuota medikus atstovaujančių organizacijų veikla pastarųjų 5-erių metų laikotarpiu.

Užsienio autorių darbuose buvo analizuotas NVO aktyvumas ir dalyvavimas sprendimų priėmimo savivaldos lygiu (Eroğlu ir kt., 2023); Wang (2022) analizavo vietos bendruomenių (angl. *grassroots*) aplinkosauginių organizacijų įtaką sprendimų priėmimui Kinijoje; Abbot ir Lee (2023)

tyrinėjo, kaip NVO formuoja visuomenės dalyvavimą per teisinius aspektus; Murdie ir Barney (2023) analizavo tarptautinių sveikatos NVO veiklą bei jų poveikį vietiniam sprendimų priėmimui.

Darbo problema. Praktiškai nėra mokslinių darbų apie sveikatos politikai įtaką darančias NVO Lietuvoje, nėra analizuota gydytojus atstovaujančių organizacijų veikla pastarųjų 5-erių metų laikotarpiu, todėl keliama atitinkama šio darbo problema: *koks yra sveikatos sektoriuje veikiančių NVO vaidmuo sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas?*

Darbo objektas.

1 pav. Darbo problema, dalykas ir objektas

Šaltinis: sudaryta autorės

Darbo tikslas. Aptarti NVO sampratą bei iškilimo prielaidas, išanalizuoti NVO ir viešojo sektoriaus santykį modernaus viešojo valdymo kontekste; remiantis išanalizuota literatūra pateikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo viešajame valdyme modelį bei atlikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimą.

Darbo uždaviniai.

1. Atlikti NVO sampratos, istorinio konteksto bei iškilimo prielaidų analizę.
2. Pateikti teorinį piliečių ir NVO dalyvavimo viešajame valdyme (sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas) pagrindimą modernaus viešojo valdymo kontekste.
3. Išanalizuoti NVO dalyvavimą sveikatos sektoriuje.
4. Pasiūlyti modelį, kuris leistų didesnę NVO įgalinimą dalyvaujant sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas.

5. Atlikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimą.

Darbo paradigma¹. Pasirenkama Naujojo viešojo valdymo paradigma, kadangi ši paradigma akcentuoja įtrauktesnį piliečių dalyvavimą, pasireiškiantį tiesiogiai bei per aktyvias NVO, policentrinę demokratiją, skaidrumą, atskaitomybę gyventojams; galima teigti, jog Naujojo viešojo valdymo paradigmos centre yra žmogus, kurio interesais remiantis yra įgyvendinamas viešasis valdymas. Tad darbo tema tiesiogiai siejasi su šia paradigma ir yra nagrinėjama šios paradigmos kontekste.

Kiti autoriai, nagrinėję tokią pačią arba artimą problematiką. Nefas, Smalskys ir Šlapkauskas (2011); Spurga (2012) nagrinėjo demokratijos aspektus ir jos raišką per NVO; Nefas (2021) - per bendruomeniškumo prizmę. Kaip apie pagrindą NVO veikimui, apie piliečių įtraukimą į viešąjį valdymą, valdžios ir pilietinės visuomenės santykį galime skaityti šių autorių darbuose: Arnstein (1969), Stumbraitė-Vilkišienė (2013), Bileišis ir kt. (2014), Öberg ir Uba (2014), Brandsen ir Pape (2015), Brinkerhoff (1999), Brydon ir Wining (2016); Spiller ir Liao (2006); Gilfillan ir Fee (2017), Epperly ir Lee (2015), Storeng ir de Bengy Puyvallée (2018). Nevyriausybių organizacijų sektoriaus raidos bei iškilimo prielaidas analizavo Anheier ir Salamon (1997), Charnovitz (1997), Lewis (2010), Šimašius, (2007), Banks ir Hulme (2012), Mikolaitytė ir Mejerė (2012), Žalimienė ir Rimšaitė (2007). Suinteresuotųjų grupių kontekste NVO raišką nagrinėjo Freeman ir Phillips (2002), Bučaitė-Vilkė (2019); NVO įtraukimą savivaldos lygmeniu nagrinėjo Eroğlu ir kt. (2023), Šukvietienė (2018), Kurkela ir kt. (2023); sprendimų priėmimo aspektus tyrinėjo Buškevičiūtė ir Raipa (2010, 2011); Butzlaff (2023); Tamošiūnaitė (2018); sveikatos sektoriaus kontekste NVO veiklą analizavo Cleemput ir kt. (2013), Ebrahimi ir kt. (2021), Jasaitytė ir Petronytė (2017), Murdie ir Barney (2023), Sajadi ir kt. (2022).

Kadangi mokslininkai dažnai skirtingai apibrėžia tas pačias sąvokas, tai, kad nekiltų painiavos šiame darbe pagrindinėmis laikysime šias sąvokas:

Nevyriausybinių organizacija - nuo valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų nepriklausomas savanoriškumo pagrindais visuomenės ar jos grupės naudai veikiantis viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas nėra politinės valdžios siekimas arba vien tik religijos tikslų įgyvendinimas (Lietuvos Respublikos Nevyriausybinių organizacijų plėtros ir paramos įstatymas, 2013, aktuali redakcija).

Piliečių (pilietinis) dalyvavimas - tai piliečių ar jų grupių dalyvavimas įvairiomis priemonėmis sprendžiant visuomenei rūpimus klausimus. Jis gali būti tiesiogiai ir netiesiogiai susijęs su sprendimų

¹ Šią paradigmą suformulavo Stephen O. Osborne (2006), o ši paradigma akcentuoja piliečių įtraukimą į valdymą, policentrinę demokratiją, tarpinstitucinį bendradarbiavimą, tinklaveiką grįstą valdymą, lygiateisiškumą.

priėmimu ar viešosios politikos formavimu, tačiau neapsiriboja jokia konkrečiu dalyvavimu, gali skirtis savo formomis ir įtraukties lygiu (Arnstein, 1969).

Piliečių įgalinimas/įsitraukimas (angl. *engagement*) - ilgalaikis procesas, užtikrinantis nuolatinį piliečio dalyvavimą viešojo valdymo procese. „Įtrauktis – tai nuolatinis bendruomenės įtraukimas į bendrus paslaugų kūrimo procesus, viešąsias politikas ir programas, siekiant apibrėžti ir spręsti viešąsias problemas. Ji orientuota į nepertraukiamą ryšių tarp žmonių įvairiais klausimais kūrimą. Tai plati ir nuolat sąveikaujanti sistema, kurioje naudojamos galimybės imtis veiksmų spręsti konkrečias viešąsias problemas, apgalvotai kuriamas bendruomenės susidomėjimas nuolatinio problemų srautu.“ (Vaidelytė ir kt., 2016)

Politinis dalyvavimas - piliečių veiksmai, apimantys visus būdus, kuriais jie siekia paveikti vyriausybės priimamus sprendimus bei politinius rezultatus, yra orientuoti į tikslą, stebimi ir išmatuojami. Politinio dalyvavimo formos apima: dalyvavimą rinkimuose, kontaktavimą su politikais, dalyvavimą politinių partijų ar susivienijimų veikloje, dalyvavimą politinėse kampanijose, įvairiais aktyvizmo formas (pvz., dalyvavimą protestuose) (Ekman ir Amnå, 2012).

Sprendimų priėmimas - tai procesas, kurio metu, atsižvelgiant į įvairias politines, ekonomines, socialines ir kitas aplinkybes ir remiantis prieinama informacija, pasirenkama tam tikra viešosios politikos alternatyva spręsti tam tikrą problemą (Buškevičiūtė ir Raipa, 2010, p. 22).

Viešoji paslauga - pagal įstatymų ir (ar) viešojo administravimo subjektų nustatytus reikalavimus vykdoma šių subjektų prižiūrima veikla, kuria sukuriamą valstybės ar savivaldybių garantuojama ir visuomenės nariams vienodai prieinama nauda (Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, 1999, aktuali redakcija).

Darbo metodai. Mokslinės literatūros analizė, sisteminė analizė, sintezės metodas, modeliavimas, logografikos metodas, interviu.

Darbo struktūra. Šis darbas sudarytas iš 5 dalių. Pirmoje darbo dalyje aptariamas NVO atsiradimo istorinis kontekstas, socialinės ir ekonominės prielaidos bei sampratos. Antroje darbo dalyje analizuojamas piliečių ir NVO įtraukimas į viešąjį valdymą ir dalyvavimas sprendimų priėmimo modernaus viešojo valdymo kontekste. Trečioje darbo dalyje analizuojamas NVO dalyvavimas sveikatos sektoriuje. Ketvirtoje darbo dalyje pateikiamas sveikatos sektoriuje veikiančių NVO įtraukimo į viešąjį valdymą modelis. Penktoje darbo dalyje pateikiama kokybinio tyrimo rezultatų analizė. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai.

Darbo apimtis. Magistro darbo apimtis (be literatūros sąrašo, priedų ir santraukos) yra 79 psl.

1. NVO ISTORINIŲ IŠTAKŲ BEI NVO SĄVOKOS KOMPLEKSIŠKUMO ANALIZĖ

Nevyriausybinių organizacijų XXI a. yra lygiaverčių dalyviu viešajame valdyme, praėjusiame amžiuje su naujojo viešojo valdymo paradigma įsigalėjus sprendimų priėmimo policentriškumo idėjai. Diskursas apie NVO gana platus, kadangi nėra vieningo, tikslaus NVO apibrėžimo. Tam tikrus fundamentalius dalykus apie NVO jau yra išnaginėję ir vėlesniuose darbuose nuolat cituojami autoriai tokie kaip Salamon ir Anheier (1997), Lewis (2010), Millar (2013), o Lietuvoje NVO fenomeną nagrinėjo Šimašius (2007), Žalimienė ir Rimšaitė (2007), Šukvietienė (2018). Šiame skyriuje apžvelgsime NVO atsiradimo prielaidas, sampratas bei savybes remiantis minėtais ir kitais autoriais.

1.1. NVO istorinės ištakos, atsiradimo socialinės ir ekonominės prielaidos

Skirtingose pasaulio šalyse nevyriausybinių organizacijų vaidmuo suprantamas nevienodai, taip pat skirtingai vystėsi istoriškai. Apibendrinant įvairių autorių (Šimašius, 2007; Butkevičienė ir kt., 2021; Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 86) tekstus, galima teigti, jog NVO ištakos sutampa su filantropinės ir labdaringos veiklos pradžia. Nors pirmosios nevyriausybinių organizacijų sietinos su religinėmis institucijomis, XIV a. Europoje atsiranda įvairios savitarpio pagalbos organizacijos, profesinės gildijos ir cechai (Praktinis vadovas nevyriausybiniams organizacijoms, 1999, p. 5, cit. iš Šimašius, 2007, p. 33; Butkevičienė ir Vaidelytė, 2013, cit. iš Butkevičienė ir kt., 2021, p. 16). XVIII a. Europoje įvairios nevyriausybinių organizacijų sustiprėja, o jų nariai dalyvauja įsitraukdami sprendžiant socialinius ir kitus visuomenei rūpimus klausimus; organizacijos teikia tas paslaugas, kurių negali pasiūlyti valdžios institucijos (Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 86). Kaip toliau teigia autorės, iki pat XIX a. pabaigos Europos valstybėse valdžia „nebuvo prisiėmusi atsakomybės už už savo piliečių socialinių problemų sprendimą, todėl būtent nevyriausybinių organizacijų pastangomis buvo organizuojama benamių, nepasiturinčių asmenų, ligonių ar neįgaliųjų globa ir šelpimas. Jos buvo pagrindinės socialinių paslaugų teikėjos, o socialinių paslaugų teikimas kaip organizuota labdaros organizacijų veikla pirmiausia kilo iš pilietinės visuomenės iniciatyvos“ (Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 87). Taigi žvelgdami į istorinę perspektyvą, galime matyti, jog NVO atsiradimas įvyko iš būtinybės, kai valdžios institucijos dar nebuvo sukūrusios mechanizmų bei visa apimančių sistemų, kurios būtų leidusios pasirūpinti piliečių poreikiais ar spręsti jų socialines ir kitas problemas. Tačiau vėliau, keičiantis viešojo valdymo paradigmoms, o ekonomikoje išivyraujant rinkos dėsniams, situacija keitėsi, buvo tikimasi, kad rinka užtikrins visus gyventojų poreikius. Visgi taip nenutiko ir mokslinėje literatūroje (Pejcal ir Dostal, 2017, p. 178; Steinberg, 2006; Ilon, 1998; Johns, 2000; Salamon, 1987; Salamon ir Anheier, 1994; 1997; Salamon ir kt., 1999, cit. iš Šukvietienė, 2018) nevyriausybinių

organizacijų atsiradimas siejamas su rinkos spragomis (angl. *market failure*). „Galima daryti prielaidą, jog NVO aktyvumas bei naujos veiklos formos rodo specifinius visuomenės poreikius, kurių netenkina nei rinka, nei viešasis sektorius“ (Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 84). Pasak autorių Ott ir Dicke (2012, cit. iš Beaton ir Kennedy, 2021, p. 645), tobulai veikiančioje rinkoje ne pelno organizacijos netgi neegzistuoja. Tačiau taip nėra, o tai, kad rinkai „nepavyko“ nėra stebėtina, kadangi šis mechanizmas grindžiamas pelno siekimu, kur veikiant paklauso - pasiūlos dėsniams svarbiausia yra tai, ar asmuo - pirkėjas - gali susimokėti, rinkai nerūpi individualūs asmens poreikiai *per se*. Autoriai Beaton ir Kennedy (2021, p. 641) patvirtina, kad rinkos spragų teorija išlieka vyraujančia teorija, aiškinančia ne pelno organizacijų vaidmenį bei teigia, jog ne pelno organizacijos sukuriama „užpildyti tarpams“ ir parūpinti gyventojams socialinio saugumo tinklą. Šis NVO vaidmuo, kaip socialinio saugumo tinklo parūpintojos, aktualus nuo pat NVO atsiradimo pradžios, ir galime daryti prielaidą, kad išlieka viena svarbiausių NVO funkcijų ir šiomis dienomis.

Kita įvardijama NVO suaktyvėjimo priežastis yra gerovės valstybės krizė (Salamon ir kt., 1999, cit. iš Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 84). „Salamono teigimu (Mirabella, 2001), šis sektorius sėkmingai užpildo valdžios paliktas spragas: NVO išlaidos kai kurių socialinių paslaugų teikimui lenkia centrinės valdžios arba savivaldos tiesiogines išlaidas toms pačioms paslaugoms“ (Žalimienė ir Rimšaitė, 2007, p. 85). Mikolaitytė ir Mejerė (2012, p. 57) pažymi, kad „NVO, pirmiausia susiformavusios kaip savitarpio pagalba ir paramą teikiančios organizacijos, atsižvelgdamos į glaudesnio pilietinės visuomenės ir valdžios institucijų bendradarbiavimo ir partnerystės poreikį sprendžiant specifinių sričių problemas, išplėtė savo funkcijų lauką iki paslaugų teikimo ir viešojo intereso atstovavimo“.

Didžiausias NVO skaičiaus ir reikšmės didėjimas įvyko 9-ajame ir 10-ajame XX a. dešimtmetyje (Lewis, 2010). Kaip teigia autorius, NVO iškilimas buvo palankiai sutiktas tarptautinės donorų bendruomenės, kadangi NVO atnešė naujus sprendimus ilgalaikėms vystymosi problemoms spręsti, nulemtoms neefektyvių vyriausybių tarpusavio paramos programų ir projektų. NVO buvo matomos kaip ekonomiškai efektyvi alternatyva viešajam sektoriui teikiant paslaugas. Tarptautinė donorų bendruomenė pradėjo skatinti „gerojo valdymo“ politiką, kuri reiškė subalansuotą santykį tarp vyriausybės, rinkos ir trečiojo sektoriaus. Šioje paradigmoje NVO tapo matomos kaip išskylanti pilietinė visuomenė.

NVO kūrimąsi galime laikyti piliečių dalyvavimo forma bei pilietinės visuomenės raiškos būdu ir kaip išskiria Sidor (2012, p. 88, cit. iš Šukvietienė, 2018, p. 18), piliečių dalyvavimas valstybės lygmeniu plačiąja prasme gali būti skirstomas į dvi kategorijas: 1- piliečių įtraukimas ir/ar piliečių veikla (pvz., lobizmas ar protestai), 2 - piliečių dalyvavimas rinkimuose ir prievolės (pvz.,

referendumai, mokesčių mokėjimas). Kai kurie autoriai kalbėdami apie NVO iškilimą teigia, jog tai gali būti siejama su šių organizacijų dvilype funkcija, kuri gali būti priskirta NVO: tai arba pasiūlos, arba paklausos organizacijos (Banks ir Hulme, 2012, p. 24), priklausomai nuo to, ko organizacija siekia - teikti paslaugas ir įsitraukti į bendradarbiavimą, ar, priešingai, daryti poveikį viešojo sektoriaus atstovams siekiant įtraukti dalyvauti viešajame valdyme ir sprendimų priėmimo. Autoriai, remdamiesi Clark (1995) bei Fowler (2000), teigia, jog būtent NVO kaip pilietinės visuomenės funkcija lemia NVO judėjimą nuo pasiūlos pusės (paslaugomis grįstos prieigos) prie paklausos pusės, kas reiškia NVO dalyvavimą asistuojant bendruomenėms išreiškiant ir formuluojant bendruomenių interesus ir dalyvavimą vystymo procesuose, tokiu būdu NVO išliekant susietomis ir atskaitingomis pilietinei visuomenei. Kai kurie autoriai (Epperly ir Lee, 2015, p. 174; Brandsen ir Pape, 2015; Mačiukaitė-Žvinienė ir Grigaliūnaitė, 2006, p. 115-116, cit. iš Šukvietienė, 2018, p. 18) teigia, kad nevyriausybinių organizacijų suvokiamos kaip ryšys tarp viešojo sektoriaus ir visuomenės, o ne kaip atskiras sektorius, todėl NVO gausa bei jų veiklos skatinimas nebūtinai reiškia pilietinės visuomenės aktyvumo augimą, nors NVO plėtra ir yra vienas pagrindinių atviros pilietinės visuomenės bruožų (Šukvietienė, 2018, p. 18). Autorė, remdamasi Pejcal ir Dostal (2017, p. 178) taip pat prideda, jog NVO, kaip trečiasis sektorius, reaguoja į privataus bei viešojo sektoriaus sukuriamas spragas, tačiau dėl to susiduria su problemomis, nulemtomis nepriklausomumo nuo šių sektorių (Šukvietienė, 2018, p. 18).

Politikos mokslininkai teigia, kad pilietinės visuomenės veikėjai gali užpildyti atsiradusius „atskaitomybės tarpus“ ir globaliame valdyme, kuriuos nulemia renkamų lyderių nebuvimas ar parlamentinis neapsižiūrėjimas, kurie turėtų užtikrinti atskaitomybę nacionalinėse valstybėse (Scholte, 2004, p. 212, cit. iš Storeng ir de Bengy Puyvallée, 2018, p. 929). Tai palaiko teiginius apie tai, jog NVO atsiranda ten, kur viešasis ir privatus sektorius palieka spragų ir kartais NVO daro gal netgi daugiau nei turėtų, nes prisiima atsakomybę tarpsektoriniame lygmenyje, kur šios atsisako privatus ir viešieji sektoriai. Tokiose terpėse išskyla nepriklausomos organizacijos (dažnai tarptautinės), tokios kaip *Greenpeace*, *The Slow Factory*, iniciatyvos *Stop waste colonialism* ir kt. Lewis (2010) teigimu, jau nuo pat XVIII a. Vakarų valstybėse kai kurios NVO veikė tarptautiniu lygmeniu tokiais klausimais kaip vergovės panaikinimas ar taikos siekimas. 1945 m. Jungtinių Tautų chartijos 71 straipsnis formalizavo NVO įtraukimą JT procesuose; tas pats pasakytina apie UNESCO, ir PSO. NVO įtaka sustiprėjo aštuntajame dešimtmetyje ir šios organizacijos suvaidino svarbų vaidmenį JT konferencijose Stokholme 1972 m. ir Rio de Žaneire 1992 m., kur NVO aktyviai dalyvavo tiek pasiruošime, tiek pačiose konferencijose, kurios patvirtino ne vieną JT politikos dokumentą, susijusį su NVO vaidmeniu JT sistemoje, apimančius tokias sritis kaip politikos ir programų formavimas, vykdymas ir vertinimas (Lewis, 2010). Storeng ir de Bengy Puyvallée (2018), cituodami Smith (2016),

teigia, jog būtent pilietinė visuomenė vaidins kartinį vaidmenį siekiant JT Tvaraus vystymosi tikslų 2030 įgyvendinimo, kadangi ji gali pasiūlyti naujas politikos alternatyvas, kurti sąjungas tarp sektorių bei didinti globalių valdymo procesų legitimumą ir atskaitomybę. Taip manoma dėl to, jog pilietinės visuomenės organizacijų nepriklausomumas ir ryšiai su bendruomenėmis (kurias paveikia priimami sprendimai) suteikia legitimumo ir netgi padeda demokratizuoti globalaus valdymo procesus.

Kalbėdami apie tarptautinių NVO veiklą tose srityse, kur stinga suplanuotų veiksmų, procedūrų, galime pridėti tai, jog šios organizacijos iškelia tokius klausimus, kurie gali būti nepatogūs vyriausybėms, kadangi tai reikštų verslo subjektų nepasitenkinimą ir galimai finansinių srautų valstybėms mažėjimą įmonėms persikeliant į kitas šalis. Tuo tarpu privatūs verslai dažnai nėra suinteresuoti paremti tam tikras NVO iniciatyvas, kurios siekia mažinti gamybą, vartojimą ar didinti atlyginimus darbuotojams, net jei tai susiję su tokiomis svarbiomis šių dienų problemomis kaip klimato krizė ar tiesiog bazinių žmogaus teisių užtikrinimas. Šiame kontekste NVO gali būti matomos ne tik kaip rinkos ar viešojo sektoriaus paliktų spragų užpildytojos, tačiau ir kaip atstovas tų visuomenės grupių, kuriomis kitu atveju niekas kitas negali ar nenori pasirūpinti. Pavyzdys galėtų būti ir Lietuvoje veikianti „Sienos grupė“, kuri įsikūrė siekdama padėti tarp Lietuvos ir Baltarusijos sienų įstrigusiems pabėgėliams; taip pat minėtos iniciatyvos *Stop waste colonialism* ar *The Slow Factory*, besirūpinančios mažesniu darbuotojų išnaudojimu, tvariu tekstilės naudojimu bei tuo, jog mažiau tekstilės atliekų pasiektų mažesnių pajamų šalis.

Apibendrinami matome, jog NVO iškilimas neturi vienos visa apimančios priežasties, šių organizacijų atsiradimo kontekstai taip pat gali būti labai skirtingi, jos veikia įvairiose sferose, tačiau jas visas sieja tikslas pasirūpinti tais žmonių poreikiais, kurių niekas kitas nesiima užtikrinti. Taip pat apžvelgę NVO iškilimo prielaidas galime matyti, kokį vaidmenį jos atlikdavo įvairiais laikotarpiais, o analizuojamos šio darbo problemos kontekste tai yra svarbu dėl to, jog matome, kad nepaisant viešojo valdymo paradigmos kitimo NVO vaidmenys tiek anksčiau, tiek dabar yra labai panašūs ir galimai skiriasi tik mechanizmai, kuriais veikia šios organizacijos bei įgalinimo lygis. Empiriniu tyrimu šiame darbe bus tikrinama, kokie tie mechanizmai yra šiomis dienomis bei koks dabartinių NVO santykis su valdžios institucijomis.

1.2. NVO sampratos analizė ir jos kompleksškumas

Analizuodami NVO iškilimo istorinį kontekstą bei šių organizacijų atsiradimo socialines ir ekonomines prielaidas galime susidaryti abstraktų vaizdą apie tai, kas yra nevyriausybinės organizacijos, tačiau tam, kad būtų pasiektas sutarimas dėl kategorijų turime analizuoti NVO sąvokos

supratimą tiek Lietuvos, tiek pasaulio kontekste, įvardinant NVO savybes, kriterijus, kilmę, veiklos pobūdį, finansavimo šaltinius.

Nevyriausybinių organizacijų terminas buvo pradėtas vartoti 1945 m. kuriant Jungtinių tautų organizaciją siekiant išskirti šias organizacijas kaip turinčias patariamąjį vaidmenį, tačiau nepriklausančias valstybinėms struktūroms. Tačiau populiarus termino vartojimas įsigali tik nuo 8-ojo dešimtmečio (Willetts, 2002). Žalimienė ir Rimšaitė (2007, p. 85) pateikia Pasaulio Banko vartojamą NVO apibrėžimą: „Tai – privačios organizacijos, kurių veikla siekia palengvinti kančią, atstovauti skurstančiųjų interesams, rūpintis aplinkos apsauga, teikti pagrindines socialines paslaugas, skatinti bendruomenės vystymąsi. Nevyriausybinių organizacijų veikla paprastai grindžiama moralinėmis vertybėmis, jos visiškai arba labai priklauso nuo labdaros ir savanoriškų paslaugų.“ Kaip toliau apibendrina autorės, šiame nevyriausybinių organizacijų apibrėžime akcentuojama humanitarinė, altruistinė jų veikla ir šie aspektai buvo nekvestionuojami iki XX a. vidurio, tačiau šiomis dienomis situacija yra pasikeitusi, atsiranda išlygų kalbant apie šiuos aspektus. Cleary (1997, cit. iš Mikolaitytė ir Mejerė, 2012, p. 57) taip pat pabrėžia, kad nevyriausybiniis sektorius „apima organizacijas teikiančias paslaugas atskirties grupėms, gina jų interesus, rūpinasi aplinkosauga, teikia socialines paslaugas ir rūpinasi bendruomenės plėtra“. Visgi šiandien galime teigti, jog NVO sąvoka apima daugiau nei čia paminėtus aspektus, nors diskurse apie NVO šios organizacijos dažniausiai matomos kaip humanitarinę pagalbą teikiančios ir veikiančios krizės ištiktuose kraštuose, tačiau toks NVO veiklos apibūdinimas būtų per siauras, plačiąja prasme NVO galime laikyti pilietinės visuomenės raiška. Tai galime sieti su šio darbo problema apie NVO vaidmenį sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas šiandieninėje visuomenėje, o atlikdami sveikatos sektoriaus NVO tyrimą išsiaiškinsime, kaip šios organizacijos mato savo vaidmenį ir veiklą, su kokiomis kliūtėmis susiduria ir kokių sąlygų reiktų, kad šios organizacijos efektyviausiai galėtų dalyvauti sprendimų priėmimo.

Visgi daugelis autorių teigia, jog nėra vieningo NVO sąvokos bei veiklos pobūdžio apibrėžimo, pats sektorius yra įvairialypis. Šimašius (2007) pateikia tokius šio sektoriaus organizacijas įvardijančius terminus: nevyriausybines, ne pelno, pelno nesiekiančios, savanoriškos, nevalstybinės, visuomeninės, pilietinės, labdaringos, filantropinės, trečiojo sektoriaus, nepriklausomo sektoriaus. Tačiau pastebima, kad nei vienas šių apibrėžimų nepateikia visuminio sąvokos turinio. Negana to, plačiausiai paplitusi „nevyriausybines organizacijos sąvoka kritikuojama dėl neapibrėžtumo bei galimo klaidingo įspūdžio, jog tai - antivyriausybine organizacija“. Neaiškumų gali kilti ir tuomet, kai nevyriausybinių organizacijų terminas gali būti suprantamas kaip apimantis viską, kas nėra valstybinis (viešasis) sektorius. (Šimašius, 2007, p. 15).

Kalbėdami apie terminologiją galime pastebėti, jog kai kurie autoriai teigia, jog terminas „trečiasis sektorius“ yra visa apibūdinantis ir tinkantis visoms organizacijoms, esančioms tarp vyriausybės ir tarp rinkos (Wagner 2002, p. 51; Gidron 2002; cit. iš Taylor, 2010, p. 1) ir pateikia Salamon ir Anheier įvardytus šio sektoriaus organizacijų kriterijus, kurie taikomi ir nevyriausybinėms organizacijoms: institucionalizuotos, privačios, savivaldžios, pelno nesiekiančios, savanoriškos. Tačiau Šilinskytė (2014, p. 54), remdamasi Corry (2010) kritikuoja šią apibrėžtį ir taikymą kalbant apie nevyriausybines organizacijas, kadangi „šiam sektoriui įprastai bandoma priskirti visa tai, ko negalima priskirti verslui ar viešajam sektoriui, ir dažnai jis asocijuojasi su nepakankamu sistemiškumu ar kokybe, nes organizacijos negali būti griežtai reguliuojamos, o jų veikla tiksliai suplanuota, netampant priklausomoms nuo labiau struktūrizuotų institucijų. Kitas svarbus aspektas – pats šio sektoriaus pavadinimas tarsi nustumia šias organizacijas kaip mažiau svarbias nei viešasis ir privatusis sektorius“.

Šukvietienė (2018, p. 17) prideda, jog nevyriausybines organizacijas yra suvokiamos kaip trečiojo sektoriaus pagrindinis elementas, kuris atitinka kriterijus, pagal kuriuos apibūdinamos NVO ir trečiasis sektorius. Todėl, kad minėtos sąvokos nėra visaapimančios, susilaukia ir nemažai kritikos. 1-oje lentelėje pateikiame Lietuvoje vartojamų sąvokų apibendrinančią kritiką.

1 lentelė. *Lietuvoje vartojamos NVO sąvokos ir jų kritika*

SAVOKA	PAGRINDINĖ KRITIKA
Nevyriausybė	Organizacijos atskiriamos nuo valstybinių institucijų, bet ne nuo privataus sektoriaus; taip pat galimas klaidingas išpūdis, jog tai antivalstybinė organizacija
Nevalstybinė	
Savanoriška	Kalbama apie bet kokias savanoriškumo pagrindais veikiančias organizacijas; terminas pabrėžia tik vieną būdingą NVO bruožą.
Pilietinė	Gali sudaryti klaidingą išpūdį, jog siejama tik su tam tikra narių pilietybe arba jog organizaciją gali sudaryti tik fiziniai asmenys (piliečiai).
Visuomeninė	Per plati sąvoka, kadangi gali reikšti bet koki visuomenės darinį ar visuomenės sandarą apskritai.
Ne pelno	Sąvokose pabrėžiamas pelno nebuvimas ar nesiekimas, tačiau visas organizacijas būtų galima skirstyti į pelno ir ne pelno, kas nutolintų nuo NVO sampratos.
Pelno nesiekianti	
Labdaringa	Sąvokos tinka apibūdinti tik tam tikras altruistinė veikla užsiimančias organizacijas.
Filantropinė	
Trečiojo sektoriaus	Per plati sąvoka, kadangi apima visas organizacijas, kurių negalima priskirti viešajam ar privačiam sektoriui.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Šimašius (2007), Šilinskių (2014)

Nepaisant to, kad aptartos sąvokos nėra visaapimančios, Lietuvoje įprastai vartojamas nevyriausybinių organizacijų terminas, nors R. Šimašius (2007, p. 15) pateikia kritikos ir jam, tačiau remiantis LR Teisės aktais numanomų neapibrėžtumų nebelieka. 2013 m. buvo priimtas Nevyriausybinių organizacijų plėtros ir paramos įstatymas, kuriame nurodoma: „Nevyriausybinių organizacija – nuo valstybės ar savivaldybių institucijų ir įstaigų nepriklausomas savanoriškumo pagrindais visuomenės ar jos grupės naudai veikiantis viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas nėra politinės valdžios siekimas arba vien tik religijos tikslų įgyvendinimas“ bei pridėjama, jog Lietuvoje nevyriausybiniams organizacijoms nėra priskiriamos politinės partijos; profesinės sąjungos bei darbdavių organizacijos ir jų susivienijimai; įstatymų nustatyta tvarka steigiamos organizacijos, kuriose narystė yra privaloma tam tikros profesijos atstovams; susivienijimai, kurių daugiau kaip 1/3 dalyvių yra privatūs juridiniai asmenys; sodininkų bendrijos, daugiabučių gyvenamųjų namų ir kitos paskirties pastatų savininkų bendrijos ar bendro nekilnojamojo turto valdymo tikslu įsteigtos bendrijos; šeimos (Nevyriausybinių organizacijų plėtros įstatymas, 2013).

Lewis (2010) pabrėžia, kad terminų įvairovė diskurse apie NVO labiau atspindi ne deskriptyvinį ar analitinį tikslumą, o yra nulemta skirtingų kultūrų ir istorinių kontekstų, kuriuose prasidėjo svarstymai apie NVO. Pavyzdžiui, „ne pelno“ (angl. *non profit*) organizacijos terminas dažniausiai vartojamas JAV, kur dominuoja rinkos ekonomika, o piliečių organizacijos yra skatinamos fiskalinėmis naudomis, jei jos dirba dėl viešojo gėrio, nėra komercinės ir nesiekia pelno. Jungtinėje karalystėje dominuoja savanoriškos ar labdaros organizacijos terminas, o tai susiję su ilgametėmis savanoriavimo tradicijomis (kurioms įtaką padarė krikščioniškosios vertybės) bei labdaringos veiklos teisės vystymusi. Tačiau svarbu pabrėžti, kad Jungtinėje Karalystėje labdaringos organizacijos statusas priklauso nuo jos nepolitiškumo (politiškoms organizacijoms toks statusas nesuteikiamas). Nevyriausybinių organizacijų sąvoka dažnai siejama su tarptautine veikla ar veikla besivystančiose šalyse, tai yra nulemta JTO įkūrimo 1945 m. A. Šilinskytė (2014, p. 53) prideda, jog „Europoje daug didesnis dėmesys skiriamas NVO istorinei perspektyvai, analitiniams tyrimams, sutelkiant dėmesį į nevyriausybinių organizacijų tipologiją ir taip pabrėžiant skirtingo veikimo būdus ir NVO pokyčius laikui bėgant, o JAV autoriai siekia apibrėžti pagrindinius šio sektoriaus komponentus (Evers, Laville, 2004, p. 11–12)“. Autoriai Anheir ir Salamon (1997, p. 30–33, cit. iš Šilinskytė, 2014) nagrinėja skirtingus NVO apibrėžties tipus, kurios yra: teisinė, ekonominė, funkcinė bei struktūrinė ir veiklos. Teisinė apibrėžtis organizacijas leidžia skirstyti pagal valstybės teisės aktuose numatytus kriterijus, ekonominė reiškia skirstymą pagal gaunamų pajamų pobūdį, funkcinė - pagal organizacijos interesus, o struktūrinė ir veiklos akcentuoja pačią organizacijos struktūrą ir jos veiklą kaip svarbiausias charakteristikas.

NVO fenomeno analizavimas ganėtinai sudėtingas dėl šio vyraujančio neapibrėžtumo, kas yra nevyriausybinių organizacijų. Lewis (2010) teigimu, aptariamas sektorius yra labai įvairialypis, todėl negalimas generalizavimas, nes sektorių sudaro tiek mažos neformalios grupės, tiek didelės tarptautinės organizacijos. Negana to, NVO atlieka skirtingas funkcijas, įgauna skirtingas formas tarp skirtingų visuomenių ir jų viduje. NVO sąvoka yra kompleksinė, o tokie dalykai kaip kad nepaisant to, jog NVO nėra valdomos valdžios, tačiau gali gauti didelį valdžios finansavimą, sukelia daugiau neaiškumų ir galimų neatitikimų, o apibrėžti NVO tampa dar sunkiau. 2-oje lentelėje galime matyti galimas NVO klasifikacijas, tačiau jau ir taip egzistuojančiame painiame diskurse, kur ne visada pasiekiamas sutarimas dėl sąvokų, dar daugiau painiavos įneša autoriaus Lewis (2010) išskiriamos netikrosios NVO.

2 lentelė. *Galimos NVO klasifikacijos*

Pagal struktūrą	<ol style="list-style-type: none"> 1. Didelės/mažos 2. Formalios/neformalios 3. Biurokratizuotos/lanksčios
Pagal finansavimą	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gaunančios išorinį finansavimą 2. Naudojančios vidinius resursus
Pagal kilmę	<ol style="list-style-type: none"> 1. Šiaurietiškosios NVO (angl. <i>Northern NGOs</i>, NNGOs) - kilusios industrializuotose šalyse 2. Pietietiškosios NVO (angl. <i>Southern NGOs</i> - SNGOs) - kilusios iš mažiau išsivysčiusių pasaulio regionų
Pagal narystę	<ol style="list-style-type: none"> 1. Žmonių ar bendruomenėmis paremtos (angl. <i>grassroots</i>) organizacijos 2. Organizacijos tarpininkės - dirba su bendruomenėmis iš išorės (angl. <i>grassroots support organizations</i> - GSOs)
Netikrosios	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vyriausybės organizuojamos (angl. <i>government organized NGOs</i> - GONGOs) 2. "Lagaminėlio" (angl. <i>briefcase NGOs</i>) - įkurtos individualių asmenų dėl asmeninės naudos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lewis (2010)

Apibendrinami pateiktą lentelę galime tiesiog daryti išvadą apie analizuojamo sektoriaus įvairiapusiškumą, tuo pat metu atsisakydami šį sektorių griežtai spausti į rėmus, o neapibrėžtumą laikydami NVO sektoriaus privalumu, lemiančiu NVO veiklų bei rezultatų spektro platumą. Vis dėlto nepaisant NVO sektoriaus įvairialypiškumo, autoriai bandė suklasifikuoti ir apibrėžti NVO pagal tam tikrus kriterijus. Salamon (1997, cit. iš Šimašius, 2007, p. 16) pateikia šiuos plačiai pripažintus nevyriausybinių organizacijų kriterijus:

- a) institucionalizavimas, ty. įkūrimas tam tikra teisine forma;

- b) privatumas, t.y. organizacijos instituciškai atskirtos nuo vyriausybės (valdžios), net jei ir gauna jos paramą;
- c) pelno neskirstymas, t.y. nėra galimybės pelną skirstyti savininkams;
- d) savivalda, t.y. kontroliuojamos remiantis savo vidaus procedūromis, o ne valdomos iš išorės;
- e) savanoriškumas, t.y. neprivaloma narystė NVO.

Taigi remdamiesi šiais kriterijais galime suvokti NVO sektoriaus išskirtinumą lemiančius bruožus.

Svarstant apie NVO sampratą ir analizuojant jų veiklos pobūdį, Lewis (2007, cit. iš Lewis, 2010) išskiria tris pagrindinius NVO atliekamus vaidmenis: tai yra vykdytoja, katalizatorė ir partnerė. Kiekvienos iš šių rolių detalesnis apibūdinimas pateikiamas 3-ioje lentelėje.

3 lentelė. *NVO atliekamų vaidmenų apibūdinimas*

NVO VAIDMUO	VAIDMENS APRAŠYMAS
Vykdytoja	Šis vaidmuo susijęs su resursų mobilizavimu bei gėrybių ir paslaugų teikimu tiems gyventojams, kuriems labiausiai to reikia. Paslaugos gali būti teikiamos įvairiose srityse, pavyzdžiui: sveikatos apsauga, mikrofinansai, žemės ūkio plėtra, pagalba nenumatytais atvejais, žmogaus teisės. NVO vienos pirmųjų teikia humanitarinę pagalbą civiliams įvykus gamtos katastrofoms ar politinių krizių atvejais. Šio NVO vaidmuo reikšmė vis didėja, kadangi vyriausybės, įgyvendindamos reformas ir privatizacijos planus, samdo nevyriausybinės organizacijas įvairioms užduotims atlikti. Vis augant viešųjų paslaugų kontraktavimui, NVO, kaip vykdytojos, vaidmuo reikšmingai išsiplėtė.
Katalizatorė	NVO kaip katalizatorės vaidmuo siejamas su jų galimybėmis įkvėpti, inicijuoti ar tiesiog prisidėti prie veiksmų, skatinančių socialinius pokyčius. Toks NVO vaidmuo siejamas tiek su individualiais, tiek su jų grupėmis vietos bendruomenėse arba viešajame sektoriuje pritraukiant donorus. Atkreipiamas dėmesys į interesų atstovavimą viešajame valdyme, lobizmo veiklą, lėšų pritraukimo kampanijas, socialinės antreprenerystės plėtrą.
Partnerė	Partnerės vaidmuo atspindi augančią NVO bendradarbiavimo tiek su valdžia, tiek privačiu sektoriumi tendenciją, pasireiškiančią bendrose veiklose, kur reikalingas platesnis, kelių skirtingų subjektų įsitraukimas ir dalyvavimas. Šiuo vaidmeniu siekiama abipusiai naudingų santykių tarp NVO ir kitų sektorių.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lewis (2010)

Šioje lentelėje yra išskiriami NVO vaidmenys, lemiantys NVO pasireiškimą ir specifiką: NVO kaip vykdytoja perima viešųjų paslaugų teikimą ir įgyvendina viešojo sektoriaus joms paskiriamas užduotis; NVO kaip katalizatorės atstovauja interesus, užsiima lobizmu, lėšų pritraukimu; partnerės vaidmuo siejamas su NVO ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimu tarpsektoriniuose projektuose. Analizuodami šiuos vaidmenis naujojo viešojo valdymo paradigmos kontekste galime daryti prielaidą,

kad šiuolaikiniame viešajame valdyme pagrindinis NVO tenkantis (ar turintis tekti) yra partnerės vaidmuo, kadangi minima paradigma grindžiama tinklaveika bei bendradarbiavimu grįstu valdymu, kas įgalina NVO veikti lygiavertiškai. Nors Lewis ir įvardina, jog kontraktuojant paslaugas NVO kaip vykdytojų veikla reikšmingai išsiplėtė, galima iš dalies teigti, jog tokie santykiai tarp valdžios ir NVO, kai NVO vykdo valdžios paskirtas užduotis, yra praėjusių paradigmos reliktas.

Kaip galime matyti iš analizuotos literatūros, plačios yra ne tik NVO sampratos, bet ir veiklos sritys, veikimo būdai, netgi prielaidos, dėl ko atsirado nevyriausybinės organizacijos, tačiau galime sutikti, kad šiuolaikinis viešasis valdymas be NVO neįsivaizduojamas ir savo indėliu formuoja visuomenę bei viešąją politiką, ką aptarsime tolesniuose skyriuose.

2. VIEŠOJO VALDYMO MODERNIZAVIMAS ĮTRAUKIANT PILIEČIUS IR NVO

Viešojo valdymo paradigmu kaitos supratimas reikšmingas įsisąmoninant viešojo valdymo sistemas bei šių sistemų dalyvių vaidmenis. Kaip žinoma iš viešojo administravimo teorijos, viešasis valdymas perėjo kelis etapus, pradedant nuo tradicinio viešojo administravimo, paremto hierarchiniais santykiais bei stipria biurokratų valdžia; vėliau vystėsi į naująją viešąją vadybą, paremta verslo, rinkos principų perkėlimu į viešąjį sektorių bei galiausiai perėjo į naująjį viešąjį valdymą, kurio paradigmoje nagrinėjame šio darbo problemą. 4 lentelėje galime matyti pagrindinius minėtų paradigmu bruožus.

4 lentelė. *Viešojo valdymo paradigmu bruožai*

VIEŠASIS SEKTORIUS		
Tradicinis viešasis administravimas	Naujoji viešoji vadyba	Naujasis viešasis valdymas
Griežta hierarchinė struktūra; Dominavimas ir subordinacija; Paklusnumas; Dėmesys standartinėms procedūroms; Griežtas teisinis reguliavimas.	Orientacija į rinką, konkurencinių sąlygų įtvirtinimas; Decentralizacija; Privatizacija; Dėmesys klientui; Orientacija į efektyvumą, rezultatyvumą, produktyvumą; Viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimas; Paslaugų gavėjų įtraukimas į sprendimų priėmimą; Horizontalus valdymas.	Skaidrumas, pliuralizmas, demokratija, etika; Socialinė atsakomybė; Gausus piliečių dalyvavimas; NVO, privataus ir viešojo sektorių sąveika; Aktyvi NVO veikla; Mišrus tinklinių struktūrų formavimas; Informacinių technologijų plėtra; Bendruomeniško plėtojimas; Palankios erdvės įtraukiant piliečius į viešąjį valdymą kūrimas.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Sveklaitė ir Stasiukynas (2015); Giedraitytė (2016)

Kaip galime matyti iš 4-tos lentelės, iš griežtos hierarchinės struktūros su dominavimo ir subordinacijos santykiais iš pradžių diegiant horizontalų valdymą (Naujosios viešosios vadybos paradigmoje) pereinama prie tinklinių pliuralistinių struktūrų Naujajame viešajame valdyme; būtent ši bruožą labiausiai ir akcentuojame šiame magistro darbe. Viešojo valdymo modernizavimas neatsiejamas nuo to, jog buvo pastebėti ankstesnių paradigmu trūkumai ir buvo siekta jas tobulinti, vieną iš aspektų ir trūkumų mūsų analizuojamos problemos kontekste galime paminėti tai, jog tradiciniame viešajame administravime buvo nepaisoma gyventojų, kaip paslaugų gavėjų, nuomonės, todėl sistema buvo tobulinama, o naujosios viešosios vadybos paradigmoje pradedamas paslaugų

gavėjų įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus (Giedraitytė, 2016, p. 27). Visgi čia vis dar žiūrima į pilietį kaip į klientą, rinkos dalyvį, pirkėją. Kol galiausiai naujasis viešasis valdymas iš esmės pakeičia šį požiūrį, o pilietis ir piliečių grupės suprantami kaip lygiaverčiai dalyviai viešojo valdymo sistemoje.

Kaip apibendrina Eikenberry (2007, p. 857), tarp mokslininkų ir praktikų (Baccaro, 2006; Hirst, 2000; Pierre, 2000; Sorensen, 2002) įsivyrąja nuomonė, jog pereinama nuo valdžios (angl. *government*) amžiaus prie valdymo, valdysenos (angl. *governance*) sistemos, kurioje įvyksta poslinkis nuo centralizuotų valdžios veiksmų, perleidžiant, pavyzdžiui, socialinių paslaugų teikimą, trečiosioms šalims, dažnai - nevyriausybinėms organizacijoms. Šiame modelyje vyksta decentralizacijos procesas, kai įprastinis hierarchinis „iš viršaus į apačią“ valdymo modelis keičiamas į policentrinį modelį, akcentuojantį bendradarbiavimą tarp valdžios ir visuomenės bei kitų suinteresuotųjų šalių.

Raipa (2016, p. 91), cituodamas Lynn (2010), įvardija, jog „Naujojo viešojo valdymo paradigmos tikslų siekis – pagerinti kokybinius viešosios politikos kūrimo ir įgyvendinimo parametrus, įtvirtinti politikos kūrėjų, administratorių, interesų grupių ir lyderių strateginį mąstymą, naujas inovatyvias ir tobulesnes viešojo valdymo formas, įteisinti naujus veiklos valdymo standartus, taip pat keisti tradicines atsakomybės ir atskaitomybės formas“. Sveklaitė ir Stasiukynas (2015, p. 65) teigia, jog viešojo sektoriaus reformos vyksta dėl ekonominių, socialinių, politinių ir technologinių veiksnių siekiant didesnio efektyvumo, lygybės, taupymo tikslų (Lane, 2001), „orientuojantis į konkurencingą išteklių naudojimą ir paslaugų teikimą, atskaitomybės lygio didinimą, intelektinio kapitalo ir bendradarbiavimo stiprinimą, piliečių įtraukimą“. Taigi galime pastebėti, kad viešojo valdymo kitimas buvo nulemtas bandymų spręsti viešajame sektoriuje kylančias problemas, atsižvelgiant į tai, jog tradiciniai viešojo administravimo metodai nebeužtikrino efektyvaus viešojo valdymo bei tinkamo viešųjų paslaugų teikimo; įvyko perėjimas nuo manymo, jog valdžia gali geriausiai pasirūpinti piliečiais iki pasitikėjimo kredito piliečiams suteikimo, kad šie galėtų patys dalyvauti sau svarbių procesų reguliavime. Akcentuotina, jog naujos dalyvavimo ir sąveikos formos tarp valstybės ir visuomenės, valdžios ir piliečių, taip pat valstybinių ir nevalstybinių organizacijų (Osborne, 2010) bei visų interesuotųjų pusių į(si)traukimas, aktyvi NVO veikla yra naujojo viešojo valdymo paradigmos išraiška, tad šiuos aspektus ir panagrinėsime detaliau tolesnėse šio magistro darbo dalyse.

2.1 Piliečių dalyvavimas

Vienas svarbiausių naujojo viešojo valdymo paradigmos elementų yra piliečių dalyvavimas. Kaip teigia Guogis (2010, p. 142) naujojo viešojo valdymo paradigma ypač svarbi Lietuvai ir visai Rytų Europai, kadangi čia turime per mažai socialinio pasitikėjimo bei per daug asimetrinės

informacijos. Galime teigti, kad asimetrinės informacijos egzistavimas ir sukuria prielaidas didesniai piliečių įsitraukimui į valdymą, nes kitu atveju šie gali jaustis neišgirsti, o priimami sprendimai nei kiek netarnauti jų labui. Abraomo Linkolno žodžiais tariant, „demokratija yra žmonių vykdomas žmonių valdymas žmonių labui“, tačiau, kaip aiškina Lane (2001, p. 27), referendumų rengimas visais klausimais būtų neįgyvendinama užduotis, tad „moderni demokratinė valstybė remiasi subjekto ir vykdytojo santykių viešajame sektoriuje sistema. Tie subjekto ir vykdytojo santykiai apima tiek santykį tarp gyventojų ir jų išrinktų lyderių, tiek santykius tarp vyriausybės ir jos žinybų bei įstaigų. Privačiame sektoriuje mechanizmus interesams koordinuoti pasiūlo rinkos institucijos, o viešosios institucijos derina interesus formuodamos ir įgyvendindamos vienokią ar kitokią politiką.“ Tačiau dabar toks Lane aiškinimas būtų pasenęs, jis labiau tinka tradicinio viešojo administravimo kontekste, o šiandien nebelieka tokios distinkcijos tarp subjekto ir vykdytojo, o Abraomo Linkolno žodžius apie demokratijos kaip žmonių vykdomą žmonių valdymą pačių žmonių labui naujojo viešojo valdymo kontekste galime suprasti bene tiesiogiai. Taip yra dėl to, kad, Sveklaitės ir Stasiukyno (2015) teigimu, „sudaromos sąlygos piliečiams dalyvauti priimant sprendimus, kuriant tinklus ir ryšius didinamas pasitikėjimas valdžios institucijomis, politinis angažuotumas, sklandesnis projektų įgyvendinimas“, kadangi „piliečių dalyvavimo absorbavimas viešajame valdyme funkcionuoja kaip vidinis tinklas, apimantis neformalius kaimynystės tinklus, privačios bendruomenės, pilietinės koalicijos ar aljanso ir privačius / viešuosius / nepelno siekiančių paslaugų ar politinius tinklus (Oh ir kt., 2014, cit. iš Sveklaitė ir Stasiukynas, 2015, p. 65). Šukvietienė (2018, p. 28) taip pat teigia, jog šiuolaikinio viešojo valdymo samprata „apima save organizuojančius tarporganizacinius tinklus“, kurie gali papildyti rinkas bei esamas hierarchijas. Castells (1996) išpopuliarino „tinklinės visuomenės“ sąvoką, kuri labiausiai ir tinka apibūdinti naujojo viešojo valdymo visuomenę, kuri tokiu būdu gali spręsti problemas platesniu mastu, įtraukiant daugiau suinteresuotųjų šalių, remiantis gausesne informacija, o tai geriau pasitarnauja problemų sprendimui bei efektyvumo didinimui (Baubinaitė, 2014) bei informacijos asimetrijos mažinimui (Bučinskas ir kt., 2013).

Visgi svarstant apie piliečių dalyvavimą svarbu atkreipti dėmesį į sąvokas, kurias vartojame šiame diskurse ir galimas jų reikšmes. Stumbraitė-Vilkišienė (2013, p. 26) pateikia svarstymus dėl sąvokos *dalyvavimas* reikšmės, kadangi nėra sutariama, kaip apibrėžti, kok elgesį ar veiklą reiškia dalyvavimas, koks dalyvavimo tikslas arba paskirtis ir kuo dalyvavimas (angl. *participation*) skiriasi nuo kitų susijusių sąvokų kaip įsitraukimas (angl. *involvement* arba *engagement*), įtraukimas (angl. *inclusion*), įgalinimas (angl. *empowerment*), svarstymas-pasitarimas (angl. *deliberation*), aktyvinimas ar aktyvus pilietiškumas. Autorė, remdamasi Cooper ir kt. (2006), teigia, jog šie autoriai visgi nedaro reikšminio skirtumo tarp sąvokų dalyvavimas, įtraukimas ir įgalinimas, o piliečių aktyvią veiklą apibrėžia kaip bendrą žmonių veiksmą svarstymuose ir kolektyvinėje veikloje, kai siekiama tam tikrų

interesų sąveikoje su institucijomis. Šiame darbe remiamės pagal Arnstein (1969, p. 24) sudarytu piliečių (pilietinio) dalyvavimo apibrėžimu: tai piliečių ar jų grupių dalyvavimas įvairiomis priemonėmis sprendžiant visuomenei rūpimus klausimus. Jis gali būti tiesiogiai ir netiesiogiai susijęs su sprendimų priėmimu ar viešosios politikos formavimu, tačiau neapsiriboja jokių konkrečių dalyvavimu, gali skirtis savo formomis ir įtraukties lygiu. Cooper ir kt. (2006, p. 76) pateikia panašų pilietinio įsitraukimo (angl. *civic engagement*) apibrėžimą, sakydami, jog tai bendra žmonių veikla, lemianti svarstymus, pasitarimus ir kolektyvinius veiksmus, egzistuojanti plačiame interesų lauke, tinkluose ir institucijose; vystant miestų identitetą bei įtraukiant žmonės į valdymo procesus.

Painiavos įneša skirtumai tarp lietuvių ir anglų kalbų, kadangi tiek žodį *involvement*, tiek *engagement* galime suprasti kaip įsitraukimą; visgi remdamiesi *Oxford* žodynu, *involvement* galime versti kaip buvimą įtrauktam ar dalyvavimą kažkioje veikloje, o žodis *engagement* verčiamas kaip įpareigojantis aktas, todėl dalyvavimo procesuose turintis didesnę reikšmę ir poveikį. Autorė Stumbraitė-Vilkišienė (2013, p. 26) teigia, jog yra nuomonių, jog dalyvavimas iššaukia įgalinimą², tad šios sąvokos nėra tapačios. Prie šios nuomonės pasilikame ir mes, įvardydami dalyvavimą kaip bendrą, nekryptingą veiksmą, apimantį įvairias raiškos formas, nebūtinai turintį poveikį ar konkretų rezultatą; taip pat tokį veiksmą galėtume apibūdinti kaip neįpareigojantį. Tuo tarpu įgalinimas galimas tuomet, kai gaunamas leidimas veikti, suteikiama galia pokyčiams siekti. Visgi minėta autorė pažymi tai, kad įgalinimo reiškiniui daugiau dėmesio yra skiriama socialinės psichologijos darbuose, o viešojo administravimo ir vadybos mokslų tyrėjai renkasi dalyvavimo sąvoką ir reiškinį. Vaidelytė ir kt. (2016, p. 255) anglišką terminą *engagement* lietuviškai įvardija „angažuotumu“ ir teigia, kad šis terminas apima ir dalyvavimą (angl. *participation*), ir įtrauktį (angl. *inclusion*). Dalyvavimas siejamas su pastangomis didinti piliečių indėlį, orientuojantis visų pirma į sprendimų priėmimo procesą, į viešojo valdymo programų ir politikos turinį (Quick ir Feldman, 2005, cit. iš Vaidelytė ir kt., 2016, p. 265). Šiame magistro darbe vadovaujamės pagal Vaidelytė ir kt. (2016, p. 259) suformuota piliečių įgalinimo/įsitraukimo (angl. *engagement*) apibrėžtimi: tai ilgalaikis procesas, užtikrinantis nuolatinį piliečio dalyvavimą viešojo valdymo procese. „Įtrauktis – tai nuolatinis bendruomenės įtraukimas į bendrus paslaugų kūrimo procesus, viešąsias politikas ir programas, siekiant apibrėžti ir spręsti viešąsias problemas. Ji orientuota į nepertraukiamą ryšių tarp žmonių įvairiais klausimais kūrimą. Tai plati ir nuolat sąveikaujanti sistema, kurioje naudojamos galimybės imtis veiksmų spręsti konkrečias viešąsias problemas, apgalvotai kuriamas bendruomenės susidomėjimas nuolatinio problemų srautu.“ Toliau šiame magistro darbe sąvokos „dalyvavimas“ vartojimas bus suvokiamas

² Autorė Stumbraitė-Vilkišienė (2013) savo darbe įgalinimu įvardija anglų k. žodį *engagement*.

plačiaja reikšme, tai yra, kaip sąvoka, apimanti įsitraukimą, įtraukimą, įsipareigojimą; apibendrinant - visus galimus skirtingo laipsniškumo dalyvavimo būdus.

Taigi plačiaja prasme piliečių dalyvavimas, kaip teigia Stumbraitė-Vilkišienė (2013, p. 18), remdamasi nagrinėta literatūra, jog joje išreiškiama nuomonė, jog piliečių dalyvavimas yra demokratinio valdymo tikslas. Tik piliečiams patiems įsitraukiant (ir būnant įtrauktiems) galima tikėtis tinkamo jų interesų atstovavimo. Spiller ir Liao (2006, p. 3) teigia, kad interesų grupių dalyvavimas politikos formavime yra neišvengiamas, kadangi jokia visuomenė, autorių teigimu, negali būti tokia represyvi ar individuali jėga tokia stipri, kad maža asmenų grupė galėtų priimti sprendimus neatsižvelgdama į kitų interesus. Literatūroje pateikiami tokie piliečių dalyvavimo teigiami argumentai: demokratijos stiprinimas, atskaitomybės skatinimas, pasitikėjimo ir atvirumo didinimas, socialinio kapitalo kūrimas, konfliktų mažinimas, prioritetų išsiaiškinimas, legitimumo didinimas, nešališkumo bei teisingumo palaikymas ir stiprinimas. Bernotienės (2010) teigimu, „visuomenės narių įtraukimas į politinius procesus yra demokratinės visuomenės varomoji jėga, <..> pilietines pareigas suvokiantys, demokratinės vertybes puoselėjantys piliečiai užtikrina šalies stabilumą ir demokratijos plėtrą.“ Tamošiūnaitė (2018, p. 32) prideda, jog „Viešajame valdyme nėra tokių sprendimų, kurie nebūtų susiję su gyventojais, todėl gyventojų dalyvavimo proceso analizė yra esminė tiriant būtinų subjektų dalyvavimą.“ Kurkela ir kt. (2023, p. 125) piliečių dalyvavimą apibūdina kaip dalyvaujamają demokratiją: piliečiai imasi vaidmens viešajame planavime bei sprendimų priėmimo vietoj to, kad deleguotų vienintelę savo galią atstovams per rinkimus. Sewell ir Coppock (cit. iš Stasiukynas, 2010, p. 106) teigia, kad priimant sprendimus dalyvaujantys asmenys turi su sprendimu susijusių pagrįstų interesų. Irvin ir Stansbury (2004, p. 55) pastebi, jog esant piliečių dalyvavimui politikos formavimas gali būti realistiškesnis, labiau atspindintis visuomenės prioritetus, o visuomenė, tuo tarpu, tampa labiau pritarianti sunkiems sprendimams, o didesnė visuomenės parama reiškia mažiau pasidalinusių, mažiau priešišką populiaciją, kurią tenka valdyti ir reguliuoti. Autoriai Bovaird ir Loffler (2003, cit. iš Stasiukynas, 2010) mano, jog pagrindinis efektyvaus valdymo elementas yra piliečių įtraukimas ir išskiria šiuos dalyvavimo privalumus: „1) didina politikos formavimo, sprendimų priėmimo kokybę (valdžiai yra sudaromos sąlygos pasinaudoti plačiais informacijos ištekliais, perspektyvomis ir potencialiais sprendimais); 2) gerina ir greitina sąveiką tarp valdžios ir piliečių; 3) didina atskaitomybę ir skaidrumą skatinant gyventojų pasitikėjimą.“ Kaip galime matyti, vyrauja nuomonės, jog piliečių dalyvavimas yra neišvengiamas ir yra būtina demokratinio valdymo sąlyga, kadangi tai yra praktiškai vienintelis būdas, užtikrinantis realų piliečių interesų atstovavimą.

Svarstydami apie piliečių dalyvavimą galime išskirti tiesioginio ir netiesioginio dalyvavimo formas. Turint omenyje pasaulio, kuriame gyvename, kompleksiskumą bei vis didėjančią

specializaciją kiekvienoje srityje, būtų sunku įsivaizduoti tiesioginį piliečių dalyvavimą kiekvienu klausimu, tad tokiu atveju turime kliautis netiesioginio dalyvavimo būdais. Remiantis Irvin ir Stansbury (2004, p. 59), tiesioginis dalyvavimas gali būti socialiai ir ekonomiškai brangus, o jo efektyvumas priklausys nuo bendruomenės dydžio ir homogeniškumo. Tačiau už tiesioginį dalyvavimą pasisakantieji teigia, kad ne kas kitas, o patys piliečiai turi reikiamas žinias ir patirtį, kad galėtų dalyvauti priimant jiems aktualius sprendimus, o Stumbraitės-Vilkišienės (2013, p. 19) nuomone, „diskusijos apie tiesioginę ir netiesioginę dalyvavimo formas itin aktualios administratoriams, kada reikia apsispręsti, kaip ir kada įtraukti piliečius į valdymo procesus.“ Pasak Irvin ir Stansbury (2004, p. 56), administratoriai taip pat gauna naudos susipažindami su tam tikrų visuomenės grupių pozicijomis, nes taip sužino, kurie planuojami sprendimai gali būti itin nepopuliarūs ir susilaukti didelio priešiško, tad tokiu būdu išvengiama didelių politikos formavimo nesėkmių.

Didesnio piliečių dalyvavimo šalininkė yra ir autorė Krick (2022), kuri tyrinėjo piliečių ekspertiškumo (angl. *citizen expertise*) praktikas, kurios gali būti suprantamos kaip demokratijos inovacijos tradiciniame atostovaujamosios demokratijos modelyje, kadangi šios praktikos taikosi į mažesnę galią turinčias ne elito grupes, plačiąją publiką ar mažiau organizuotas liaudies (angl. *grassroots*) grupes. Autorės teigimu, šios praktikos turi potencialą įgalinti „paprastus piliečius“ bei taip sumažinti politinio dalyvavimo klasinį šališkumą. Taip pat teigiama, kad piliečių ekspertų vystomi politikos įgyvendinimo sprendimai gali būti efektyvesni, labiau atitinkantys visuomenės lūkesčius bei tokiu būdu būti geriau priimami visuomenės. Suprantama, kad politikos formuotojai, spręsdami klausimus apie tam tikrą lokalizaciją (angl. *locality*) priklausys nuo vietinių gyventojų pateikiamos informacijos. Ir kaip teigia mokslininkai, jei iš tiesų yra išklausa vietinės informacijos, tai gali turėti įgalinantį ir transformuojantį poveikį. Tai reikštų geresnius viešosios politikos sprendimus, kurie geriau atitiktų visuomenės realaus gyvenimo problemas bei turėtų didesnę piliečių pritarimą politikos įgyvendinimui.

Kita vertus, kiti autoriai pabrėžia, jog piliečių dalyvavimas ne visada lemia teigiamus pokyčius, ypač nesant sutarimo, dėl ko siekiama didinti piliečių dalyvavimą, be to, tai daug laiko ir finansinių išteklių reikalaujantis procesas, dėl kurio rezultato negali būti tikros jį įgyvendinančios šalys. Negana to, literatūroje galima rasti nuomonių, jog valdžios atstovai siekia didesnio piliečių įtraukimo nebūtinai dėl geresnio jų interesų atstovavimo, bet dėl sau parankesnės ir labiau bendradarbiaujančios visuomenės (Thomas, 1995; Vroom ir Jago, 1988, cit. iš Irvin ir Stansbury, 2004, p. 56). Gilfillan ir Fee (2017, p. 1037) išskiria keletą faktorių, kurie gali paveikti piliečių dalyvavimą. Dalyvavimo procesas gali būti: a) „uždominuotas“ vietinių elito grupių, stumiančių savo interesus; b) sutrikdytas dėl finansinių sumetimų (angl. *distorted by financial coercion*); c) paveiktas prieinamumo prie

informacijos; d) pakeistas dėl nusistatymų, šališkumą ir moderatorių (ne)ekspertiškumo. Kitaip tariant, piliečių dalyvavimas gali būti paveiktas įvairių veiksnių ir tai gali reikšti nebūtinai teigiamą piliečių dalyvavimo indėlį į viešojo valdymo procesus; be to, pats piliečių dalyvavimas ir aktyvumas gali būti inicijuotas ne jų pačių, o nulemtas interesų grupių, siekiančių savų tikslų per tarpininkus. Tačiau nepaisant galimos ne visai skaidrios valdžios (bei kitų suinteresuotų pusių) motyvacijos įtraukiant piliečius į valdymą, daugelis autorių įvardija, kokias teigiamas funkcijas atlieka piliečių dalyvavimas. Piattoni (2011, p. 190; cit. iš Šukvietienė, 2018, p. 23) išskiria, jog piliečių dalyvavimas, nesvarbu tiesioginis ar netiesioginis, individualus ar per asociacijų struktūras (tai yra nevyriausybės organizacijos), prisideda prie demokratijos ir atlieka šias funkcijas:

- a) apsauginė (apsaugo nuo individualių ar mažų grupių interesų);
- b) šviečiamoji (moko laisvės ir lygybės principų);
- c) vienijančioji (siekiama tapti bendruomenės nariu).

Apibendrinant analizuotą literatūrą pateikiame piliečių dalyvavimo privalumus ir trūkumus 5-oje lentelėje. Kaip galime matyti, nepaisant daugelio akcentuojamų plusų, piliečių dalyvavimo praktikos gali turėti ir nemažai trūkumų, tad čia išryškėja efektyvių piliečių įtraukimo į viešąjį valdymą mechanizmų svarba. Šiame darbe, kurdami NVO dalyvavimo modelį, į tai ir atsižvelgsime.

5 lentelė. *Piliečių dalyvavimo privalumai ir trūkumai*

PILIEČIŲ DALYVAVIMO PRIVALUMAI	PILIEČIŲ DALYVAVIMO TRŪKUMAI
<ol style="list-style-type: none"> 1. demokratijos didinimas, plėtra; 2. valstybės stabilumo didinimas; 3. gerėja gyventojų aktyvaus pilietiškumo įgūdžiai; 4. piliečiai prisiima atsakomybę už juos liečiančius sprendimus; 5. geresnis piliečių interesų atstovavimas ir prioritetų išsiaiškinimas; 6. realistiškesnis viešosios politikos formavimas; 7. didesnis visuomenės pritarimas sprendimams; 8. didina politikos formavimo, sprendimų priėmimo kokybę; 9. gerina ir greitina sąveiką tarp valdžios ir piliečių; 10. didina atskaitomybę ir skaidrumą skatinant gyventojų pasitikėjimą; 11. piliečių ekspertiškumo panaudojimas sprendimams ir inovacijoms generuoti; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. didelis laiko ir finansinių išteklių poreikis; 2. beprasmis (piliečiams), jei piliečių nuomonė ignoruojama; 3. sprendimų priėmimo kontrolės praradimas (valdžiai); 4. galima elito grupių dominavimo ir spaudimo darymo rizika; 5. viešojo valdymo efektyvumo mažėjimas ilgėjant sprendimų priėmimo procesams; 6. didėjanti politiškai blogų sprendimų tikimybė; 7. mažesnis biudžetas realiam projektų įgyvendinimui; 8. viešųjų paslaugų teikimo atidėjimas.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Bernotienė (2010); Irvin ir Stansbury (2004); Tamošiūnaitė (2018); Kurkela ir kt. (2023); Stumbraitė-Vilkišienė (2013); Bovaird ir Loffler (2003); Lukamba ir kt. (2020); Gilfillan ir Fee (2017).

Piliečių dalyvavimas yra daugiabriaunis procesas, ką galime matyti ir iš svarstymų apie šio reiškinio sampratą; atkreiptinas dėmesys į tai, jog ne kiekvienas dalyvavimo veiksmas atspindi tokį patį indėlį ar generuojamus rezultatus. Stasiukyno (2010, p. 107) nuomone, „Piliečių dalyvavimo lygmuo rodo visuomenės įtaką (jos stiprumą) valdymo proceso etapui“. Piliečių įsitraukimo (dalyvavimo) lygmeniui apibūdinti Arnstein (1969, p. 25) suformavo pakopinį modelį, kuris buvo viena pirmųjų ir populiariesnių visuomenės dalyvavimo tipologijų, tapusi pamatu kitiems tyrinėtojams ir kritikams. Arnstein pateikiamame modelyje išskiriami trys dalyvavimo laipsniai: *nedalyvavimas*, *simbolinis dalyvavimas* ir *piliečių valdžia*, o šie laipsniai atitinkamai skirstomi į dar aštuonias pakopas. Autorė neneigia, kad šis aštuonių pakopų modelis tėra supaprastinimas, tačiau nori parodyti, jog egzistuoja piliečių dalyvavimo laipsniškumas.

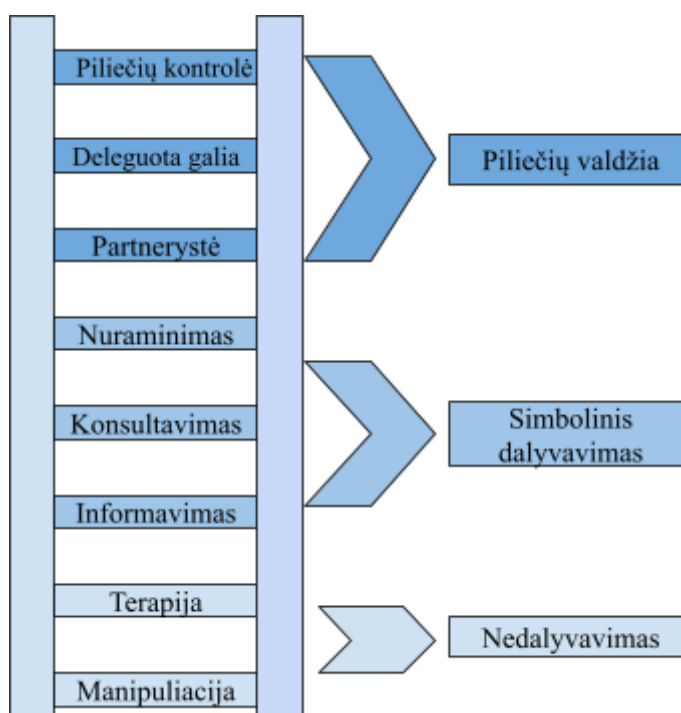
Taigi pirmasis - *nedalyvavimo* - laipsnis ir jo pakopos manipuliavimas bei terapija nėra apie piliečių įgalinimą, o iš tiesų tėra būdai piliečius edukuoti, supažindinti su programomis ir netgi nurodyti, kokį vaidmenį visuomenė turėtų atlikti bei „gydyti“ kaip neva nesugebančią prisitaikyti prie esamos situacijos. Simbolinio dalyvavimo lygmenį sudaro trys pakopos: *informavimas*, *konsultavimas* ir *nuraminimas*. Kiek plačiau panagrinėsime šias pakopas:

- Piliečių *informavimas* yra pirmasis žingsnis, nuo kurio galėtų prasidėti piliečių įtraukimas, tačiau jo reikšmė lieka tik simbolinė, jei nėra grįžtamojo ryšio arba, pavyzdžiui, jei piliečių informavimas vyksta vėlyvose projektų rengimo stadijose, piliečiams neatsiranda galimybių padaryti įtaką rengiamoms programoms ar projektams.
- *Konsultavimas* su visuomene (taikant visuomenės apklausas, susitikimus, etc.) leidžia sužinoti visuomenės nuomonę, tačiau tam, kad būtų į ją atsižvelgta, reikalingi keletas mechanizmų, kad tai turėtų realų poveikį; dažnu atveju apsiribojama tik formaliai vykdomomis apklausomis.
- Aukščiausio laipsnio simbolinio dalyvavimo pakopa yra *nuraminimas*, kuomet valdžia įtraukia keletą sau parankesnių asmenų į valdymo institucijas (pvz. patariamąsias tarybas ar komisijas) sudarydami įspūdį, kad šių žmonių klausomasi, tačiau neturintys reikšmingų svertų visuomenės atstovai iš tikrųjų neturi balso prieš sprendimų stalą.

Aukščiausio lygmens - piliečių galios - pakopos yra šios: *partnerystė*, *deleguota galia* ir *piliečių kontrolė*, t. y.:

- Partnerystės pakopoje piliečiai ir oficialiosios valdžios atstovai bendradarbiauja planuojant ir priimant sprendimus. Šiems atvejams galimi taikyti tokie įrankiai: jungtinės viešosios politikos formavimo tarybos, planavimo komitetai, specialiosios darbo grupės.
- Deleguotos galios pakopa apima tokias situacijas, kai piliečiai priimant sprendimus turi lemiamą balsų skaičių lyginant su oficialiais valdžios atstovais.
- Piliečių kontrolės pakopoje piliečiai turi absoliučią balsų daugumą, o tai užtikrina piliečių galimybę visiškai valdyti programas tokiu būdu turint didelę įtaką formuojant viešąją politiką.

Šį pakopų modelį pateikiame 2 pav.

2 pav. Piliečių dalyvavimo kopėtinis modelis

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Arnstein (1969, p. 26)

Visgi pati modelio autorė pažymi, kad ši paskutinė pakopa nebūtinai yra veiksmingiausia praktikoje, kadangi toks mechanizmas gali būti brangus, bet ne toks efektyvus, taip pat gali skatinti separatizmą bei netgi sudaryti sąlygas mažumų grupėms turėti daugiau įtakos prieš neorganizuotą daugumą. Arnstein modelis buvo sudarytas parodyti galimus piliečių įtraukties lygius, tačiau tą patį galime pritaikyti ir nevyriausybinėms organizacijoms, svarstydami, kokį vaidmenį šios organizacijos atlieka dalyvaudamos sprendimų priėmimo, kadangi kaip matome iš analizuotos literatūros, ne visos

dalyvavimo formos yra tapačios savo efektyvumu ir rezultatais, o tai iš esmės lemia ir skirtingus organizacijų atliekamų vaidmenis.

Arnstein modelis yra sulaukęs ir kritikos, pvz., Gaber (2019, p. 190), remdamasis Tritter ir McCallum (2006), teigia, jog viena pagrindinių šio kopėčių modelio problemų yra ta, jog piliečių dalyvavimas apibrėžiamas kaip akivaizdi kova dėl galios tarp valdžios atstovų („jų“) ir visuomenės aktyvistų („mūsų“). Tokiu atveju tai tampa ne visuomenės įtraukimu į sprendimų priėmimą, o varžymusi dėl to, kas tuos sprendimus priims - valdžia ar piliečiai. Pasak Tritter ir McCallum (2006, cit. iš Tamošiūnaitė, 2018, p. 32), modelis ignoroja faktą, kad gyventojui pats dalyvavimas gali būti tikslas; Bovaird ir Loffler (2003, cit. iš Tamošiūnaitė, 2018, p. 32) teigia, kad kopėtinis atvaizdavimas sudaro įspūdį, kad vienos dalyvavimo formos yra aukščiau už kitas. Visgi mūsų nuomone, Arnstein modelis, nors ir nėra idealus, gana tiksliai atspindi visuomenės dalyvavimo formų įtraukties lygius ir vis dar yra aktualus ir šiomis dienomis. Papildant Arnstein modelį bei svarstant, kas charakterizuoja aukštesnio lygio dalyvavimo procesus, literatūroje pateikiami tokie ypatumai (Carson ir Hart, 2005; cit. iš Gilfillan ir Fee, 2017, p. 1037):

a) *reprezentatyvumas* - tai laipsnis, kuriuo dalyviai atstovauja bendruomenę idėjomis ir priimamais sprendimais (efektyvaus įgyvendinimo pavyzdžiai: įtraukti mažumų grupių atstovai; nariai atspindi atstovaujamos populiacijos įvairovę; nariai daugiau renkami nei paskiriami);

b) *svarstymas (angl. deliberation)* - žmonių įtraukimas apsvarstant skirtingus variantus ir priimant sprendimus (efektyvaus įgyvendinimo pavyzdžiai: svarstomas platus pasirinkimų spektras; dalyviai tyrinėja idėjas dialogo pagalba; dalyviai reflektuoja problemas; dalyvių svarstymai ir sprendimai yra laisvai priimami ir nepriklauso nuo kitų suinteresuotųjų įtakos);

c) *įtaka*, kurią daro piliečių rekomendacijos ir sprendimai paslaugoms ar svarstomoms procedūroms (efektyvaus įgyvendinimo pavyzdžiai: dalyviai prisideda ar nustato darbotvarkę; dalyviai gali turėti įtakos sprendimams; dalyvių priimami sprendimai yra įgyvendinami).

Kalbėdami apie piliečių dalyvavimą šią veiklą galime nagrinėti ne tik kaip pilietinės visuomenės raiškos procesą, bet galime išskirti ir politinį dalyvavimą, kuris skiriasi nuo pirmojo. Imbrasaitė ir Genys (2022) savo darbe pateikia įvairius politinio dalyvavimo apibūdinimus ir jų kitimą. Pastebima, kad ankstyvieji politinio dalyvavimo apibrėžimai būdavo suprantami siaurai ir apimdavo tik tokią piliečių veiklą, kuri galėjo turėti įtakos valdžios institucijų sprendimams. Vėliau buvo kuriamos politinio dalyvavimo tipologijos, apėmusios tokius komponentus kaip: balsavimas, kontaktavimas, veikla kampanijoje, veikla bendruomenėse, protestavimo veikla. Kito ne tik dalyvavimo apibūdinimai, bet ir pačios dalyvavimo formos, kurių transformacija įvyko dėl gerovės

valstybės vystymosi, socialinių struktūrų kaitos bei nebylaus vertybinio poslinkio nuo išlikimo prie savirealizacijos (Inglehart ir Welzel, 2005; cit. iš Imbrasaitė ir Genys, 2022, p. 97). Autoriai Ekman ir Amnå (2012, p. 295) pateikė apibendrinančią piliečių dalyvavimo (pilietinio ir politinio) bei nedalyvavimo tipologiją (6 lentelė), kurioje aiškiai galime matyti skirtingus dalyvavimo tipus ir jų pavyzdžius. Ši tipologija padeda pamatyti ir įvertinti, jog piliečių dalyvavimo samprata apskritai yra labai plati ir turi įvairias raiškos formas; dažniausiai kalbėdami apie piliečių dalyvavimą galvoje turime teigiamus šio proceso aspektus, tačiau svarbu pastebėti, kad galimi ne tik konstruktyvūs piliečių dalyvavimo būdai, bet ir destruktivūs ar kitokią neigiamą įtaką galintys daryti metodai.

6 lentelė. *Įvairių nedalyvavimo, pilietinio ir politinio dalyvavimo formų tipologija*

	Nedalyvavimas (atsiribojimas)		Pilietinis dalyvavimas (latentinis-politinis)		Politis dalyvavimas (manifestuojantis)		
	Aktyvios formos (anti-politi- nės)	Pasyvios formos (apolitinės)	Socialinis įsitraukimas (angl. <i>social involvement</i>) (dėmesys)	Pilietinis įsitraukimas (angl. <i>civic engagement</i>) (veiksmas)	Formalus politis dalyvavi- mas	Aktyvizmas (ekstra-parlamentinis politis dalyvavimas)	
						Legalūs/ ekstra- parlamentiniai protestai ar veiksmai	Nelegalūs protestai ar veiksmai
Individualios formos	Nebalsavi- mas Aktyvus vengimas žiūrėti, skaityti žinias politinėmis temomis Bjaurėjima- sis politika	Nebalsavi- mas Politikos laikymas neįdomia ir nesvarbia Politis pasyvumas	Domėjima- sis politika ir visuomene Politikos svarbos suvokimas	Aukojimas labdarai Diskutavi- mas apie politiką ir socialines problemas tarp draugų Politinių naujienu sekimas	Balsavimas rinkimuose ir referendu- muose Kontaktavi- mas su politiniais veikėjais Aukojimas politinėms partijoms	Boikotavi- mas Peticijų pasirašymas Politinių skrajučių dalinimas	Pilietinis nepaklus- numas Politiškai motyvuotas nuosavybės niokojimas

Kolektyvinės formos	Tyčinis apolitinis gyvenimo būdas, pvz. konsumerizmas, hedonizmas	Neįsisaugantis (ne aktyviai pasirinktas) ne politinis gyvenimo būdas	Priklausymas visuomeninei grupei Identifikavimasis su tam tikra ideologija ar partija	Savanoriavimas atliekant socialinį darbą; aktyvumas bendruomeninėse organizacijose Labdaringa veikla	Priklausymas politinėms partijoms ar profsąjungoms ir aktyvumas jose	Demonstracijos, dalyvavimas streikuose, protestuose ar kituose veiksmuose su politine žinute	Pilietinio nepaklimumo veiksmai Sabotavimas; kelių blokavimas Namų užėmimas (angl. <i>squatting</i>)
---------------------	---	--	--	---	--	--	---

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Ekman ir Amnå (2012, p. 295)

Apibendrinami piliečių dalyvavimo reiškinį galime teigti, kad tai yra neatskiriama viešojo valdymo dalis, kurio reikšmė vis didėja, todėl turime analizuoti ir kurti metodikas tam, kad piliečių dalyvavimas kurtų didžiausią viešąją vertę.

2.2 Piliečių ir NVO įtraukimas į sprendimų priėmimo bei viešųjų paslaugų teikimo procesus

Vartodami piliečių dalyvavimo sąvoką suprantame, kad ji apima nebūtinai rezultatyvius ar realius pokyčius kuriančius veiksmus, o tam, kad galėtume suprasti realų piliečių dalyvavimo indėlį į viešąjį valdymą, turime analizuoti konkrečius mechanizmus, vykstančius piliečius įtraukiant į sprendimų priėmimą bei viešųjų paslaugų teikimą. Kaip žinome, viešosios politikos formavimas nebėra traktuojamas kaip „iš viršaus į apačią“ procesas, o suprantamas kaip įvairių viešojo sektoriaus dalyvių sąveikos rezultatas (Stumbraitė-Vilkišienė, 2013, p. 18), o tai parodo piliečių įtraukimo svarbą. Kaip galime teigti, remdamiesi Simon (2003, p. 19), analizuojant valdymo sampratą privaloma apimti tuos veiklos organizavimo principus, kurie užtikrintų teisingą sprendimų priėmimą, o viešojo valdymo esmė yra sprendimų priėmimo procese, kurio kokybiniai parametrai ir lemia viešojo valdymo efektyvumą. Būtų galima ginčytis dėl sąvokos „teisingas sprendimų priėmimas“, o tai, kiek efektyvus viešasis valdymas priimant vienus ar kitus sprendimus, reikėtų išmatuoti atitinkamais metodais (ką padaryti, kalbant apie viešąjį sektorių yra sunku, kadangi, priešingai nei versle, pirmojo rezultatai nėra matuojami pelnu), tačiau kalbėdami analizuojamame piliečių dalyvavimo kontekste, galime turėti omenyje tokius „teisingus“ sprendimus, kurie būtų priimami atsižvelgiant į visuomenės indėlį ir nuomonę, tokiu būdu sudarant sąlygas dalyvaujajam spredimų priėmimui, kuris aktualus šiuolaikinio viešojo valdymo kontekste.

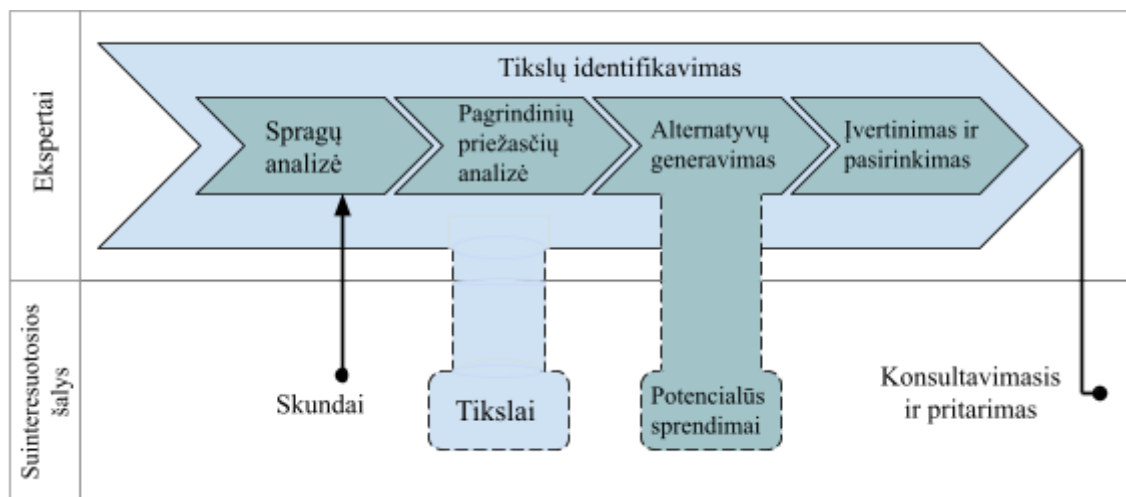
Kalbant politikos formavimo kontekste, tai sprendimų priėmimo procesas yra vienas iš pagrindinių etapų, kuriuo formuojama politika bei modeliuojama jos kryptis (Parsons, 2001, p. 230), taigi lemiantis tolesnius politinius procesus. Krick (2022, p. 1001), cituodama Fung (2013, p. 247), Warren (2002, p. 693) ir Young (2000, p. 5–6) apibendrina, jog raktinė demokratijos vertybė yra demokratiniam dalyvavimui, kuris reiškia kiekvieno individo lygias galimybes dalyvauti procese ir paveikti sprendimą, su kurio padariniais tas asmuo toliau negrįžtamai turės gyventi. Taigi galime teigti, kad sprendimų priėmimas neišvengiamai priklauso nuo įvairių suinteresuotųjų šalių dalyvavimo ir negali būti analizuojamas atskirai nuo jų.

Lietuvoje sprendimų priėmimą tyrinėjo mokslininkai Raipa ir Buškevičiūtė (2010, 2011, 2012), kurie savo darbuose pateikia apibendrintas sprendimų priėmimo teorijos žinias, remdamiesi šį fenomeną tyrinėjusiais mokslininkais. Išskiriama tai, kad sprendimų priėmimo procesas evoliucionavo kartu su perėjimu nuo tradicinių viešojo administravimo modelių ir nuo naujosios viešosios vadybos į naująjį viešąjį valdymą. Tradiciniame viešajame administravime, kur vyravo hierarchiniai santykiai, sprendimų priėmimas buvo suprantamas vienaip, tai yra labiausiai kaip politinės ir biurokratinės valdžios atstovų veikla, kurios rezultatai būdavo įgyvendinami visuomenėje. Kintant viešojo valdymo paradigmoms pradėjo kisti ir sprendimų priėmimo procesas. Taigi prasidėjus perėjimui nuo hierarchinio (biurokratinio) valdymo modelio prie bendruomeniškumu ir tinklaveika grįstų valdymo modelių dalis atsakomybės perduodama kitiems nei valdžia subjektams (Šukvietienė, 2018). Tokiu būdu įsigali sprendimų priėmimo policentriškumo idėja, kuri reiškia didesnę visuomenės įtraukimą, taip pat didesnę piliečių grupių ir valdžios institucijų bendradarbiavimą bei partnerystę (Bernotienė, 2010). Dar didesnę piliečių įtraukimą į viešąjį valdymą mokslininkai Brandsen ir kt. (2018) argumentuoja tuo, kad viešojo sektoriaus institucijos yra priklausomas nuo piliečių, ir ne tik dėl to, kad piliečiai turi paklusti jų priimtiems „iš viršaus į apačią“ sprendimams, bet ir dėl daugelio „iš apačios į viršų“ paraleliai kylančių iniciatyvų iš individualių piliečių ir NVO, kurios padeda spręsti susidariusius iššūkius, o tam tikrose situacijose netgi padedant išlaikyti funkcionalią visuomenę ar bent aprūpinant jos minimalius poreikius (Steen ir Brandsen, 2020, p. 851).

Autorius Greve (2013, p. 58) pabrėžia, kad viešojo valdymo analizė turi remtis holistiniu požiūriu, suvokiant bendradarbiavimo bei partnerystės svarbą; taip pat turi būti atkreipiamas dėmesys į politinius viešojo valdymo procese dalyvaujančių subjektų tikslus. Tuo remdamiesi galime teigti, kad viešojo valdymo sistema nėra vienalytė, tai kompleksinė struktūra, kurioje konkuruoja skirtingi įsitikinimai, vertybės ir interesai, kurioje ieškoma bendro konsensuso bei skirtingų grupių interesų patenkinimo. Turint omenyje šią kompleksinę struktūrą, kur dėl galios rungtis didelis skaičius suinteresuotų šalių, sprendimų priėmimas tampa dar sudėtingesnis. Brydon ir Vining (2016, p. 75)

pabrėžia, kad taip yra dėl dviejų prieštaringų tendencijų. Viena vertus, vyriausybės susiduria su vis daugiau techniškai ir struktūriškai kompleksinių sprendimų ir turi pasitikėti profesionalais, turinčiais specializuotų žinių. Tačiau tuo pat metu piliečiai, kurie nėra ekspertai, bei įvairios suinteresuotos grupės turi beprecedentį priėjimą prie informacijos ir reikalauja teisės tiesiogiai dalyvauti vyriausybės priimamuose sprendimuose. Tokiu atveju atsiranda įtampa tarp *administracinio efektyvumo ir demokratinio legitimumo* (Papadopoulos, 2003, cit. iš Brydon ir Vining, 2016, p. 75). Visgi dalyvaujamas sprendimų priėmimas (angl. *participatory decision making (PDM)*) gali sumažinti šią įtampą, integruodamas tiek ekspertų, tiek ne ekspertų interesų grupių vaidmenis sprendimų procesuose (Dervin 1994; Steelman 2001, cit. iš Brydon ir Vining, 2016, p. 75). *PDM* konceptualizuojamas kaip daugiastadijinis procesas, pabrėžiant suderinamumo svarbą tarp kiekvienos stadijos bei dalyvių specifinius vaidmenis. Kita vertus, tam tikros visuomenės grupės (kaip, pavyzdžiui, tam tikros profesijos atstovų sukurtos NVO) tuo pat metu gali būti dalyvauti kaip abiejų grupių atstovai, tai yra, atstovauti piliečius, bet tuo pat metu ir būti savo srities ekspertais, kurių žinios reikalingos sprendimų priėmimui. Tokios yra ir mūsų empiriniame tyrime nagrinėjamos gydytojų specialistų organizacijos, Jaunųjų gydytojų asociacija ir Lietuvos medikų sąjūdis ar kitos panašios organizacijos, tad galime iš dalies nesutikti su Brydon ir Vining bei jų cituojamais autoriais, kad piliečių grupių įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus mažina administracinį efektyvumą.

Iliustruodami dalyvaujamąjį sprendimų priėmimą, autoriai pateikia 3 pavyzdyje matomą schemą. Kaip galime matyti iš iliustracijos, punktyrinėmis linijomis pažymėtos dalys rodo tas sprendimų priėmimo proceso vietas, kur visuomenė (ne-ekspertinės suinteresuotosios šalys) gali įsiterpti dalyvaujant procese ir tokiu būdu turėti daugiau įtakos. Konvenciniame sprendimų priėmimo procese visuomenės dalyvavimas paprastai būna atidedamas iki *įvertinimo* ir *pasirinkimo* stadijos, tačiau tai turi trūkumų, kadangi dažnai būna per vėlu siūlyti alternatyvas, o *įvertinimo* ir *pasirinkimo* stadijoje jau reikalingos specifinės ekspertinės žinios, kurių paprastai visuomenės atstovai neturi. Black ir Gregersen (1997, cit. iš Brydon ir Vining, 2016, p. 78) pažymi, jog dalyvių pasitenkinimas priimtu sprendimu bei priimto sprendimo kokybės suvokimas priklauso nuo piliečių įtraukimo į įvairius sprendimo priėmimo proceso etapus, ypač tai ryšku *alternatyvų generavimo* etape. Mokslininkai apibendrina, jog būtent dalyvavimas ankstyvosiose stadijose (*tikslų nustatymo, alternatyvų generavimo*) galėtų būti tinkamiausios piliečių dalyvavimo formos tam tikroms problemoms spręsti.

3 pav. Dalyvaujamojo sprendimų priėmimo modelis

Šaltinis: Brydon ir Vining (2016, p. 78)

Šiuolaikinė visuomenė inicijuoja didesnę norą būti įtraukta į valdymą, tai patvirtina ir analizuoti autoriai, remiantys dalyvaujamojo sprendimų priėmimą bei tyrimai, rodantys didesnę piliečių pasitenkinimą vykdoma politika, jei šie patys gali prie jos formavimo prisidėti; be to, visuomenė garsiau reiškia savo nepasitenkinimą, jei vykdoma politika jai nepriimtina. Šitai patvirtina ir Gerbaudo (2020), kuris teigia, jog gausėjantys visuomenės reikalavimai nemedijuojamam piliečių įsitraukimui, mažėjantis pasitikėjimo lygis bei antisisteminiai (populistiniai) judėjimai indikuoja, jog įkurtos institucijos demokratinėi mediacijai yra vis labiau kvestionuojamos, o tos grupės, kurios anksčiau nebuvo įsitraukusios į tradicines dalyvavimo formas, šiuo metu ima reikalauti demokratinio dalyvavimo, o pasekme tampa tai, jog piliečių dalyvavimas politikos formavime tapo naująja norma, ypač vietos lygmeniu (Bherer ir kt., 2016, cit. iš Butzlaff, 2023, p. 341). Visgi tuo pat metu kyla dvejonų ir dėl galimybės demokratinio dalyvavimo būdu garantuoti įgyvendinamos politikos efektyvumą. Kaip apibendrina autorius Butzlaff (2023, p. 341), remdamasis Cassani (2021), Rapeli ir Saikkonen (2020), būtent Covid-19 pandemijos metu išryškėjo poreikis ekspertų vadovaujamiems, „iš viršaus į apačią“ sprendimams, kadangi tikima, kad tai didina problemų sprendimo galimybes. Visgi svarbu pabrėžti ir tai, kad Covid-19 pandemijos metu išryškėjo ne tik hierarchinių sprendimų poreikis, tačiau ir didesnio visuomenės dalyvavimo viešųjų paslaugų teikime poreikis, kadangi kitu atveju žmogiškųjų resursų tam tikrose situacijose nebūtų pakakę (pvz. organizuojant ir įgyvendinant visuomenės skiepimą nuo šios ligos), tad čia matomas aiškus piliečių grupių ir/ar NVO kaip vykdytojų vaidmuo. Salamon ir Toepler (2015) (cit. iš Šukvietienė, 2018, p. 33) pabrėžia nevyriausybinių organizacijų svarbą tokiose situacijose dėl to, jog kartais viešojo sektoriaus struktūros būna per daug nelanksčios ir biurokratizuotos, negali efektyviai veikti bei neturi reikalingų išteklių ir gebėjimų, tad NVO pasitelkimas tampa neišvengiamas. Šiuo metu vyriausybės remiasi įvairiomis

NVO, kurioms netgi deleguoja tam tikras užduotis ir taip jas įgalina veikti, tačiau kai kurie autoriai pažymi ir tai, kad NVO yra tapusios vyriausybės įrankiais atlikti tiems darbams, kurių nesiima valdžia. Ebrahimi ir kt. (2021, p. 401) kritikuoja instrumentinį valdžios požiūrį į nevyriausybinės organizacijas, kuris reiškia, jog NVO matomos tik kaip tam tikras valdžios įrankis ir vykdomoji jėga, pasitelkiama tais atvejais, kai trūksta resursų, tačiau tuoj pat „išmetama“ poreikį patenkinus. Šiame kontekste NVO, kaip piliečių dalyvavimo formos, ir valdžios santykiuose išlieka akivaizdus galios disbalansas, kur valdžia yra sprendimų priėmėja ir deleguotoja, o NVO tik primestų užduočių vykdytojos, tad galime sakyti, jog tai nėra tikrasis pilietinės visuomenės įtraukimas, kadangi trūksta lygiavertiškumo dėmens.

Nepaisant kritikos ne visada skaidriam NVO/piliečių įtraukimui į viešojo valdymo procesus, Žalimienė ir Rimšaitė (2007, p. 87) pažymi, jog nevyriausybines organizacijas visgi turi nemažai pranašumų lyginant su valdžios sektoriumi socialinių paslaugų teikimo srityje. Autorės tai argumentuoja tuo, kad paslaugas teikiantis viešasis sektorius gali patirti daug ribojimų, nulemtų politinės įtakos, politinio reguliavimo; taip pat viešosioms reikmėms skirtų lėšų naudojimas yra griežtai prižiūrimas valstybės institucijų, lėšos visada yra ribotos. Galutiniai paslaugų gavėjai - piliečiai - kartu yra ir rinkėjai, tad nuo jų pasitenkinimo gauta paslauga priklausys ir rinkimų rezultatai. Tad viešasis sektorius turi išlaviruoti derindamas skirtingų pusių interesus, remdamasis ribotais finansiniais ištekliais. Tuo tarpu NVO (tas pat galioja ir privačiam sektoriui) teikdamos paslaugas gali visiškai neatsižvelgti į politinį kontekstą, be to, šios organizacijos neprivalo pasirūpinti visais piliečiais, skirtingai nei tikimasi iš valdžios, bei jos nepriklauso nuo piliečių politinės valios. Visi šie aspektai nevyriausybiniams organizacijoms leidžia veikti laisviau ir gal net efektyviau nei viešasis sektorius. Tai pagrindžia autorius Bode (2003), išskirdamas dvi NVO lankstumo formas: 1) NVO sugeba suderinti visuomenės teikiamus išteklius socialinėms problemoms spręsti su individualiais atskiro žmogaus poreikiais, 2) NVO sėkmingai veikia nuolat kintančioje aplinkoje, randa tinkamus sprendimus atsiliepdamos į išorės iššūkius. Tad galime daryti išvadą, jog piliečių/NVO įtraukimas yra būtina šiuolaikinio valdymo dalis, kadangi, galime sakyti, jog piliečiai kartais patys gali geriausiai savimi pasirūpinti, suteikus jiems tinkamas sąlygas.

Visgi nors lūkesčiai dėl didesnio ir efektyvaus piliečių integravimo į sprendimų priėmimo bei viešųjų paslaugų teikimo procesus didėja, tokios situacijos kaip pasaulinė pandemija, didėjanti nelygybė ar klimato krizė reikalauja ekspertų informuotos valdysenos (angl. *expert-informed governance*), įtraukiant daugiausiai žinančius specialistus. Tokiu atveju kyla tam tikras dvilypumas, kadangi tuo pat metu reikalaujama didesnio „iš apačios į viršų“ dalyvavimo ir aktyvesnio „iš viršaus į apačią“ navigavimo, o kaip įvardija autorius Dahl (1998, cit. iš Butzlaff, 2023, p. 342), tai sukuria ilgalaikę demokratinę dilemą tarp efektyvumo ir dalyvavimo. Kaip galime matyti iš pateiktų

pavyzdžių, piliečių įtraukimo į viešąjį valdymą procesas nėra paprastas, ypač norint suderinti ekspertiškumą, juo paremtą valdymo efektyvumą ir tuo pat metu demokratinį visuomenės dalyvavimą, taip siekiant sukurti ko-valdysenos sistemą. Be to, galime daryti prielaidą, kad tokiose ko-valdysenos sistemose gali būti sunku nustatyti atsakomybių ribas priimant sprendimus, o sprendimai tampa labiau neformalūs, tokiu būdu iškyla demokratinio įsitraukimo ir demokratinio teisėtumo klausimas (Peters ir Pierre, 2000; Grote ir Gbikpi, 2002; Haus ir kt., 2004, cit. iš Bučaitė-Vilkė, 2019, p. 154). Šukvietienė (2018, p. 24) taip pat pastebi, kad kai kurie mokslininkai pabrėžia sprendimų priėmėjo vaidmens reikšmę bei būtinybę apibrėžti tokio asmens ar grupės vietą organizacinėje struktūroje, kita vertus, autorė, cituodama Peters (2002), pastebi, jog „tradiciniu požiūriu, politikai reformatoriai gali svarbius valstybinius sprendimus maksimaliai atitolinti nuo „politikos“, o daugybė svarbių funkcijų tampa išlaisvinamos nuo šališkos partinės kontrolės ir perduodamos nepriklausomoms įstaigoms, taip sukeldami mažesnę įtampą.“ Čia kalbama apie viešosios politikos ir administravimo atskyrimą, tačiau tą patį būtų galima pritaikyti ir šiuolaikinio viešojo valdymo kontekste egzistuojant tinklaveikai bei policentrinei demokratijai, kur šiuo atveju sprendimų priėmimas būtų perleidžiamas ne biurokratams administratoriams, o piliečiams bei jų organizacijoms, tokiu būdu politikams atsikratant atsakomybės kai kuriais klausimais. Nors Lane (2001) kalbėjo apie „išsisukinėjimo“ problemą viešųjų gėrybių kontekste ir galimybę jomis naudotis nepaisant to, sumokame ar ne, šios problemos riziką galėtume įžvelgti ir dalyvaujamosios „tinklinės“ demokratijos visuomenėje, kuomet esant daugybei „sprendimų priėmėjų“ bei „viešųjų paslaugų teikėjų“ nebeliktų atsakingų asmenų, prisiimančių atsakomybę už klaidas ar veiklos nevykdymą. Čia galime įžvelgti tam tikrą paradoksą. Kaip žinome iš NVO iškilimo istorijos, šios organizacijos atsirado tose nišose, kur paslaugų užtikrinti negalėjo nei rinka, nei viešasis sektorius, tačiau šios paslaugos gyventojams buvo būtinos. Tačiau šiuolaikinio viešojo valdymo kontekste, jei būtų pilnai įgyvendintas tinklinis kolektyvinės atsakomybės modelis, galėtume taip pat tikėtis, jog ilginiui nesant saugiklių tai galėtų sugrįžti į pradinį tašką, kuriame nei rinka, nei viešasis sektorius, o šiuo atveju, ir visuomenė, neužtikrina savo poreikių. Visgi kol kas autoriai kaip didesnę problemą vis dar išskiria nepakankamą visuomenės įtraukimą į valdymo procesus. Gilfillan ir Fee (2017) analizavo piliečių įsitraukimą į valdžios sprendimų priėmimą ir pateikia kitų autorių apibūdinimus apie sukuriamas erdves, kuriose atsiranda piliečių įsitraukimas. Cornwall (2004, cit. iš Gilfillan ir Fee, 2017, p. 1036) išskiria „pakviestasias erdves“, kurios reiškia, jog vyriausybė kviečia savo piliečius dalyvauti, o Carson (2008, cit. iš Gilfillan ir Fee, 2017, p. 1036) nurodo „išsireikalautas erdves“, kurios sukuriamos vyriausybių po jų patirto spaudimo iš socialinių judėjimų grupių. Apibendrinami norime akcentuoti, jog naujajame viešajame valdyme „viešųjų paslaugų teikimo ir viešosios politikos įgyvendinimo procesas yra daugialypis ir apimantis daug skirtingų subjektų <...> o esant šiai sudėtingai įvairių veiksmų ir veikėjų veiklai bei sąveikai kuriasi tinklai, kur išskirtini viešojo

valdymo mechanizmai – tarpusavio pasitikėjimas ir sutarimas“ (Urbanovič ir kt., 2015, p. 223). Antrindami autoriams manome, jog įgyvendinant ir stiprinant piliečių dalyvavimą ir sąveiką su viešuoju sektoriumi, turime nepamiršti vienu svarbiausių šiuolaikinio viešojo valdymo dėmenų - tai bendradarbiavimo ir tarpusavio pasitikėjimo, kuriais remiantis bus galimas įtraukus sprendimų priėmimas bei viešųjų paslaugų teikimas.

2.3 NVO ir viešojo sektoriaus santykis modernaus viešojo valdymo kontekste

Analizuodami piliečių dalyvavimą ir įsitraukimą į valdymą šiame magistro darbe didžiausią dėmesį NVO, kaip sutelktinei piliečių dalyvavimo formai. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad telkiamasis į bendruomenes, grupes, organizacijas gali būti daug veiksmingesnis būdas siekiant interesų atstovavimo, tačiau kai kurie autoriai išsako priešingą nuomonę: „Identifikuojant pagrindinius nevyriausybinių organizacijų įgalinimo trikdžius ar galimą neigiamą poveikį kai kurie autoriai teigia, jog individualus piliečių dalyvavimas patariamuosiuose dariniuose ar atstovaujant interesams yra kokybiškesnis, tai yra, suteikia informatyvesnių ir savalaikių žinių, galinčių patarti, kokie sprendimai ir kaip turėtų būti priimti, o grupinis jų atstovavimas apsunkina šį procesą“ (Šukvietienė, 2018, p. 33). Öberg ir Uba (2014) teigimu, priešingai, grupinis interesų atstovavimas yra pranašesnis už individualų dalyvavimą, nes piliečiai, turėdami reikalingus atstovavimo gebėjimus, gali labiau argumentuotai pateikti savo poziciją, informacija tuomet suvokiama teisingai, o priimami sprendimai tampa efektyvesni, labiau pagrįsti žiniomis ir galimai tenkinantys didesnės visuomenės dalies poreikį. Mes laikomės nuomonės, jog piliečių dalyvavimas per organizacijas, o ne individualiai, gali turėti didesnę poveikį, tačiau nepaisant to, NVO taip pat susiduria su iššūkiais ir sunkumais, tad svarbu paanalizuoti, koks yra NVO ir viešojo sektoriaus santykis, pasitelkdami pavyzdžius įvardinsime, kokiais būdais NVO įtraukiamos į viešąjį valdymą ir kokios priežastys lemia, kad ne visada tai vyksta sklandžiai.

Kalbėdami apie NVO ir viešojo sektoriaus santykį literatūroje sutinkame įvairius šio reiškinio apibrėžimus, dažnai tai įvardijama kaip partneryste, bendradarbiavimu grįsti santykiai. Kaip pabrėžia Stasiukynas ir kt. (2022, p. 172), apibendrinami kelių autorių mintis (Greve 2013; Crosby ir kt., 2017; Meynhardt ir kt., 2017), didėjantis NVO vaidmuo remiasi piliečių ir kitų interesų grupių įsitraukimu bei tinklaveika grįstu valdymu, akcentuojant viešojo administravimo modernizaciją, tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą ir valdymo demokratizaciją bei atvirumą ir skaidrumą kuriant viešąją vertę. Šios organizacijos įgalina piliečius tiesiogiai dalyvauti sprendžiant problemas taip stiprindamos tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir skatindamos pilietinės visuomenės dalyvavimą viešajame administravime. Antrindami autoriams galime pridėti ir tai, kad kolektyvinis dalyvavimas (įsitraukiant į NVO veiklas) kai kuriems piliečiams gali būti tinkamesnis ir prieinamesnis būdas, siekiant įsitraukimo į viešąjį valdymą, nei individualus, nes dalyvavimas organizuotose struktūrose

gali suteikti daugiau įrankių, pasitikėjimo bei svertų tikslams pasiekti, tad ne veltui galime stebėti įvairių NVO gausą. Kaip jau minėta anksčiau, nevyriausybinės organizacijos kartais yra matomos kaip ryšys tarp pilietinės visuomenės ir viešojo sektoriaus ir netgi kaip įrankis, lemiantis didesnę piliečių dalyvavimą, bet visgi, kaip argumentuoja Gilfillan ir Fee (2017), NVO, pakviestos peržiūrėti vyriausybės piliečių dalyvavimo skatinimo strategijas, gali turėti savų programos tikslų bei procesų, kurie gali skirtis nuo tų, kurių reikia didinti piliečių dalyvavimą. Neatitikimas ir įtampa tarp vyriausybės ir pačių NVO turimų tikslų gali lemti ne tikro piliečių dalyvavimo skatinimą, bet netgi jam trukdyti.

Kaip apibendrina Šukvietienė (2018, p. 31), remdamasi Freeman ir Phillips (2002) pateikta suinteresuotųjų asmenų teorija, „nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas bei sąveika su viešuoju sektoriumi gali būti suvokiama kaip organizacijos veiklos sėkmės priklausymas nuo to, kaip gerai ji valdo ryšius su kitomis organizacijomis, galinčiomis turėti poveikį jos tikslų įgyvendinimui.“ Tai ypač svarbu suprasti turint omenyje NVO veiklų vykdymą ir jų rezultatus, kadangi tokia organizacija, kuri nepalaikys reikiamų ryšių ir nesistengs maksimizuoti naudos suinteresuotosioms šalims (pvz., tiek savo nariams, tiek valdžios institucijoms), greičiausiai neišliks. Rahman (2023) analizavo NVO atskaitomybę ir savo darbe teigia, jog iš NVO tikimasi, kad jos bus atskaitingos už finansus, valdymą, rezultatus bei misiją. Autorius pateikia ir remiasi šiuo Ebrahim (2016) pasiūlytu atskaitomybės apibrėžimu: tai yra procesas, kurio metu organizacija aktyviai kuria, formaliai struktūruoja subalansuotus santykius su įvairiomis suinteresuotosiomis šalimis, kurios, savo ruožtu, pasitiki organizacijos sprendimais, veiklomis, daromu poveikiu ir tuo, jog organizacija deda nuolatinės pastangas gerinti misijos atlikimą. Galima pridėti ir tai, jog klausimai dėl NVO efektyvumo yra nuolat keliami vyriausybių, filantropų rėmėjų, klientų ir visuomenės, taip sukeliant spaudimą nevyriausybiniams organizacijoms, kad šios parodytų savo daromą poveikį kompleksinėms socialinėms problemoms spręsti (Sowa ir kt., 2004, p. 712). Tad svarstydami apie NVO užimamą vietą valdymo sistemoje turime nepamiršti, kad šios organizacijos veikia ne atskirai nuo kitų subjektų, o yra tam tikru laipsniu nuo kiekvieno iš jų priklausomos, o tam, kad pasiektų planuojamų rezultatų, turi atsižvelgti į savo santykį su kitais sistemos dalyviais. Tačiau NVO kaip tarpininkų vaidmuo tarp skirtingų naudos gavėjų (paprastai piliečių ir vyriausybių) yra ne tik akcentuojamas, bet ir kritikuojamas. Pavyzdžiui, tyrimai Kambodžoje parodė, kad NVO ne visada veikia savo atstovaujамų bendruomenių interesų labui, dėl, kaip nurodoma, NVO įsitraukimo į neo-patrimoninius tinklus tiek su vyriausybėmis, tiek piliečiais bei dėl to, kokį vaidmenį šiose sąveikose vaidina baimė (Gilfillan ir Fee, 2017, p. 1037). Visgi svarbu atkreipti dėmesį, kad čia kalbama apie besivystančias pasaulio šalis ir jose kontekstas kiek kitoks nei Vakaruose.

Kaip vienas iš sistemos dalyvių, nevyriausybinės organizacijos daro poveikį kitiems dalyvaujantiems subjektams. Kalbėdami apie poveikio darymą galime prisiminti tokias šio proceso formas: poveikio pirkimas, lobizmas ir bylinėjimasis, kurias pateikia autoriai Spiller ir Liao (2006). Tiek poveikio pirkimas, tiek lobizmas apie įvairius - legalius ir nelegalius - būdus, kuriais siekiama priartėti prie sprendimų priėmėjų: pirmuoju atveju, siekiant, kad šie išklaustyti „pirkėją“, antruoju atveju perduodant informaciją, galinčią būti argumentais už tai, kad rengiami teisės aktai būti pakeisti suinteresuotos grupės naudai. Bylinėjimasis jau yra teismo proceso dalis, kurio metu suinteresuotosios grupės kvestionuoja esamą situaciją ir siekia ją pakreipti savo naudai. Išskiriant konkrečiai nevyriausybinių organizacijų poveikį, Nelson (2007, p. 8) NVO ir kitų sektorių sąveiką apibūdina tokiais galimomis formomis: konfrontacija, komunikavimas, konsultavimas, bendradarbiavimas. Autorius konfrontaciją apibūdina kaip antagonistinį veikimą, komunikavimą - kaip vienos šalies informacijos perdavimą kitai, konsultavimas jau apima abipusį dialogą, skirtingų požiūrių ir grįžtamojo ryšio įkomponavimą į priimamus sprendimus, o bendradarbiavimas reiškia formalius susitarimus dirbti kartu abipusiai naudingu būdu. Analizuodami NVO ir viešojo sektoriaus santykį manome, kad ketvirtoji poveikio darymo forma - bendradarbiavimas yra tas lygmuo, kurio iš esmės savo veikla ir siekia visos NVO, taip pat galime teigti, kad tokia siekiamybė ir iškyla naujojo viešojo valdymo paradigmoje kaip efektyviausias NVO dalyvavimo būdas. Tačiau net ir nepasiekus šios dalyvavimo formos, mokslininkai pabrėžia, jog NVO poveikis egzistuoja viešosios politikos formavimui bei sprendimų priėmimui per tiesioginį interesų atstovavimą, demokratiškumo skatinimą ir socialinio kapitalo didinimą.

Visgi dėl įvairių finansinių ir politinių priežasčių, NVO dažnai nesulaukia pakankamo dėmesio nei iš valdžios atstovų, nei privataus sektoriaus, tokiu būdu nutolinant rezultatyvaus bendradarbiavimo galimybę. Remdamiesi Butkevičiene ir kt. (2010), Tallberg ir kt. (2018), Stasiukynas ir kt. (2022, p. 173) teigia, kad analizuojant NVO situaciją galima teigti, jog partnerystė tarp NVO ir viešojo sektoriaus bus sėkminga tik tuomet, jei abi pusės yra suinteresuotos, o vyriausybė gali ir turi užimti aktyvų vaidmenį skatindama piliečių dalyvavimą. Tačiau kai kurie tyrimai atskleidžia, kad, remiantis NVO narių nuomone, savivaldos atstovai patys „nepasibeldžia į duris kviesdami partnerystei“, o NVO turėtų suprasti, kad tai jos pačios turėtų inicijuoti bendradarbiavimą ir tik tuomet sulauks dėmesio iš valdžios atstovų (Butkevičienė ir kt., 2010, p. 43). Taip pat pabrėžiama, kad NVO pačios turėtų priimti vis daugiau atsakomybių ir taip pakeisti savo vaidmenį iš vykdytojos į iniciatorės, lyderės ir inovatorės (Xinya ir kt., 2018, cit. iš Stasiukynas ir kt., 2022, p. 173). Visgi sunku įsivaizduoti NVO tapimą didesnėmis iniciatorėmis tokiose terpėse, kur tam nėra sudarytos tinkamos sąlygos NVO pasireiškimui ir autonomijai, tad valdžios veiksmų svarba yra neabejotina nevyriausybinių sektoriaus įgalinimui.

Nors NVO ir valdžios santykių (bent formaliai) siekiama lygiavertiškumo, remiantis Taylor (2018), galime teigti, jog nors partnerystė yra plačiai suprantama kaip inovatyvus sprendimų priėmimo būdas, kritikai visgi išreiškia susirūpinimą dėl galios disbalanso šioje valdymo formoje, kuris yra užgožiamas paties termino „partnerystė“ vartojimo (Taylor, 2018). Storeng ir de Bengy Puyvallée (2018, p. 929) taip pat teigia, kad elito grupės turi galią savo rankose, dominuodami valdomųjų atžvilgiu, panaudodami savo autoritetą, o tai trukdo kritiškai analizuoti tokios partnerystės suvokimą. Atsižvelgdami į tokią kritiką galios pozicijoje esantys kviečia pilietinės visuomenės atstovus užimti vietą „prie stalo“, visgi galime suprasti, kad kai kuriais atvejais tai tėra formalumas. Taigi vienas iš NVO siekių pirmiausia galėtų būti tikros partnerystės užsitikrinimas, nors, žinoma, tai galime matyti kaip kliūtį NVO įgalinimui, kadangi tai tampa trukdžiu NVO veikimui, nes vietoj to, kad užsiimtų savo tiesiogine veikla, organizacijos pirmiausia turi pasirūpinti savo vertės įrodymu. Visgi svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog plačiąja prasme valdžios ir pilietinės visuomenės partnerystės gali būti apibūdinamos kaip tarpsektorinės sąveikos, kurių tikslas yra pasiekti „susiliejančius“ tikslus bendromis abiejų sąveikaujančių subjektų pastangomis, išlaikant skirtingus abiejų pusių vaidmenis. Akcentuotina, kad esminis šio bendradarbiavimo komponentas yra tai, jog šios NVO - valstybės sąveikos kuria sinerginį efektą, kas reiškia didesnius/geresnius rezultatus skirtingai nei tuo atveju, jei šie partneriai veiktų atskirai. Taigi svarbu užtikrinti tokių partnerystės veikimo mechanizmus - bendrą pastangų apjungimą, kooperacijos valdymą, vaidmenų ir atsakomybių pasiskirstymą ir galimybes jas įvykdyti (Brinkerhoff, 1999, p. 61).

Kalbėdami apie valstybės ir nevyriausybinių sektoriaus santykį, literatūroje taip pat galime rasti nuomonių, jog partnerystės fenomenas tarp šių institutų yra suvokiamas kaip gan naujas reiškinys, nors ir teigiama, kad dažnu atveju ne pelno sektorius buvo stipriai remiamas vyriausybių (Brandsen ir Pape, 2015, p. 2269), o tokiose šalyse kaip Nyderlandai, kur partnerystės tarp valstybės ir nevyriausybinių sektoriaus buvo anksti institucionalizuotos, tam analizuoti turi būti pasirinktas skirtingas naratyvas, kadangi „bendradarbiaujamasis paslaugų teikimas“ tapo tiesiog įprastu bruožu tokiose valstybėse ir vystėsi kartu su visa politine sistema. Visgi dažniausiai mokslininkai teigia, kad trečiojo sektoriaus įtraukimas yra nauja valdysenos forma, o tokias šalis kaip Nyderlandus galime laikyti išimtimi iš taisyklės. Apibendrinami Nyderlandų atvejį galime teigti, kad glaudi valdžios ir ne pelno sektoriaus partnerystė susiformavo dėl savanoriškų veiklų subsidijavimo, decentralizacijos ir, Brandsen ir Pape (2015, p. 2273), teigimu, sėkmės faktoriaus. Nyderlandai sukūrė detalų mechanizmą valstybės ir nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimui, taip pat veikia formalios konsultacijų procedūros, į kurias įtraukiamos visos formuojamos politikos suinteresuotosios šalys. To priežastimis galime laikyti tai, kad Nyderlandai turi tradiciją sutartinio (angl. *consensual*) sprendimų priėmimo, kas yra paranku ne pelno organizacijoms. Remiantis šia kultūrine olandų vertybe dėl bendro sprendimų

priėmimo, nevyriausybinės organizacijos dažnai renkasi neformalias konsultacijas ar dalijimąsi informacija su politinių sprendimų priėmėjais vietoj viešų propagavimo kampanijų ar įvardijimo ir gėdinimo (angl. *naming-and-shaming*). Svarbu paminėti ir tai, jog organizacijos pabrėžia, kad sprendimų priėmėjai yra atviri ir nori būti nusimanantys savo atstovaujamos politikos lauke. Visgi toks glaudus vyriausybės ir nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimas gali turėti minusų, kurie apima didesnę NVO biurokratizaciją (Smith ir Lispky, 1993; cit. iš Brandsen ir Pape, 2015) bei autonomiškumo praradimą iki tokio lygio, jog vyriausybės gali sukurti sufabrikuotas pilietines visuomenes, keisdami NVO pagal savo tikslus ir kaip visa tai apibendrinami galime teigti, tai toli nuo optimistinio partnerystės varianto. Nepaisant galimų minusų, Nyderlandų pavyzdį galime laikyti sėkmingu NVO ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimo pavyzdžiu.

Kitokius pavyzdžius galime matyti Kinijos atveju. Analizuodami Kinijos aplinkosauginių vietos bendruomenių (angl. *grassroots*) NVO veiklą ir poveikį, galime matyti, jog čia kontekstas kiek kitoks nei Vakarų, ir kaip savo darbe pateikia autorius Wang (2023), įvairios iniciatyvos yra dominuojamos valdžios sukurtų taisyklių ir daugiau užsiima aplinkosauginio sąmoningumo didinimu nei realiu reformų ir politinių pokyčių siekiu. Taip yra dėl to, jog organizacijos nediršta pasipriešinti valdžiai, be to, teigiama, kad Kinijos valdžios prioritetas yra ekonominis vystymasis, o ne aplinkosauga, tad organizacijos atitinkamai stengiasi neperžengti ribos, kuria galėtų sutrukdyti valdžiai dėl ekonominių tikslų siekimo, aukodami aplinkosauginius tikslus (tuo pat metu aukodamos ir savo, kaip organizacijos, tikslus). Nepaisant to, yra ir kitokių pavyzdžių, kai NVO inicijuotos kampanijos sustabdė užtvankų statymą, greta į UNESCO paveldą įrašytų vietovių. Akcentuotina, jog tokių kampanijų sėkmė priklauso nuo NVO bendradarbiavimo su žiniasklaida ir minimais atvejais taip ir nutiko. Šio reiškinio priežastys neatsiejamos nuo to, jog nemažą dalį vietos bendruomenių NVO įkuria žurnalistai ir tampa jų lyderiais. Minimais atvejais pavyko pasiekti užsibrėžtų tikslų įsitraukus didelėms medijų pajėgoms, o situacija sukėlė didelį atgarsį visuomenėje. Toks NVO ir šiuo atveju visos visuomenės dalyvavimas laikytinas ne visai tvari, kadangi yra reaguojama į konkrečią situaciją, įsitraukiama tik vėlyvose proceso stadijose, o kaip teigia mokslininkai, daugiausiai naudos yra tuomet, kai suinteresuotųjų šalių dalyvavimas vyksta ankstyvosiose proceso stadijose. Visgi turint omenyje politinį Kinijos kontekstą, tokį dalyvavimą irgi galime laikyti sėkme.

Svarbu paminėti Turkijos pavyzdį kaip vieną iš tų, kuriame yra sudaromos sąlygos NVO veiklai ir įgalinimui. Eroğlu ir kt. (2023) nagrinėjo Turkijos NVO dalyvavimą savivaldoje; autoriai pabrėžia, kad 2005 metais buvo priimtas naujas vietinės valdžios įstatymas, kuris akcentavo NVO įtraukimą vietiniuose valdymo procesuose, pavyzdžiui ruošiant savivaldos strateginius planus ar prisidedant prie specializuotų savivaldos komitetų šių organizacijų ekspertiško srityse; tokiu būdu

buvo siekiama stiprinti dayvaujamają demokratiją bei pilietines vertybes. Remdamiesi šiuo pavyzdžiu galime teigti, kad teisinės bazės kūrimas galėtų būti viena iš galios NVO suteikimo formų. Tam pritartų ir Brandsen ir Pape (2015, p. 2280), kurie apibendrina, jog svarbu, kad valstybė gerbtų nevyriausybių organizacijų autonomiją bei leistų joms laisvai save išreikšti. Gerai funkcionuojančioje partnerystėje NVO gali veikti kaip „tiltai“ tarp paslaugų teikimo ir bendruomenių; NVO gali apjungti savo funkcijas, kartu teikdamos paslaugas, tiek ir dalyvaudamos nuolatiniame jų gerinime vystant ko-valdysenos politiką.

Dėmesys gerajam valdymui per didėjančio bendruomenės dalyvavimo prizmę privedė prie tam tikrų prielaidų apie idealią valstybės-NVO partnerystę, kurios pagrindinė nauda matoma per galimybę diegti gerojo valdymo praktikas vyriausybės agentūrose skatinant pagarbą, abipusį pasitikėjimą ir konsultuojamąjį planavimą (Bano, 2019, p. 1271). Autorius pateikia, jog, pavyzdžiui, tiek Pasaulio Banko, tiek Jungtinių tautų įvairiuose strateginiuose dokumentuose yra nurodoma, jog vyriausybės turėtų skatinti pilietinės visuomenės dalyvavimą. Tad apibendrinami analizuotą literatūrą galime teigti, jog yra pabrėžiama NVO ir viešojo sektoriaus partnerystės svarba per bendradarbiavimą, komunikaciją, abipusį pasitikėjimą; galime įvardyti, jog ne visada NVO ir viešojo sektoriaus santykis sklandus, tačiau tam, kad to pasiektume, turėtume kurti bendradarbiavimo procedūras bei teisinį reglamentavimą, sukuriančius terpes, kuriose NVO ir viešasis sektorius iš tikrųjų taptų lygiaverčiais partneriais.

3. NVO DALYVAVIMAS SVEIKATOS SEKTORIUJE

Nevyriausybinių organizacijų veikla tarptautiniu lygmeniu dažniausiai nagrinėjama pagalbos besivystančioms šalims kontekste, padedant spręsti įvairias socialines problemas ar užtikrinant būtinąją medicinos pagalbą ar švietimą. Aptariant sveikatos sektoriuje veikiančių NVO veiklą daugiausia yra pabrėžiamas jų, kaip paslaugų teikėjų, vaidmuo, ir kur kas mažiau dėmesio skiriama šių organizacijų dalyvavimui viešosios politikos formavime. Pavyzdžiui, Ebrahimi ir kt. (2021, p. 398), cituodami Khodayari-Zarnaq ir kt. (2020) apibendrina, jog pagrindinis NVO vaidmuo Irano sveikatos apsaugos sistemoje yra paslaugų teikimas, tačiau šios organizacijos neįsitraukia į sveikatos politikos formavimą.

Kalbėdami apie sveikatos sektorių, daugiausia susiduriame su medicininę pagalbą teikiančiomis organizacijomis bei tai, kaip šios organizuoja savo veiklą besivystančiose šalyse; mokslinėje literatūroje daugiausiai galime rasti darbų, tyrinėjančių NVO veiklą įvairiose mažų ir vidutinių pajamų šalyse arba kalbama apie dideles tarptautines organizacijas, kurios dalyvaudamos tarptautiniuose forumuose ar kituose su sveikatos apsauga susijusiuose renginiuose įgarsina sveikatos sektoriaus problemas bei siekia jų sprendimo. Gómez (2018) apžvelgtuose darbuose yra pabrėžiama sėkminga kolektyvinė lobizmo veikla, vykdoma aktyvistų ir tarptautinių NVO, dalyvaujančių tarptautinėse konferencijose, susitikimuose, debatuose ir pan., kur šios organizacijos gali garsiai išreikšti savo poziciją, taip darydami įtaką tokioms organizacijoms kaip Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO), priimančioms sprendimus dėl globalios sveikatos politikos. Kaip pavyzdžius galime paminėti vieną iš svarbesnių pasiekimų, tai tarptautinę tabako kontrolės politikos sukūrimą (*WHO's Framework Convention on Tobacco Control (FCTC)*), taip pat „People's Health Movement“, ŽIV/AIDS prevencijos programas ar tarptautinių NVO pasiekimą, jog būtų reguliuojamas didelio kaloringumo riebaus maisto reklamavimas vaikams (*WHO's 2005 Global Strategy for Diet, Nutrition, and Physical Activity*) (Lenchucha, 2009; DeSouza, 2008; Hawkes, 2007, cit. iš Gómez, 2018; Sparks, 2010, cit. iš Piotrowicz ir Cianciara, 2013, p. 72).

Murdie ir Barney (2023) analizuoja tarptautinių sveikatos paslaugas teikiančių NVO veiklą; autoriai savo straipsnyje teigia, jog dažnu atveju tokios NVO galėtų būti idealus variantas teikiant pagalbą post-konfliktinėse bendruomenėse; taip pat daro išvadą, jog tokios NVO savo veikla įgalina daugiau vietinių sprendimų priėmimų (skirtingai nei kitų sektorių NVO). Visgi autoriai pažymi, kad tokios tarptautinės organizacijos, besirūpinančios sveikatos apsauga, kartais gali per daug dominuoti ir tokiu būdu slopinti valdžios iniciatyvą bei padaryti žalos tam, kaip vietinė populiacija mato savo šalies vidinę politinę sistemą. Savo veikla šios NVO gali užtikrinti savo pačių ilgaamžiškumą, taip

sukurdamos šalių priklausomybę nuo organizacijų veiklos, kas reikštų žalingą poveikį tvarumui bei vietiniams pajėgumams. Visgi taip pat pastebima, kad dažnu atveju tarptautinės sveikatos NVO kaip tik deda pastangas tam, kad šalys pereitų nuo NVO-priklausomos prie vietinių valdomos visuomenės sveikatos sistemos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog NVO veiklos pobūdis skirsis priklausomai nuo to, kokioje šalyje veikia organizacija. Piotrowicz ir Cianciara (2013) išskiria tai, jog NVO veiklos skiriasi priklausomai nuo šalies pajamų dydžio, pavyzdžiui, mažų ir mažų-vidutinių pajamų šalyse NVO dažniausiai atlieka paslaugų teikėjų vaidmenį, taip pat didindamos sąmoningumą bei vykdydamos prevencijos programas. Vidutinių-didelių pajamų šalyse organizacijos yra daugiau specializuotos, daugiau koncentruojasi į pacientų vienijimą ar psichologinę paramą. Didelių pajamų šalyse daugiau sutinkamos pacientų NVO, dalyvaujančios klinikiniuose tyrimuose, užsiimančios sveikatos advokatavimu ir lobizmu. Iš esmės tai galime sieti su poreikių užtikrinimo lygiu, kadangi tik patenkinus bazinius poreikius galime tikėtis NVO ir visuomenės dalyvavimo aukštesnio lygio procesuose. Mažų ir mažų-vidutinių pajamų šalyse didele dalimi NVO pasitelkiamos kaip vienintelis galimas paslaugos teikėjas, kadangi dažnu atveju aptariamų šalių vyriausybės nėra pajėgios užtikrinti tam tikrų visuomenės poreikių sveikatos srityje. Tai pagrindžia autorių Ebrahimi ir kt. (2021), Sanadgol ir kt. (2021), Sajadi ir kt. (2022) darbai.

Kaip išskiria Piotrowicz ir Cianciara (2013, p. 71), sveikatos sektoriuje dalyvaujančių NVO veikla gali būti apibūdinama kaip paslaugų teikimas ir sveikatos advokatavimas (propagavimas) (angl. *health advocacy*). Paslaugų teikimas apima švietimą ir konsultavimą, ligų prevenciją, nevyriausybinių organizacijos būtinos gerinant visuomenės sveikatą, mažinant sveikatos netolygumus, skatinant teisingumą bei stiprinant sveikatos apsaugos sistemą. Manoma, kad NVO turi didelį potencialą dalyvaudamos profilaktinės priežiūros programose, taip pat efektyviai išvengiant susirgimų ar juos valdant (Sajadi, 2022). Kalbant apie sveikatos propagavimą turima omenyje individualių ir bendruomenių veiksmų visuma, kuriais siekiama tam tikrų programų ir iniciatyvų priėmimo ir paramos jiems; dažnai pasitelkiami lobizmo metodai siekiant teisinių sistemos pokyčių; taip pat į šią veiklą gali įeiti įvairūs susitikimai su visuomene, dalyvavimas konsultacijose, koalicijų tarp organizacijų ir institucijų sudarymas (Piotrowicz ir Cianciara, 2013).

Nepaisant to, kad NVO kai kuriose valstybėse yra būtinos padedant vyriausybėms teikiant paslaugas bei gerinant visuomenės sveikatą, autorius Ebrahimi ir kt. (2021, p. 398) apibendrina, jog tokie faktoriai kaip: nepasitikėjimas nevyriausybėmis organizacijomis, viešojo sektoriaus biurokратиškumas, NVO kontroliavimas, skirtingi NVO ir vyriausybių tikslai ir prioritetai bei komunikacijos tarp šių sektorių trūkumas nulemia NVO veiklos iššūkius. Atliktame tyrime, kuriuo

autoriai siekė identifikuoti iššūkius, su kuriais susiduria NVO, norėdamos prisidėti prie Irano sveikatos apsaugos sistemos, įvardijama tai, jog, pavyzdžiui, vyriausybės nuvertina NVO indėlį į ligų prevencijos didinimą ir tikisi, kad NVO iš gautų suaukotų lėšų pirks brangią medicininę įrangą. Čia galime matyti neatitikimą tarp to, kaip vyriausybė supranta ar turi lūkesčius NVO veiklai bei to, kokią veiklą iš tiesų vykdo NVO. Atliktame tyrime išryškėja daugiau NVO patiriamų iššūkių, juos autoriai skirsto į vidinius ir išorinius, tačiau santykio su viešuoju sektoriumi kontekste aptarsime tik išorinius. Be jau minėtų - nepasitikėjimo nevyriausybinėmis organizacijomis, NVO kontroliavimo, skirtingų valdžios ir nevyriausybinių sektoriaus tikslų, viešojo sektoriaus biurokратиškumo - papildomai įvardijami šie: vyriausybės kišimasis į NVO veiklas, teisinės bazės trūkumas, sprendimus priimančių institucijų įvairovė, struktūros santykyje su Sveikatos ministerija trūkumas, vyriausybės instrumentinis požiūris į NVO, trūkumas palaikančių ir monitoruojančių mechanizmų, dideli pacientų lūkesčiai NVO atžvilgiu bei visuomenės nesusipažinimas su NVO ir nepasitikėjimas jomis. Sanadgol ir kt. (2021, p. 4), teigia, kad NVO bando užpildyti tarpus teikiant sveikatos paslaugas daugelį metų; NVO imasi iniciatyvos kaip sveikatos apsaugos aprūpintojos, tačiau vyriausybių neefektyvumas bei resursų varžymas riboja šių organizacijų dalyvavimą. Taigi galime matyti daugybę kliūčių, kurios trukdo didesniai NVO įsitraukimui nepaisant iš esmės reikalingos šių organizacijų veiklos. Atsakant į šio magistro darbo problemą apie NVO vaidmenį sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas, remdamiesi minėtais pavyzdžiais galime matyti, koks įvairialypis NVO vaidmuo yra bei tuo pat metu pastebėti, kaip tas vaidmuo bei NVO veiklos įgyvendinimas priklauso nuo įvairių faktorių, lemiančių organizacijų veikimą.

Analizuojant NVO veiklą nacionalinių valstybių kontekste mokslinėje literatūroje, kurioje kalbama apie nacionalinio lygmens sprendimus ar viešosios politikos formavimą sveikatos sektoriuje, dažnu atveju kalbama bendrai piliečių įtraukimo kontekste, tačiau neišskiriamas specifinis NVO vaidmuo. Akcentuojama, kad piliečių dalyvavimas tampa vis labiau paplitęs, taip pat manoma, kad lemia efektyvesnę viešąją politiką sveikatos srityje, kadangi piliečių balso išgirdimas gali parodyti tam tikrus ypatumus, ne visada žinomus politikos formuotojams. Pabrėžiama, kad piliečių įtraukimas yra moraliai imperatyvus, kadangi visuomenė yra ir sveikatos sistemos finansuotojai, ir jos naudos gavėjai (Chafe ir kt., 20122, cit. iš Macaulay ir kt., 2022, p. 2), visgi tą patį galima pasakyti apie daugelį viešųjų paslaugų. Belgian Health Care Knowledge Centre (2013) pateikiamoje ataskaitoje teigiama, jog visuomenės įtraukimas į sveikatos sektoriaus sprendimų priėmimą yra svarbus tiek strateginiame, tiek operatyviniame lygmenyse, kadangi, viena vertus, tai padidintų visuomenės, pacientų žinojimą apie sveikatos sistemos iššūkius bei patiriamas išlaidas; antra vertus, pacientų įtraukimas pagerintų sprendimų priėmimą pacientų ekspertiskumu per jų patirtį. Mūsų nuomone, pacientų supratimas apie sveikatos sistemos išlaidas galėtų teigiamai paveikti pacientų suvokimą apie sveikatos priežiūros kainą

ir galime daryti prielaidą, kad turėtų teigiamos įtakos prevencijos ir sveikatinimo didinimui. Be to, piliečių įtraukimas gali padidinti jų žinias apie paslaugų kokybę ir taip netgi pagerinti sveikatos paslaugų teikimą, tačiau pastebima, jog realios, apčiuopiamos galios paveikiant sprendimus trūkumas gali vesti prie apatijos, taip sumažinant piliečių polinkį dalyvauti ir tokiu būdu galimų teigiamų pokyčių efektas būtų ribotas (Schaaf ir kt., 2017; Mosquera ir kt., 2001, cit. iš Macaulay, 2022, p. 3). Taip pat pažymėtina, kad būtina sąlyga piliečių įtraukimo mechanizmams veikti yra pakankamas pasitikėjimo lygmuo tarp piliečių ir politikos formuotojų (Macaulay, 2022).

Fernandes ir kt. (2022) teigimu, sveikatos apsaugos sistemos aktyviai didina piliečių įtraukimą į bendrą sistemos kūrimą (angl. *co-designing*) tam, kad pasiektų sveikatos priežiūros sistemos tikslus bei puoselėtų gerą visuomenės sveikatą. Svarbus aspektas tokioje sveikatos apsaugos sistemoje yra žmogaus laikymas centru (angl. *people-centered approach*), kuris, kaip teigiama, pagerina piliečių patirtis (sveikatos priežiūros įstaigose), pagerina populiacijų sveikatą ir netgi sumažina išlaidas, reikalingas vienam asmeniui. Kaip teigia autoriai, būtent į žmogų orientuotas požiūris pagrindinį dėmesį skiria asmenų, prižiūrėtojų, šeimų ir visuomenių, kaip dalyvių ir sveikatos sistemos naudos gavėjų, perspektyvai, kur sveikatos apsaugos sistema yra organizuojama atsižvelgiant į visapusiškus pacientų poreikius, prioritetus ir vertybes daugiau nei į pačias ligas. Tokiu būdu piliečių balsas „įterpiamas“ į sprendimų priėmimo ciklus bei stiprinant piliečių atstovavimą sveikatos sistemos formavime. Į žmogų orientuotą požiūrį sprendimų priėmimo sveikatos politikos kontekste papildo kitas, įrodymais pagrįstas (angl. *evidence-informed*) sveikatos politikos formavimas, kuris apibūdinamas kaip toks požiūris į politikos sprendimus, kurie turėtų užtikrinti, kad remiamasi geriausiai įmanomais tyrimų įrodymais bei diegiamas sistemiškai ir skaidriai. Išskiriami du įrodymų tipai, kurių kiekvienas susideda iš dviejų potipių: 1) aiškios (angl. *explicit*) žinios, kurios susideda iš sveikatos duomenų bei sisteminių sveikatos tyrimų; 2) numanomos (angl. *tacit*) žinios apima politikos formuotojų ir piliečių įsitikinimus ir perspektyvą. Teigiama, kad politikos formuotojai linkę susitelkti į pirmąsias tris įrodymų formas, ignoruodami piliečių perspektyvą. PSO aktyviai skatina įtraukti ir šią dalį per piliečių įtraukimo mechanizmus (Macaulay ir kt., 2022). Kaip galime matyti, yra išskiriama asmens - piliečio, paciento, sveikatos priežiūros paslaugos teikėjo - reikšmė sveikatos politikos formavime su jo turimomis žiniomis ir įgyta patirtimi. Gómez (2018) pilietinės visuomenės įtaką apibūdina kaip galimybę paveikti globalios sveikatos politikos idėjų prioretizavimą didinant dėmesį ignoruotoms sveikatos apsaugos problemoms, užsiimant lobizmu bei teikiant konsultacijas politikos formuotojams. Kaip įvardina Lee (2010) ir Murphy (2007) (cit. iš Gómez, 2018), pilietinė visuomenė gali daryti įtaką darbotvarkės sudarymui atkreipdami dėmesį į tam tikras apleistas politikos problemas, pasitelkdama empirinius duomenis, tyrimus ar asmeninius liudijimus per klausymus (angl. *hearings*) ar debatus. Antrindami autoriams pridurtume, jog pilietinės visuomenės svarba ypač išryškėja įvairių,

dažnai ignoruotų sveikatos klausimų prioritizavime, kurių įtraukimas į politinę darbotvarkę galimai būtų toliau atidedamas, jei ne tos visuomenės grupės ar organizacijos, kurios atkreipia į jas dėmesį.

Kaip neigiamas piliečių neįtraukimo pavyzdys pateikiamas Covid-19 pandemijos laikotarpis. Koronaviruso pandemijos metu piliečiai buvo sveikatos politikos sprendimų nuošalyje ir, kaip teigia mokslininkai, tai neigiamai paveikė tiek atsaką į pandemiją, tiek jos pasekmes. Teigiama, kad piliečių įtraukimas planuojant bei įgyvendinant pandemijos valdymo intervencijas buvo būtinas, kad visuomenė laikytųsi ribojimų ir keistų savo gyvenimus siekdami mažinti viruso plitimą. Buvo teigiama, kad sprendimai turėjo būti priimti greitai ir ryžtingai (tuo buvo naudojamosi kaip pateisinimu, kodėl nebuvo sukurtos piliečių dalyvavimo platformos); visgi ši situacija parodė, kad reikalingas piliečių dalyvavimo institucionalizavimas tam, kad būtų priimami įrodymais pagrįsti ir visuomenei priimtini sveikatos politikos sprendimai (Macaulay ir kt., 2022). Covid-19 pandemija ir piliečių neįtraukimas į sprendimų priėmimą išryškino visuomenės poreikį būti išgirstai, kadangi visuomenė toliau turi gyventi su priimtų sprendimų padariniais (su kuriais minimu atveju didelė visuomenės dalis nesutiko), todėl natūralu, kad gali kilti pasipriešinimas, o visuomenės poreikis būti išklaustyti tik didėti. Nepatenkinus šio poreikio galimas didėjantis atotrūkis tarp visuomenės ir jos atstovų (NVO) ir valdžios institucijų, lemiantis tolesnius ieškojimus, kaip pagerinti valdžios ir visuomenės santykį bei pastarosios pasitenkinimą vykdoma politika.

Kalbėdami apie sveikatos politikos sprendimus Lietuvoje negalėjome rasti daug tyrimų, apimančių mūsų analizuojamą problematiką. Grikšienė (2021) savo disertaciniame darbe tyrė pokyčių valdymą ambulatorinėse asmens sveikatos priežiūros įstaigose ir šio tyrimo rezultatuose pabrėžiamas nevyriausybinų organizacijų įtraukimas, bendradarbiavimo su valdžios institucijomis skatinimas didinant finansavimą. Nevyriausybinių organizacijų yra viena iš suinteresuotųjų šalių valstybės sveikatos politikos formavime, Lietuvoje veikia tokios organizacijos kaip Lietuvos gydytojų vadovų sąjunga (LGVS), Jaunųjų gydytojų asociacija (JGA), skirtingų specialybių gydytojus vienijančios asociacijos ir draugijos, Pagalbos onkologiniams ligoniams asociacija (POLA), Lietuvos medikų sąjūdis (LMS), įvairios pacientus atstovaujančios NVO ir kt. Jasaitytė ir Petronytė (2017) tyrinėjo pacientų interesus atstovaujančių NVO dalyvavimą sveikatos politikoje. Rezultatai panašūs į randamus užsienio literatūroje. Akcentuojama tai, kad NVO ir valdžios santykiuose vyrauja hierarchija, NVO įtraukiamos į darbo grupes, tačiau dažnu atveju toks įtraukimas tik formalumas; dažniausiai tariamas bendradarbiavimas vyksta tik konsultacijų lygmenyje, NVO neturint realios galios priimant sprendimus ar bent darant jiems įtaką.

Tam, kad NVO įgalinimas ir įsitraukimas į priimamus sprendimus didėtų, Gyvybės mokslų ir edukologijos institutas kartu su LMS, Santaros klinikų gydytojų sąjunga ir kitais partneriais 2023 m.

vykdė projektą, kuriame kalbama sveikatos sektoriuje veikiančių NVO įgalinimą per įsitraukimą į teisėkūros procesus. Teisės ekspertas Andrej Rudanov paskaitoje (Sveikatos srityje veikiančių NVO įgalinimas, 2023) NVO įvardina kaip socialines viešojo administravimo institucijų partneres ir pateikia šias NVO skirtas rekomendacijas, siekiant didesnio NVO indėlio:

- a) kuo ankstesnėje stadijoje įsitraukti į teisėkūros procesą; taip sukuriama galimybė pakreipti teisės akto kūrimą visai visuomenei naudinga kryptimi;
- b) būtina dalyvauti visose teisėkūros proceso stadijose, kad būtų pasiektas kuo geresnis rezultatas; taip pat svarbu aktyviai sekti visą procesą, teikti papildomus siūlymus ir aiškinimus, argumentus, ieškoti kompromisų;
- c) siekiant didesnio palaikymo, teisėkūros iniciatyvą dar iki viešo jos pateikimo patartina aptarti su kuo didesniu palaikytojų ratu, tai yra patartina pateikti kuo didesnio skaičiaus organizacijų vieningą poziciją;
- d) NVO įsitraukimas į sveikatos sistemos teisėkūrą turi būti kuo platesnis, tai yra, turi apimti ne tik savo iniciatyvų propagavimą, tačiau ir dalyvavimą kitų subjektų siūlymuose;
- e) siekti kuo didesnio aiškumo ir tikslumo formuluojant pastabas, argumentus, pakeitimų siūlymus; siūlyti aiškias, konkrečias teisės akto/projekto pakeitimų formuluotes;
- f) svarbu laikytis nustatytų terminų, laiku teikti pastabas ir pasiūlymus dėl svarstomų projektų.

Remiantis pateiktomis rekomendacijomis gali atrodyti, kad sveikatos sektoriaus NVO įsitraukimas į sprendimų priėmimą per teisėkūros procesus yra aiškus, įgalinantis ir ganėtinai paprastas, tačiau kaip galėjome matyti iš analizuotos literatūros, tokios procedūros dažnai gali būti atliekamos tik kaip formalumas, o NVO realaus pokyčio nepasiekia. Visgi kad taip nenutiktų Lietuvoje egzistuoja tokios institucijos kaip Seimo kontrolierius, Valstybės kontrolė, Seimo parlamentinė kontrolė, teismai ar kt., į kuriuos galima kreiptis tais atvejais, kai NVO argumentuoti siūlymai yra kartotinai atmetami arba ignoruojami.

Šiuo magistro darbu siekiama atkreipti dėmesį į sveikatos sektoriuje veikiančias NVO bei jų veiklą Lietuvoje priimant sprendimus sveikatos politikos klausimais, labiausiai akcentuojant medikus atstovaujančias organizacijas. Viena iš aktyviai veikiančių organizacijų Lietuvoje yra Jaunųjų gydytojų asociacija, kuri save apibūdina kaip vienintelę organizaciją Lietuvoje, kuriančią į žmogų orientuotos sveikatos sistemos standartus, tai yra, tiek ir į pacientą, tiek ir į sveikatos priežiūros specialistą (Jaunieji gydytojai, 2024). Taip pat dažnai žiniasklaidoje matomas Lietuvos medikų sąjūdžio aktyvumas. Mokslinių darbų, tyrinėjančių medikus atstovaujančias organizacijų dalyvavimą viešajame

valdyme Lietuvoje nepavyko rasti, o nagrinėjant užsienio literatūrą bei ieškant Europos jaunųjų gydytojų asociacijos ar kitų medikų NVO veiklos tyrimų, daugiausiai randame darbų, kuriuose kalbama apie medicininių sprendimų priėmimą, tai yra, kaip galima užtikrinti geriausių pacientų sveikatą (Dugic ir kt., 2023), tačiau ne apie tai, kaip pagerinti sveikatos apsaugos sistemos veikimą apskritai.

Analizuojant įvairią mokslinę literatūrą ir tyrimus šio magistrinio darbo kontekste siekėme atskleisti, kad sveikatos sektoriuje veikiančių nevyriausybinių organizacijų vaidmuo gali skirtis priklausomai nuo šalies pajamų lygio. Jos dažniausiai teikia paslaugas ir skatina sveikatą mažiau išsivysčiusiose šalyse, o didesnių pajamų šalyse labiau dėmesys skiriamas pacientų interesams. Teorinės dalies analizė leido suprasti, kad NVO taip pat gali ir turi dalyvauti politikos formavime, tačiau čia ji susiduria su įvairiais iššūkiais, tokiais, kaip, pavyzdžiui, skirtingi vyriausybės planai ir kišimasis į sprendimų priėmimo procesus, skirtingi pačių organizacijų tikslai ir nepakankama tiek vidinė, tiek išorinė komunikacija. Piliečių įtraukimas, kaip rodo mokslinių šaltinių analizė, į sveikatos politiką yra svarbus, tačiau ne visada jis gali būti įgyvendinamas efektyviai ir ypač tai atsiskleidė pandemijos laikotarpiu. Tad NVO vaidmuo Lietuvoje galime sakyti yra ribotas, nors organizacijos, pavyzdžiui, tokios, kaip Jaunųjų gydytojų asociacija ar Lietuvos medikų sąjūdis, aktyviai siekia turėti įtakos sveikatos politikoje. Tad apibendrintai galime teigti, jog šioje teorinėje dalyje apžvelgėme apie NVO įvairialypį vaidmenį ir jų patiriamus iššūkius, kuriuos taip pat tyrinėsime ir empiriniu tyrimu.

4. NVO DALYVAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIMO PROCESĖ MODELIAVIMAS

Siekiant nustatyti, kokie mechanizmai leistų nevyriausybinėms organizacijoms efektyviau dalyvauti sprendimų priėmimo tiek teikiant viešąsias paslaugas, tiek formuojant sveikatos politiką, remiantis atlikta literatūros analize formuojamas teorinis NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo modelis. Pasak Tidikio (2003), „Modeliavimas (lot. – modulus – matas, pavyzdys; angl. – modelling; vok. – modellierung; rus. – моделирование), tai tam tikrų objektų, objektų sistemų arba procesų santykių ir elgsenos atskleidimas sudarant ir tyrinėjant modelius.“ Šiame darbe modeliai bus naudojami teoriniu žinių lygiu. Modelis gali atspindėti idealių elementų sistemą arba jų kombinaciją. Šiame darbe bus kuriamas modelis remiantis atlikta literatūros analize, įtraukiant mūsų manymu tinkamiausius elementus idealiai sistemai (teoriniu lygmeniu) sukurti.

Remdamiesi išanalizuota literatūra galime matyti, kad vieni pagrindinių trukdžių NVO veikimui sprendimų priėmimo (nacionaliniu lygmeniu) yra tikros galios trūkumas, taip pat lygiavertiškumo nebuvimas santykyje su valdžios institucijomis arba NVO kaip vykdytojos, tačiau ne iniciatorės, vaidmuo. Visa tai reiškia, jog NVO savo veiklas vykdo tam tikrose terpėse, kur turi laviruoti tarp siekio įgyvendinti savo tikslus bei bandymo susikurti sąlygas, leidžiančias tų tikslų siekti. Kaip galime matyti iš mokslinės literatūros, tiek kalbant apie NVO dalyvavimą, tiek bendrai piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimą kontekste, dažnu atveju piliečių ar NVO įtraukimo praktikos apsiriboja konsultavimusi ar tam tikrų procedūrų sukūrimu, kurios neturi realios reikšmės, o tokių praktikų rezultatas yra tai, jog valdžios institucijos toliau įgyvendina savo darbotvarkes, o NVO lieka neišgirstos. Kaip teigiamus NVO įtraukimo pavyzdžius galime pastebėti tas šalis, kuriose NVO ir valdžios santykis tam tikru laipsniu yra institucionalizuotas (Nyderlandai) (Brandsen ir Pape, 2015), ar kuriama teisinė bazė NVO veiklos didesniai įgalinimui (Turkija) (Eroğlu ir kt., 2023).

Remdamiesi išanalizuota literatūra išskiriame, mūsų manymu, svarbiausius elementus, kurie leistų didesnę NVO įgalinimą ir lygiavertiškumą sprendimų priėmimo procesuose:

1 - Teisinės bazės išplėtimas: NVO kaip lygiavertio partnerio sprendimų priėmimo įteisinimas bei privalomas įtraukimas į teisėkūrą;

2 - NVO ekspertiškumo pripažinimas organizacijos veiklos srityje (gali būti apibrėžiamas pagal nustatytus kriterijus), kas reikštų, jog NVO nuomonė yra argumentuota, pagrįsta mokslu, tyrimais, todėl svarbi ir reikšminga svarstomam sprendimui priimti;

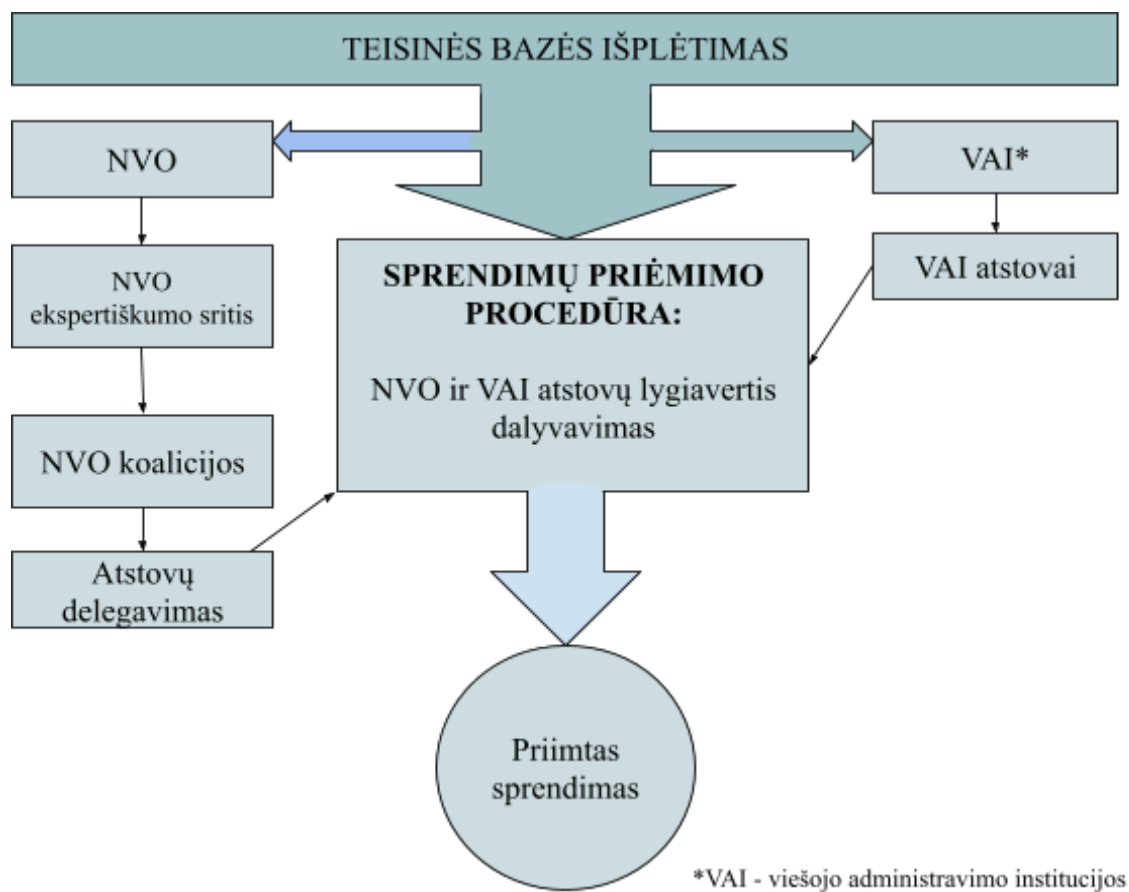
3 - NVO - valdžios santykių institucionalizavimas ir procedūrų kūrimas (pvz., NVO pasitelkiamos į visų klausimų, susijusių su jų veikla, svarstymus kaip lygiavertės sprendimo teisę turinčios narės);

4 - NVO koalicijų sudarymas, kurios apimtų kelias vienos srities ar tos pačios atstovaujamos grupės atstovus, kas leistų NVO suformuluoti bendrą visiems poziciją;

5 - finansavimo nevyriausybinėms organizacijoms skyrimas.

Visi šie išvardyti elementai nebūtinai turi sekti pateikta eilės tvarka, kadangi suprantama, kad tam, jog NVO būtų pripažintos lygiaverčiais partneriais ir privalomai įtrauktos į teisėkūros ir viešojo valdymo sprendimų priėmimo procesus, pirmiausia turėtų būti pasitikima jų kompetencija bei tuo, jog organizacijos iš tiesų atstovauja didžiąją suinteresuotųjų dalį, o ne siaurus vienos organizacijos interesus. Tam, kad NVO išreiškiamą poziciją būtų validi (ar bent padidintas jos validumas, argumentuotumas), NVO turėtų jungtis į koalicijas ir pirmiausia svarstytinus klausimus aptarti didesniame NVO rate tam, kad būtų suformuluota vieninga, didesnę sektoriaus dalį atspindinti pozicija, o ne vieną kurią nors (pavyzdžiui, aktyviausią) organizaciją. Suformavus bendrą NVO poziciją galimas tolesnis žingsnis - bendras NVO koalicijos atstovų ir valdžios institucijų veikimas sprendimų priėmimo procedūros metu kartu siekiant priimti palankiausią sprendimą visos valstybės mastu. NVO koalicijos atstovai ir viešojo administravimo institucijų atstovai turėtų lygiai tokias pačias sprendimo teises.

Schematinis modelio vaizdas pateikiamas 4 pav. Suprantama, kad pateikiamas modelis pateikia supaprastintą situacijos vaizdavimą, tačiau tai yra siekis išgryninti galimus mechanizmus ir struktūras įtraukesniam NVO dalyvavimui sprendimų priėmime. Remiantis šiuo modeliu galimas tolesnis situacijos analizavimas ir tyrimų atlikimas mėginant sukurti ir realybėje įgyvendinti NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo modelį.

4 pav. NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo procese modelis

Šaltinis: sudaryta autorės

5. DARBO METODAI IR EMPIRINIO TYRIMO ANALIZĖ

5.1 Darbo metodai

Mokslinės literatūros analizė atliekama pagal Kardelį (2002, p. 105-108), kurio teigimu, ji nėra tik tyrimų bei jų rezultatų santrauka, tačiau apima nagrinėjamos srities mokslinius darbus, kuriuose galime matyti, kaip kiti mokslininkai mato tyrinėjamą problemą, taip pat literatūros analizė gali parodyti jau atliktų tyrinėjimų nepakankamumą ar prieštaringumą, taip pat gali padėti formuluoti hipotezes arba gali būti iškeliami nauja problematika, pagrindžiamas naujas požiūris ir formuluojama tyrimo metodologija. Šiame darbe analizuojama įvairi literatūra, susijusi su piliečių ir NVO dalyvavimu viešajame valdyme, kuria remiantis atliekama sintezė bei kuriamas NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo teorinis modelis.

Sisteminės analizės metodas atliekamas pagal Tidikį (2003), kuris sisteminę analizę apibūdina kaip metodą, kuris „remiasi sisteminiiais mokslo principais, reikalaujančiais analizuoti tikrovės reiškinius kaip tam tikros visumos komponentus (susijusius ir tarp savęs, ir su ta visuma) ir kaip visumą (sudarytą iš tarp savęs susijusių komponentų, bet jais nepaaiškinamą).“ Šiame darbe sisteminę analizę taikysime kaip viso darbo proceso metu lydintį metodą, leidžiantį nagrinėjimus reiškinius - NVO, sprendimų priėmimą, NVO dalyvavimą viešajame valdyme - vertinti kaip tarpusavyje ir su kitais reiškiniais susietus sistemos elementus.

Sintezės metodas atliekamas pagal Tidikį (2003); sintezės metodas apibūdinamas kaip faktų, atskirų elementų apjungimas į visumą, gali būti sintetinama faktų ir idėjų lyginimu, apibendrinimu, sintezės rezultatas gali būti nauja kokybė – sistema, struktūra, sąvoka. Sintezė remiasi gautais literatūros analizės duomenimis. Šiame darbe sintezės metodą taikysime apjungiant teorines žinias ir kuriant modelį.

Modeliavimas - remsimės Tidikio (2003) pateiktu apibrėžimu: „Modeliavimas (lot. – modulus – matas, pavyzdys; angl. – modelling; vok. – modellierung; rus. – моделирование), tai tam tikrų objektų, objektų sistemų arba procesų santykių ir elgsenos atskleidimas sudarant ir tyrinėjant modelius.“ Šiame darbe modeliai bus naudojami teoriniu žinių lygiu, taip jie gali atlikti šias funkcijas: „aiškinamąją (tyrimo objektų esmės atskleidimo), kriterinę (kai kurių teorinių teiginių arba hipotezių sistemos teisingumo patikrinimo), prognostinę (nagrinėjamos sistemos ateities būklės vertinimą).“ Modelis gali atspindėti idealių elementų sistemą arba jų kombinaciją. Šiame darbe bus kuriamas modelis remiantis atlikta literatūros analize, įtraukiant mūsų manymu tinkamiausius elementus idealiai sistemai (teoriniu lygmeniu) sukurti.

Logografikos metodas. Darbe bus taikomas metodologų Prakapo ir Butvilo (2011) analizuotas logografikos metodas. Tai duomenų pateikimas vizualinėmis priemonėmis, tokiomis kaip lentelės ir schemas, kurios padeda atskleisti šiame darbe nagrinėjamų temų tarpusavio sąveikas, logiką bei reiškinių savybes. Šiame magistro darbe šis metodas bus taikomas vaizdžiai iliustruoti pateikiamą informaciją, kas leistų dar geriau suprasti analizuojamą problematiką.

5.2 Empirinis tyrimas

Tyrimo teorinis pagrindimas. Atlikta mokslinės literatūros analizė leido susidaryti nuomonę apie NVO (ir apskritai visuomenės) įtraukimą į sprendimų priėmimo bei viešųjų paslaugų teikimo procesus. Išanalizavus literatūrą išsiaiškintos NVO iškilimo prielaidos, kurias siejant su viešojo valdymo paradigmu kitimų galime matyti besikeičiančius kontekstus, kuriuose iškyla NVO. Stebėdami skirtingus kontekstus, taip pat galime matyti nevyriausybių organizacijų įtraukimo į sprendimų priėmimus privalumus, analizuojant literatūrą išsiaiškinome ir kliūtis, lemiančias ne visada sklandų NVO dalyvavimą viešojo valdymo procesuose. Sprendimų priėmimo procesas yra vienas esminių viešajame administravime bei viešosios politikos formavime, kuris yra sudėtingas dėl egzistuojančio didelio suinteresuotųjų šalių skaičiaus. Šiuolaikinėje visuomenėje piliečiai siekia vis labiau dalyvauti sprendimų priėmime, tačiau, mokslininkų teigimu, egzistuoja tokios situacijos, kuriose būtinas greitas sprendimų priėmimas, o konsultavimasis su piliečiais gali vilkinti procesą ir netgi būti žalingas. Taip pat mokslininkai išreiškia nuomonę, jog siekiant didesnio piliečių įtraukimo gali atsirasti distinkcija tarp administracinio efektyvumo ir demokratinio legitimumo. Tad turėdami tai omenyje (kliūtis NVO dalyvavimui, bandymus suderinti efektyvius sprendimus kartu su piliečių įtraukimu) atliksime tyrimą, bandydami išsiaiškinti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmime bei išsiaiškinti sąlygas, kuriomis būtų galimas efektyvus administravimas iš sprendimų priėmėjų perspektyvos, tačiau tuo pat metu suderintas su piliečiais. Šiuo tikslu bus apklausiami sveikatos sektoriaus NVO atstovai, viešojo administravimo institucijų (VAI) atstovai bei ekspertai. 7 lentelėje pateikiamas teorinis tyrimo modelis.

7 lentelė. *Teorinis tyrimo modelis*

Tyrimo etapas	Metodai	Tikslas ir veiksmas
0 etapas (ne empirinė dalis)	Literatūros analizė ir modeliavimas	Atliekamas teorijų ir NVO įtraukimą į sprendimų priėmimą apibūdinančių veiksnių identifikavimas ir analizė; sukuriama teorinis empirinio modelio pagrindimas.

I etapas	Empirinio tyrimo planavimas	Pasirenkama ir apibrėžiama tyrimo strategija, metodai; identifikuojami tiriamieji; nustatomi duomenų rinkimo ir analizės metodai.
II etapas	Empirinio tyrimo atlikimas: <ul style="list-style-type: none"> - struktūruotas interviu su sveikatos sektoriaus NVO atstovais; - struktūruotas interviu su VAI atstovais; - struktūruotas interviu su ekspertais 	Atliekama esamos situacijos analizė remiantis atliktais interviu su NVO, VAI atstovais ir ekspertais; aiškinamasi galimos situacijos alternatyvos ir patobulinimai.
III etapas	Tyrimo rezultatų apibendrinimas	Atlikus gautų duomenų analizę, pateikiamas esamos situacijos pjūvis bei išskiriami situaciją galintys pagerinti veiksniai, rašomos rekomendacijos.

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo tikslas. Tyrimo tikslas formuluojamas taip: atlikti sveikatos sektoriaus NVO atstovų, viešojo administravimo institucijų (VAI) atstovų ir ekspertų interviu, siekiant išsiaiškinti sveikatos sektoriaus nevyriausybinių organizacijų dabartinį dalyvavimą sprendimų priėmimo bei identifikuoti veiksnius, galinčius pagerinti šių organizacijų ir valdžios institucijų sąveiką efektyvesniam sprendimų priėmimui.

Tyrimo strategija. Pasirenkamas kokybinis tyrimas. Manome, kad svarbu kokybiniais metodais tyrinėti sveikatos sektoriaus NVO, kadangi siekiame išvengti supaprastinimo ir skirtingų organizacijų suniveliavimo į statistinius duomenis, jeigu būtų pasirinkti kiekybiniai metodai. Taikant kokybinę tyrimo strategiją siekiama žinių apie sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo gylio. Ankstesni Lietuvoje atlikti tyrimai nenagrinėjo gydytojų organizacijų veiklos ir jų įtraukimo į sprendimų priėmimą. Lietuvoje galime rasti darbų, nagrinėjančių pacientų organizacijas, taip pat neįgaliųjų ar socialines paslaugas teikiančias NVO, tačiau manome, kad negalime ekstrapoliuoti tų duomenų ir pritaikyti gydytojus atstovaujančioms organizacijoms; tad šis tyrimas svarbus atsižvelgiant į minimų organizacijų specifiką.

Šio magistro darbo viena iš siekiamybių yra įvertinti medikų organizacijų veiklą ir poveikį nacionalinių sprendimų priėmimui ir sveikatos politikos formavimui tiek NVO, tiek viešojo administravimo institucijų atstovų požiūriu. Literatūros šiomis temomis beveik nepavyko rasti, todėl šio magistro darbo tyrimas tampa dar svarbesnis, ypač turint omenyje tai, kad tyrimui pasirinktų

organizacijų nariai yra ir piliečiai, ir ekspertai savo srityje, o ekspertiškumas vertinamas sprendimų priėmimo procese.

Tyrimo metodai. Kokybinis sveikatos sektoriaus NVO atstovų, VAI atstovų ir ekspertų tyrimas – interviu – atliekamas pagal Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016). Šio tyrimo etape buvo naudojamas duomenų rinkimo metodas – struktūruotas individualus interviu (raštu) ir pusiau struktūruotas interviu (atliktas bendraujant vaizdinėmis ryšio priemonėmis).

Kokybinis tyrimas atliekamas siekiant išanalizuoti, kokius savo dalyvavimo viešajame valdyme būdus taiko tiriamos organizacijos, kokie yra jų dalyvavimo rezultatai, taip pat, su kokias trukdžiais jos susiduria. Tyrimas atliekamas siekiant išsiaiškinti ir VAI atstovų požiūrį į NVO, šių organizacijų dalyvavimo sprendimų priėmimo privalumus ir trūkumus, išsiaiškinti sąlygas geresniam šių organizacijų dalyvavimui. Atlikto tyrimo rezultatai bus naudingi teikiant rekomendacijas, kaip labiau įgalinti NVO sprendimų priėmimo procesuose.

Tyrimo validumas. Pasak Rupšienės (2007), užtikrinant kokybinio tyrimo validumą duomenys turi būti pateikiami vartojant informantų, o ne tyrėjų terminus; duomenys nagrinėjami netaikant iš anksto numatytų kategorijų; situacija vertinama iš dalyvių pozicijų. „Tyrimo vidinį validumą tyrėjas gali pagrįsti ir kitais būdais. Pavyzdžiui, tikėtina, kad tyrimo rezultatai yra tikslūs, jeigu: <...> naudotos mechaninės duomenų įrašymo ir saugojimo priemonės“ (Rupšienė, 2007). Darbo autorė, atlikdama tyrimą taikė šiuos duomenų pateikimo metodus (naudojant informantų terminus ir kt.) bei tai gali pagrįsti, kadangi saugo atsakymus į interviu klausimus raštu bei vieno interviu garso įrašą. Tyrimo medžiaga pateikiama 3, 4 ir 5 prieduose.

Tyrimo instrumentas. Šiame darbe taikant kokybinio interviu metodą pasirinktas tyrimo instrumentas yra klausimynas (1 ir 2 priedai).

Tyrimo eiga. Planuojant šio magistro baigiamojo darbo tyrimą iš pradžių buvo numatyta tirti tik Jaunųjų gydytojų asociaciją (JGA): atlikti šios organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmimo atvejų analizę bei interviu su JGA nariais ir alumnais. Autorė rinkosi tyrinėti šią organizaciją, kadangi pati priklauso jaunųjų gydytojų (iki 35-erių metų amžiaus) grupei ir jai aktuali šios organizacijos veikla, nors pati organizacijai ir nepriklauso. Visgi pradėjus tyrimą susidurta su sunkumais, kadangi reikiamas JGA narių skaičius nesutiko dalyvauti tyrime, tad teko keisti tyrimo kryptį. Tolesni žingsniai buvo kvietimas dalyvauti tyrime Lietuvos medikų sąjūdžiui (LMS), gydytojus specialistus vienijančioms asociacijoms ir draugijoms, Seimo Sveikatos reikalų komiteto nariams, Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) darbuotojams ir ekspertams, turintiems daugiau nei 10 metų vadovaujamo darbo patirtį, susijusios su sveikatos politika ir NVO veikla. Tyrime sutiko dalyvauti 5

gydytojus specialistus vienijančių organizacijų nariai, 2 LMS atstovai, 2 JGA nariai, 1 ekspertas bei 7 SAM atstovai. 16 iš 17 tyrimo dalyvių į interviu klausimus pasirinko atsakyti raštu, su vienu informantu interviu vykdytas naudojant vaizdines ryšio priemones (interviu trukmė 45 minutės), interviu buvo įrašomas, o tekstas transkribuojamas. Vėliau atliktas gautų duomenų grupavimas ir analizė, formuluojamos išvados, teikiamos rekomendacijos.

Darbo autorės nuomone, tokia tyrimo eiga išėjo į naudą, kadangi atliktas tyrimas apėmė daugiau suinteresuotųjų pusių, tokiu būdu gauti įvairesni ir tiriamąją realybę labiau atspindintys rezultatai.

Tiriamieji. Dalyvauti tyrime buvo pakviesti JGA nariai ir alumnai (išsiųsti 11 asmeninių kvietimų; taip pat kvietimu buvo pasidalinta bendrame JGA kanale); Lietuvos medikų sąjūdis (LMS); ekspertai (6), kvietimas išsiųstas Seimo Sveikatos reikalų komiteto nariams (12), Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) darbuotojams (28) bei įvairių specialybių gydytojus vienijančioms asociacijoms ir draugijoms (44). Tyrime dalyvauti sutiko 17 respondentų. Remiantis Rupšiene (2007), „taikant individualų giluminį interviu, rekomenduojamas imties dydis - nuo 5 iki 30 žmonių“.

Klausimyną raštu užpildė: 1 ekspertas (turintis 38-erių metų vadovaujamo darbo patirtį), 2 Lietuvos medikų sąjūdžio atstovai, 7 SAM atstovai (3 iš jų turintys nuo 5-erių iki 9-erių metų vadovaujamo darbo patirties; 3 atstovai, turintys nuo 10 iki 20 metų vadovaujamo darbo patirties, 1 atstovas, turintis 25 metų vadovaujamo darbo patirtį); 2 JGA atstovai, 4 gydytojų specialistų organizacijų atstovai. 1 gydytojų specialistų organizacijos atstovas davė interviu vaizdinėmis ryšio priemonėmis. Informantams buvo priskirti kodai: I - informantas, N - NVO atstovas, V - VAI atstovas, E - ekspertas.

8 lentelė. *Informantai, dalyvavę tyrime*

EIL. NR.	INFORMANTAS	KODAS
1	Lietuvos psichiatrų asociacijos atstovas/-ė	IN-1
2	Lietuvos geriatrų ir gerontologų draugijos atstovas/-ė	IN-2
3	Lietuvos vaikų reanimacijos ir intensyvios terapijos gydytojų draugijos atstovas/-ė	IN-3
4	Lietuvos endodontologų draugijos atstovas/-ė	IN-4
5	Minimaliai invazyvios chirurgijos draugijos atstovas/-ė	IN-5
6	Lietuvos medikų sąjūdžio atstovas/-ė	IN-6
7	Lietuvos medikų sąjūdžio atstovas/-ė	IN-7

8	Jaunųjų gydytojų asociacijos atstovas/-ė	IN-8
9	Jaunųjų gydytojų asociacijos atstovas/-ė	IN-9
10	SAM ministro patarėjas/-a	IV-10
11	SAM atstovas/-ė	IV-11
12	SAM departamento direktorius/-ė	IV-12
13	SAM patarėjas/-a	IV-13
14	SAM specialistas/-ė	IV-14
15	SAM skyriaus vedėjas/-a	IV-15
16	SAM ministro patarėjas/-a	IV-16
17	Ekspertas/-ė	IE-17

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą buvo laikomasi visų etikos ir konfidencialumo reikalavimų. Interviu atliktas tik su savanoriškai jame sutikusiais dalyvauti asmenimis. Užtikrintas tyrimo dalyvių atsakymų anonimiškumas, o asmeniniai tiriamųjų duomenys neimami. Tiriamieji informuoti apie tyrimo duomenų naudojimą tik magistro darbo rašymo tikslais bei galimybę pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu.

Tyrimo ribotumai. Organizacijos, kurioms buvo pateikti interviu klausimai, yra gydytojus vienijančios organizacijos (išskyrus LMS, kuriai priklauso ir kitų specialybių medikai) ir pirminis tyrimo tikslas ir buvo ištirti gydytojų organizacijų dalyvavimą sprendimų priėmime. Visgi ruošiant klausimyną ekspertams bei VAI atstovams, klausimai buvo suformuluoti taip, jog buvo klausama apie sveikatos sektoriuje veikiančias NVO (ne konkrečiai gydytojus atstovaujančias), tad šį aspektą darbo autorė vertina kaip trūkumą galintį turėti įtakos rezultatams ir jų tikslumui.

Kai kurie klausimai, nors ne tapatūs, informantams galėjo pasirodyti panašūs, todėl kartais gauti atsakymai galėjo beveik dubliuotis ar būti labai panašūs tarpusavyje ir galimai ne pilnai atskleisti informanto nuomonę ar apimti visus aspektus, kurių tikėjosi autorė; darbo autorė tai vertina kaip nepatyrimo sudarant klausimyną nulemtą trūkumą.

5.3 Empirinio tyrimo rezultatų aptarimas

Atliekant tyrimą buvo siekiama išsiaiškinti tiek NVO, tiek viešojo administravimo institucijų atstovų, tiek ekspertų nuomonę apie NVO dalyvavimą sprendimų priėmime. NVO atstovams pateikti klausimai šiek tiek skyrėsi nuo pateiktų kitoms dviem grupėms, tačiau aptariant rezultatus

sugretinsime visų grupių atsakymus, taip bus galima aiškiai matyti skirtis ir panašumus tarp skirtingų grupių atstovų atsakymų.

Respondentų nuomonė apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo reikalingumą. Visų tyrime dalyvavusių respondentų nuomone, NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo. Tiriamieji nurodė kelias skirtingas priežastis, kodėl šios organizacijos turėtų tai daryti. Priežastys sugrupuotos į 4 subkategorijas: ekspertškumas, suinteresuotumas/interesų atstovavimas, demokratiškumo didinimas/pilietinės visuomenės raiška, sprendimų legitimizavimas. 9 lentelėje galime matyti pateiktų atsakymų pasiskirstymą.

9 lentelė. *NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo pagrindimas*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo pagrindimas	Ekspertiškumas	<p>„Turi kompetencijos tam tikrose srityse.“ (IN-1);</p> <p>„Nes jos mato platų vaizdą.“ (IN-2);</p> <p>„[NVO gali] suteikti tikslingos informacijos ar specifinių žinių, metodikų sprendžiant problemas, priimant sprendimus.“ (IN-4);</p> <p>„Medikų organizacijos vienija gydytojus specialistus, kurie tiesiogiai dalyvauja gydymo procesuose, bet visi įsakymai ir įstatymai nuleidinėjami iš SAM nesuderinus su draugijom (dažniausiai).“ (IN-5);</p> <p>„NVO vienija medikus praktikus, kurie kasdien susiduria su sistemos netobulumais ir iššūkiais. Įvairių sričių medikų pastabos bei pasiūlymai padėtų susikurti objektyvų taisytinių sistemos spragų vaizdą. NVO dalyvavimas yra svarbus, nes suteikia teisės aktų rengėjams daug vertingų įžvalgų apie praktinių procesų eigą, bei pasiūlymų, ką ir kaip galima būtų gerinti, taupyti resursus, efektyvinti sistemos valdymą, didinti skaidrumą.“ (IN-6);</p> <p>„<...>nes kiekviena organizacija dažniausiai vienija tam tikrą labai konkrečių asmenų grupę, kuri aiškiai praktikoje mato spręstinas problemas ir gali suformuluoti funkcionalius, o ne tik teorinius, pasiūlymus.“ (IN-8);</p> <p>„<...>ekspertinis lygmuo - turi sukaupusios ekspertinių žinių konkrečioje srityje, kurioje specializuojasi.“ (IV-10);</p> <p>„<...>jos turi daug gerų idėjų ir pasiūlymų, kurie kyla iš jų vykdomos veiklos su žmonėmis ir jos mato kylančias žmonėms problemas.“ (IV-12);</p>
	Suinteresuotumas/interesų atstovavimas	<p>„Yra suinteresuota, kad tam tikrose srityse būtų priimti tinkami, kompetentingi ir teisingi sprendimai.“ (IN-1);</p> <p>„NVO gali atstovauti specifinės grupės/srities asmenų interesus.“ (IN-4);</p> <p>„Tai atspindi darbuotojų požiūrį ir interesus.“ (IN-7);</p> <p>„<...>kad išsakytų savo nuomonę, kad jaustųsi išgirsti ir</p>

		<p><i>išklaudyti.</i>“ (IV-13); <i>„NVO - tai suinteresuoti asmenys ar paslaugas gaunantys/kitaip tiesiogiai procese dalyvaujantys subjektai.“</i> (IV-16);</p>
	<p>Demokratiškumo didinimas/ pilielinės visuomenės raiška</p>	<p><i>„Todėl, kad demokratija - tai žmonių valdžia, daugumos valdžia. O NVO irgi viena iš žmonių nuomonės ir interesų atstovavimo formų.“</i> (IN-3); <i>„neretai priimant sprendimus didelį vaidmenį vaidina įvairios politinės jėgos, todėl NVO, kaip apolitinių organizacijų dalyvavimas, padeda objektyviai pažvelgti į siūlomus sprendimus.“</i> (IN-9); <i>„<...>pilielinis lygmuo - dalyvauja sprendimų priėmimo ir yra pilielinės visuomenės išraiška.“</i> (IV-10); <i>„Tai visuomenės dalies įtraukimas į viešojo valdymo procesus.“</i> (IV-14);</p>
	<p>Sprendimų legitimizavimas</p>	<p><i>„Sprendimus priėmus tariantis su NVO, išgirdus šiuo atveju medikų nuomonę, didesnė tikimybė, jog sprendimai bus priimti palankiau ir labiau noriai vykdomi.“</i> (IN-9); <i>„Nemaža dalis sprendimų yra suformuluojami valdžios institucijų „iš viršaus“, nepasitarus su sprendimų vykdytojais (pvz. medikais) ir neįsigilinus į situaciją iš mediko perspektyvos. Tuomet tokie sprendimai neretai susilaukia vykdančiųjų kritikos, yra geriausiai atveju koreguojami arba net atmetami taip sugaištant laiką ir nepasiekiant efektyvių rezultatų.“</i> (IN-9); <i>„<...>sprendimų legitimizavimas - turi aukštą visuomenės pasitikėjimą, todėl suteikia sprendimams, ypač nepopuliariems, legitimumą.“</i> (IV-10); <i>„Vertinant NVO nuomonę dėl priimamų sprendimų, galima visapusiškai įvertinti situaciją, ne tik iš politikos formuotojo/ sprendimo priėmėjo pusės.“</i> (IV-13); <i>„Turint kuo platesnį ratą nuomonių apie sprendžiamą klausimą, galima priimti pačius racionaliausius ir pagrįsčiausius sprendimus.“</i> (IV-15).</p>

Šaltinis: sudaryta autorės

Išanalizavus pateiktus atsakymus, galime matyti, jog vyraujanti yra ekspertiskumo subkategorija. Tiek NVO, tiek VAI atstovų dažniausiai įvardijama NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo priežastis yra jų ekspertinės žinios, kompetencija tam tikrais klausimais, susidūrimas su specifinėmis situacijomis ir iš to kylantys siūlymai sprendimų priėmėjams. Kiek rečiau įvardyti, bet ne mažiau svarbūs NVO dalyvavimo aspektai yra tam tikrų visuomenės grupių interesų atstovavimas, demokratiškumo didinimas/pilielinės visuomenės raiška bei, kas aktualu viešajam sektoriui, priimamų sprendimų legitimizavimas. Vertinant šiuos tyrimo rezultatus galime daryti išvadą, jog NVO sektoriaus dalyvavimas yra svarbus ir reikalingas viešajam sektoriui. Įvardijamas NVO dalyvavimo prielaidas

galime sieti ir su analizuota mokslinė literatūra: šio darbo 2.1 poskyryje ir 5 lentelėje išskirti piliečių dalyvavimo privalumai (o NVO tėra piliečių dalyvavimo forma), taip pat literatūros apžvalgoje aptartos ir piliečių ekspertiškumo įtraukimo praktikos, kurias kaip vienas iš pagrindinių matome ir tyrimo rezultatuose. Taigi kaip galime matyti, mūsų atliktas tyrimas patvirtina teorines šios srities žinias. Visgi šio klausimo formuluotė daugiau rodo normatyvinį kontekstą, kodėl turėtų vykti NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo; tolesnėse dalyse aptarsime, kokį realų dabartinės situacijos vaizdą mato informantai.

NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo vertinimas. Respondentų buvo klausama, kaip jie vertina savo organizacijos (jei yra NVO atstovas) ar sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą (jei tai ekspertas ar VAI atstovas) sprendimų priėmimo. Sulaukta gan skirtingų atsakymų į šį klausimą, tiek iš pačių NVO atstovų, tiek iš VAI atstovų, tad galima daryti išvadą, kad situacija nėra vienareikšmiška. NVO atstovai dažnai įvardija, jog jų atstovaujamos organizacijos aktyviai pasisako, teikia raštus su siūlymais ir stengiasi kaip įmanoma dalyvauti sprendimų priėmimo, tačiau tuo pat metu susiduria ir su jų pozicijos, siūlymų ignoravimu (IN-1, IN-2, IN-6, IN-8), visgi kiti informantai (IN-3, IN-4, IN-8) pažymi, kad organizacijų nuomonės yra išklausoma, atsižvelgiama į pagal kompetencijas teikiamus siūlymus. IN-9 pažymi, kad atstovaujamos organizacijos veikloje dalyvavimas sprendimų priėmimo yra vienas iš svarbiausių veiklos komponentų bei kad neretai į organizacijos pateikiamus pasiūlymus yra atsižvelgiama. Informantas pateikia ir organizacijos veiklos vertinimą Europos kontekste: „*Vertinant Europos jaunųjų gydytojų asociacijos kontekstą galime pasidžiaugti, jog Lietuvoje NVO yra labiau nei kitose šalyse įtraukiamos į diskusijas dėl aktualių klausimų, į sprendimų priėmimus, daugelis įstatymų projektų/raščių yra siunčiami suderinimui su mūsų organizacija, stengiamasi bendradarbiauti.*“ Taigi galime ir pasidžiaugti, jog kai kurios organizacijos nurodo teigiamą dalyvavimo sprendimų priėmimo patirtį.

IN-3 pastebi, jog „*SAM nėra įpareigota visada atsiklausti nuomonės priimdama mūsų profesinei bendruomenei reikalingus sprendimus, nes SAM vykdo Vyriausybės programą, o šios vizijos ir tikslai gali būti kai kada priešingi*“. Galime matyti skirtingus požiūrius bei kai kurių informantų atsižvelgimą į politinį kontekstą vertinant NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo situaciją. Svarbus yra šis suvokimas apie Vyriausybės programos vykdymą, nes tai leidžia plačiau suprasti situaciją ir politinių veikėjų vaidmenį, kurie, kaip ir NVO ar kiti suinteresuotieji turi savų tikslų ir siekių.

Daugiau įžvalgų pateikia informantas IN-5, kuris NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo šiuo metu vertina neigiamai: „*Bendrai vertinu neigiamai. <...> Nes toks vaizdas susidaro, kad yra specialiai deleguojami tam tikri žmonės, atrenkami ir sudaromas vaizdas, kad va, dalyvauja kažkoks nevyriausybinių organizacijų atstovas, nors jisai yra kitais ryšiais susijęs, o jį skaito kaip atstovu, nors*

jis nebūtinai atstovauja tą didžiąją masę. Nematau šiuo metu teigiamų dalykų. Nors jie bendradarbiauja, jie (valdžios atstovai - aut. past.) klauso, jie tą viešą interesą išklausė, bet tas galutinis rezultatas yra ne toks, kokio norėtų bendruomenė.“

Apibendrinami galime teigti, kad NVO atstovų vertinimu, teigiamas NVO dalyvavimo aspektas yra pačių organizacijų aktyvumas, nuomonės reiškimas, o neigiamas tas, jog minimas NVO aktyvumas danai yra ignoruojamas. Visgi tarp informantų pateiktų atsakymų yra minimi ir pozityvūs NVO dalyvavimo vertinimai, kuomet valdžios institucijos atsižvelgia į teikiamus siūlymus.

Analizuodami VAI atstovų atsakymus susiduriame su dar didesne įvairove ir prieštariniais vertinimais. Pavyzdžiui, kai kurie informantai NVO dalyvavimą vertina teigiamai ir teigia, kad šios organizacijos dalyvauja labai aktyviai (IV-12, IV-14) bei vertina jas kaip socialinį partnerį, su kuriuo mezgamas dialogas įvairiais klausimais (IV-16). Kiti teigia, kad NVO dalyvauja pasyviai (IV-11) arba kad iš visų NVO gausos aktyvios ar linkusios įsitraukti tik kelios (IV-10, IV-13, IV-15). Svarbu pabrėžti, kad VAI atstovai ir ekspertas NVO aktyvumą dažnu atveju vertina kaip savų interesų atstovavimą, o ne konstruktyvią veiklą; teigiama, kad NVO nesutinka eiti į kompromisus, jei tai neatitinka jų lūkesčių bei kad NVO iškelia savus interesus aukščiau kitų neatsižvelgdama į bendrą situacijos kontekstą ir kitas suinteresuotąsias puses.

Kaip problema yra iškeliamą NVO gausa, skirtingas jų įsitraukimo lygis ir tai, jog to paties sektoriaus organizacijos nebendradarbiauja tarpusavyje, neturi vieningos pozicijos, o tai mažina jų autoritetą bei atstovavimo kokybę. Eksperto teigimu, didelę reikšmę turi NVO brandos lygis. Atsakydamas į klausimą ekspertas rekomendavo remtis Friedman ir Miles apibūdintais brandos lygiais, kurie yra: manipuliacija, terapija, informavimas, aiškinimas, nuraminimas, konsultacija, derybos, įtraukimas, bendradarbiavimas, partnerystė, suteikta galia/įtaka ir atstovavimas suinteresuotiesiems (Friedman ir Miles, 2006, p. 160-164). Teigiama, kad brandžios ir didelės medikų grupės atstovaujančios organizacijos yra vertingos sveikatos politikos formavimui, vis dėlto „*dažnai jos atstovauja savo interesus netinkamu būdu daugiau triukšmaujant, nei ką nors siūlant*“ (IE-17). Kartu atkreipiamas dėmesys į tai, jog dėl NVO gausos yra prasmingas skėtinių organizacijų kūrimas. Kaip trukdis efektyviam NVO įsitraukimui įvardijama ir tai, jog nėra ilgalaikės sveikatos institucijų patirties įgalinant NVO sprendimų priėmimo procese.

Kaip galime matyti iš pateiktų rezultatų, tyrime dalyvavusios NVO labai gerai vertina savo aktyvumą, pabrėžia, kad pasisako visai įmanomais klausimais, stengiasi pristatyti savo poziciją ir siūlymus, net jei dažnai susiduria su ignoravimu, tačiau VAI atstovai prieštarinai vertina tokių organizacijų aktyvumą, kadangi dažnu atveju tas aktyvumas siejamas tik su savų interesų atstovavimu.

Manome, kad šie skirtumai yra labai svarbūs ir yra reikšminga atkreipti į juos dėmesį siekiant efektyvaus ir tikslingo NVO dalyvavimo viešajame valdyme. Manome, kad siekiant NVO įtraukimo į sprendimų priėmimą būtų reikalingas dialogas ir kompromiso ieškojimas tarp NVO ir valdžios institucijų, pirmiausia, kaip panaikinti šią akivaizdžią skirtį, kadangi NVO ir VAI atstovai labai skirtingai vertina šių organizacijų dalyvavimą sprendimų priėmime. Galime daryti prielaidą, jog tai, kad NVO aktyviai pasisako, nėra pakankama ir konstruktyvu, visgi to nesuvokdamos organizacijos jaučiasi ignoruojamos. Kad taip nenutiktų, valdžios institucijos galėtų teikti grįžtamąjį ryšį nevyriausybiniams organizacijoms su paaiškinimais, kodėl vienu ar kitu klausimu į jų siūlymus nebuvo atsižvelgta. Suprantama, kad tai reikalauja didesnių resursų, tačiau tik tokiu būdu būtų įmanomas tobulėjimas. Nėra prasmės iš nuolatinio NVO aktyvumo be jokių rezultatų, tad valdžios institucijų suteiktas grįžtamasis ryšys organizacijoms leistų sudaryti sąlygas, kad šios atkreiptų dėmesį į tam tikrus keistinus aspektus ir juos koreguotų.

Respondentų nuomonė apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmime privalumus.

Respondentų buvo klausiama, kokias teigiamas NVO dalyvavimo sprendimų priėmime puses šie mato; kaip galime matyti iš iliustruojančių teiginių (10 lentelė), privalumai glaudžiai siejasi su anksčiau aptartu NVO dalyvavimo sprendimų priėmime pagrindimu, priežastimis. Galime teigti, kad privalumai yra siekiamybė ir būtent tai, dėl ko NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime.

10 lentelė. *NVO dalyvavimo sprendimų priėmime privalumai*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
NVO dalyvavimo sprendimų priėmime privalumai	Ekspertinės žinios, patirtis	<p>„<...>mato savo problemas geriausiai, todėl dalyvaudamos sprendimų priėmime gali pateikti daug įžvalgų.“ (IN-2);</p> <p>„Interesų išsakymas, <...> logiškų ir moksliniais tyrimais ir/ar darbo specifika paremtų sprendimų priėmimas.“ (IN-4);</p> <p>„Įvardijamos problemos.“ (IN-7);</p> <p>„Kalbant apie JGA: šios organizacijos nariai mato būtent jaunųjų gydytojų problemas, turi noro ir pasiūlymų kaip tobulinti <...>“ (IN-8);</p> <p>„Padeda susirinkti ekspertines žinias.“ (IV-10);</p> <p>„NVO nusileidžia iki kiekvieno žmogaus lygmens ir mato individo lygmenyje kylančias problemas.“ (IV-12);</p> <p>„Nuomonių apie visuomenės poreikius spektro praplėtimas.“ (IV-14);</p> <p>„Poreikių išsakymas. Racionalių pasiūlymų teikimas.“ (IV-16);</p> <p>„Žinios, patirtis, kompetencija.“ (IE-17);</p>
	Pokyčių inicijavimas	<p>„<...>tai galėtų keisti egzistuojančią teisinę praktiką ir medicininę praktiką.“ (IN-5);</p>

		„ <i>Realiai gali prisidėti prie reikiamų pokyčių inicijavimo.</i> “ (IN-1); „ <i>Progreso variklis (inovacijų diegimas).</i> “ (IV-16);
	Sveikatos politikos formavimas ir sprendimų legitimizavimas	„ <i>Problemų sprendimas orientuotas tiek į gydytoją, tiek į pacientą.</i> “ (IN-4); „ <i>Aktyviai ir drąsiai formuojama sveikatos politika.</i> “ (IN-7). „ <i>Labiau legitimizuoja procesą.</i> “ (IV-10); „ <i>Įsitraukiant NVO, sprendimų priėmimas sklandesnis, mažiau nepasitenkinimo priėmus tam tikrus sprendimus, kadangi jie būna derinti / aptarti su NVO.</i> “ (IV-13); „ <i>Visuomenės kontrolės įrankis viešojo administravimo srityje.</i> “ (IV-14); „ <i>Kritika dėl politikos formavimo.</i> “ (IV-16);
	Visuomenės informavimas	„ <i>Matomumas, žinomumas, kad tokia profesinė grupė yra.</i> “ (IN-3); „ <i>Visuomenės informavimas apie esmines sveikatos sistemos problemas.</i> “ (IN-6); „ <i>Didėja informacijos sklaida.</i> “ (IV-11).

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinami gautus duomenis matome, jos pagrindiniai NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo privalumai yra jų indėlis per jų srities ekspertines žinias (kurios apima žinias tiek kaip specialistų, tiek kaip piliečių ir sprendimų įgyvendintojų), o tai prisideda prie sveikatos politikos formavimo ir sprendimų legitimizavimo tokiu būdu kuriant tokią viešojo valdymo sistemą, į kurią įtraukiamos gerosios praktikos, atsižvelgiama į piliečius, o vykdoma politika teigiamai priimama visuomenėje. Kaip pažymėjo informantas IV-11, NVO įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus „<...> gerina viešosios įstaigos įvaizdį ir svorį visuomenėje“. Svarbu paminėti ir tai, kad informantas IV-15, atsakydamas apie NVO dalyvavimo privalumus, atsakė su sąlyga „*Jei NVO veiktų aktyviai, profesionaliai ir konstruktyviai,...*“ tuomet „<...> tai būtų didelė pagalba tinkamai formuoti politiką vienoje ar kitoje srityje. Būtų sugriautas mitas, kad NVO apjungia tik siaurų interesų turinčius asmenis, kurie iš tokios veiklos nori tik naudos sau, o viešas gėris yra visai nesvarbus.“ Pateikta atsakymo formuluotė implikuoja, jog informantas nestebi šių privalumų esamuoju laiku, o tik juos numano būsiant, jei NVO veiktų tinkamai informanto požiūriu. Bet koku atveju, apžvelgus gautus rezultatus galime vertinti, jog NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo yra reikalingas ir teigiamų pasekmių viešojo valdymo sistemai turintis procesas, tik, kaip matysime aptardami kliūtis ir trūkumus, vis dar reikalingas šio dalyvavimo sąlygų gerinimas didžiausiam naudingumui.

NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo kliūtys, trukdžiai ir trūkumai. NVO atstovų buvo klausiama, su kokiomis kliūtėmis jie susiduria, dalyvaudami sprendimų priėmimo. Dažniausiai įvardijamas organizacijų pozicijos ignoravimas, taip pat paminėtos su žmogiškaisiais ištekliais

susijusios kliūtys. Vienas iš informantų pažymėjo, kad su didesnėmis kliūtimis dalyvaudami sprendimų priėmimo nesucidūrė. Daugiau informacijos pateikė informantai IN-5, IN-9. Detalesnius rezultatus galite matyti 11 lentelėje.

11 lentelė. *NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo kliūtys (NVO atstovų nuomone)*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo kliūtys	Ignoravimas/ neatsižvelgimas į nuomonę	„SAM gebėjimas ignoruoti organizacijų nuomones, kurios neatitinka norimos pozicijos.“ (IN-1); „Ignoravimu tada, kai iškeliamė problemą“ (IN-2); „Niekas neklausia nuomonės, nekalbant apie pakvietimą į diskusiją prieš priimant sprendimus“ (IN-3); „LMS pasiūlymai bei teisės aktų projektų analizės yra ignoruojamos sveikatos valdininkų.“ (IN-6); „per mažas LMS įtraukimas į darbo grupes ir pan“ (IN-7); „Nenoras išklaudyti medikų, nenoras išklaudyti būtent jaunųjų medikų, įprastai įsisenėjusiai sistemai nepatogūs pasiūlymai, nėra realios galios kažką keisti, tik siūlyti. Nenoras kažką keisti pagal pasiūlymus - juk sistema ir taip kažkaip vis dar veikia.“ (IN-8); „Sprendimų priėmėjai ne visuomet palankiai vertina JGA nuomonę, priešingai, nuomonę nuvertina.“ (IN-9);
	Su žmogiškaisiais ištekliais susijusios kliūtys	„Asociacijos narių didelis užimtumas.“ (IN-1); „Žmogiškųjų išteklių stoka.“ (IN-7);
	Išteklių (laiko, finansinių) trūkumas	„Tai yra imlu laikui. O mūsų laikas yra skirtas gydymui.“ (IN-5); „<...>tam reikia ir finansavimą surasti.“; „Finansavimo iš ministerijos nėra, finansavimą griežtina...“ (IN-5);
	Gero santykio su SAM stoka	„Dar yra netikėjimas ir nepasitikėjimas ministerija kaip institucija. Ir medikų bendruomenėje sklindanti tokia nuomonė, jog ministerija vis tiek padarys taip, kaip jie nori, o ne taip, kaip iš tikrųjų reikia ar kaip būtų geriau.“ (IN-5); „Pati ministerija nėra ta vienijanti organizacija“ (IN-5); „Komunikacija - turi eiti per šonines duris, nes per tiesiai tavęs nepriima. Ar čia tokia tradicija yra nuo sovietinių laikų dar likusi, kad turi turėti kažkokių ryšių, kad tave išgirstų, kažką panagrinetų.“ (IN-5);
	Galios pasiskirstymas, vienu NVO dominavimas prieš kitas	„<...>didžiųjų universitetų jėgos įtaka. Jei ta draugija ateina ne iš universiteto,<...>tai yra žiūrėta pro pirštus, nėra lygybės. O universitetai su savo galios svertais, nes juos kviečia dalyvauti, tai dažnai jie žiūri savo interesus, dažnai

		<i>universitetai padaro tokią įtaką naudingą universitetams, bet ne visai bendruomenei.</i> “ (IN-5);
	Žinių trūkumas	„ <i>Administracinių ir teisinių žinių trūkumas.</i> “ (IN-5); „ <i>Taip, teisiškai surašyti mes nemokam.</i> “ (IN-5); „ <i>Žinių ir kompetencijų trūkumas. Neretai tenka nagrinėti įvairius teisės aktus, įstatymų projektus, kuriuos ne visuomet galime tinkamai suprasti, interpretuoti.</i> “ (IN-9).

Šaltinis: sudaryta autorės

Analizuodami pateiktus rezultatus galime matyti, jog pagrindine kliūtimi NVO dalyvavimui įvardijamas neatsižvelgimas į NVO nuomonę, ignoravimas, nenoras išklausti NVO nuomonės, neįtraukimas į sprendimų priėmimo procesus. Informantas IN-5 įvardija ir nepasitikėjimą ministerija bei tai, kad reikalinga turėti asmeninių ryšių, kad ministerijos atstovai išgirstų NVO poziciją. Dauguma informantų akcentavo valdžios atstovų sudaromas kliūtis, tačiau taip pat yra minimos ne tik išorinės kliūtys, bet ir vidinės, tokios kaip žmogiškųjų, finansinių ir laiko išteklių trūkumas bei tai, jog NVO atstovai neturi pakankamai administracinių bei teisinių žinių, kad tinkamai galėtų dalyvauti sprendimų priėmime. Ne mažiau svarbus aspektas yra ir nevienodas galios pasiskirstymas tarp skirtingų NVO, lemiantis tai, jog yra išklausiama tik dominuojančių organizacijų. Taigi apibendrinami NVO atstovų nuomonės matome, kad NVO susiduria su įvairiomis kliūtimis, lemiančiomis sunkumus dalyvaujant sprendimų priėmime, tačiau visos jos yra koreguojamos pasitelkiant reikiamus resursus.

VAI atstovams ir ekspertams buvo užduotas klausimas apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžius ir trūkumus. Analizuodami šių informantų atsakymus matome didelę įvairovę, kai kurie atsakymai siejasi, yra panašūs su pateiktais skiltyje, kurioje kalbama apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmime vertinimą. Grupavimą į subkategorijas bei pavyzdžius pateikiame 12 lentelėje.

12 lentelė. *NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžiai ir trūkumai*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžiai	Argumentacijos stoka, argumentų validumo trūkumas	„ <i>Trūksta mokslinio pagrindimo.</i> “ (IV-12); „ <i>Dažnai NVO pateikti pasiūlymai/pastabos dėl pasiūlymų būna neargumentuoti, lakoniški, nėra aišku kas norima pasakyti.</i> “ (IV-13); „ <i><...>kritikuojama nekonstruktyviai, nesileidžiama į konstruktyvų dialogą.</i> “ (IV-15); „ <i>NVO nori visko visiems, kas visiškai neracionalu ir nereikalinga pagal atliktus klinikinius tyrimus.</i> “ (IV-16);

	NVO kompetencijos trūkumas	„NVO stinga kompetencijos“ (IV-15); „Kartais NVO atstovai neturi kompetencijos dalyvauti sprendimų priėmimo.“ (IV-16); „Nebranda.“ (IE-17).
	Bendros skirtingų NVO pozicijos nebuvimas	„Priešingos nuomonės“ (IV-10); „Dažnai NVO pačios tarpusavyje neturi bendros pozicijos ir pešasi tarpusavyje.“ (IV-15);
	Mažas NVO iniciatyvumas	„Trūksta NVO dalyvių iniciatyvumo.“ (IV-11);
NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trūkumai	Atsakomybės mechanizmo nebuvimas	„Ekspertinis vertinimas be atsakomybės prisiėmimo už galutinį sprendimą.“ (IV-10); „Nėra parengtas atsakomybės mechanizmas už NVO siūlymų pagrindu priimtus sprendimus.“ (IV-14);
	Didelės sąnaudos	„Didelė imtis, reikalaujanti didelių administracinių sąnaudų. Didelė imtis, reikalaujanti didelių komunikacinių sąnaudų.“ (IV-10);
	Šališkumas, lobistų atstovavimas	„Neretai pasitaiko šališkumas dėl suinteresuotų organizacijų aktyvaus darbo su NVO. <...> Lobistinė veikla nukreipta didinti industrijos pelnus. <...> Šiuo atveju reikia įsivaizduoti, kad biudžetas yra vienas ir turi būti racionaliai paskirstytas. Spaudimas prasiveržia į viešą erdvę ir sukelia visuomenės nepasitenkinimą, kuri taip pat neturi pilnos informacijos apie vykstančius procesus.“ (IV-16).

Šaltinis: sudaryta autorės

Analizuojant pateiktus atsakymus matome įvairius trukdžius ir trūkumus, iš kurių svarbiausi ir dažniausiai įvardijami yra NVO kompetencijos trūkumas bei, kaip galime numanyti, šio kompetencijos trūkumo nulemtas argumentų pagrįstumo trūkumas, argumentacijos stoka teikiant siūlymus. Kai kurie informantai nurodo, jog NVO nebendradarbiauja tarpusavyje, egzistuoja daug prieštaringų nuomonių. Vienu iš trūkumų nurodoma tai, jog neegzistuoja atsakomybės mechanizmas už NVO siūlymais priimtą sprendimą, tai yra, NVO gali teikti savo siūlymus ir siekti savo nuomone paremtą sprendimo priėmimo ir įgyvendinimo, tačiau NVO po šio proceso tampa nebeatsakingos už šio proceso pasekmes ir jų kokybę (kas yra svarbu nesėkmės atveju), atsakomybės našta bei visuomenės priešiško atlaikymas tektų viešojo administravimo institucijoms, galutiniams sprendimų priėmėjams. Kitas svarbus nurodomas trūkumas yra tas, jog NVO įtraukimas reikalauja didelių administracinių ir komunikacinių (SAM atstovo žodžiais) sąnaudų. Kaip trūkumas, ir netgi

galėtume įvardyti - pavojus, gali būti ir tai, jog kartais NVO pozicijos atstovavimas gali būti nulemtas lobistų ar kitų interesų grupių, siekančių įgyvendinti savo tikslus. Čia galime matyti tam tikrą paradoksą, kadangi analizuotoje literatūroje kaip vienas iš piliečių dalyvavimo, tiek individualiai, tiek per nevyriausybinės organizacijas, pliusų yra įvardijama apsauginė funkcija - apsaugojimas nuo privačių ar siaurų grupių interesų (Piattoni, 2011, p. 190; cit. iš Šukvietienė, 2018, p. 23), o mūsų apklausti informantai nurodo, kad per NVO tokios siauros interesų grupės kaip tik gali reikštis. Kita vertus, analizuotoje literatūroje taip pat buvo minima ir tai, jog kartais lobistai prisidengia nevyriausybiniams organizacijomis. Vertindami šią situaciją manome, kad turėtų veikti ir tam tikri apsaugos mechanizmai, užtikrinantys skaidrų visuomenės grupių dalyvavimą.

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad NVO atstovai kaip kliūtis daugiausiai mato nuo jų nepriklausančius aspektus, tai yra, kad valdžios atstovai nesiteikia ar nenori įsiklausyti į jų nuomonę, kai tuo tarpu VAI atstovai įvardija ne vieną kriterijų, kuris trukdo ir gali būti trūkumas NVO dalyvavimui; galime pastebėti tai, kad NVO vertina tik savo pačių pozicijas, nematydami visumos, o VAI atstovai įvertina daugiau dedamųjų, galime daryti prielaidą, jog vertina situaciją valstybės mastu, o įvertinus VAI atstovų įvardytus trukdžius ir trūkumus galime nuspėti, kad šie ir nulemia tai, kad į NVO nuomonę ne visada būna atsižvelgiama.

Formos, kuriomis NVO sąveikauja su valdžios institucijoms. NVO atstovai nurodė, kad dažniausiai sąveikavimas su valdžios institucijomis yra darbo grupėse (7 iš 9), kai kurie akcentuoja, jog tik tokiu atveju, kai būna pakviesti, taip pat, kad ši dalyvavimo forma ir jų kiekis yra nepakankami. IN-9 įvardija dalyvavimą ekspertų tarybose: „<...> pvz., *Ekspertų taryba, skirta ekspertinėms išvargoms dėl specialistų poreikio ir priėmimo į programas ir studijas pateikti; Ekspertų taryba, skirta ekspertinėms išvargoms dėl specialistų poreikio ir priėmimo į programas ir studijas pateikti.*“ Kartais NVO atstovai inicijuoja problemos iškėlimą ir tokiu būdu prasideda bendravimas. Kitos įvardijamos dalyvavimo formos yra dalyvavimas Seimo komitetų posėdžiuose, taip pat pozicijos formulavimas raštu ir jos pateikimas susijusioms institucijoms (SAM, VLK) (IN-1, IN-6, IN-9), dalyvavimas diskusijose, forumuose, konferencijose (IN-6), Šakos kolektyvinėse derybose (IN-7), susitikimuose (IN-9).

Sudarant klausimyną darbo autorei pasirodė svarbu išsiaiškinti, kokiomis formomis NVO bendrauja su valdžios institucijomis, per kokius mechanizmus vyksta šių organizacijų įtraukimas į sprendimų priėmimą, tačiau vertinant gautus rezultatus matome, kad reikšmingos informacijos šis klausimas neatskleidė.

NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatai. NVO atstovų pateiktuose atsakymuose vyrauja apibendrintos frazės, neišskiriami konkretūs dalyvavimo rezultatai. Teigiama, kad į pasiūlymus dažnai nekreipiamas dėmesys, neatsižvelgiama į nuomonę, visgi taip pat įvardijama, kad kartais rezultatai būna puikūs, sulaukiama dėmesio ir atsižvelgiama į pasiūlymus, priimami NVO siekti sprendimai. Konkretūs pavyzdžiai pateikiami šie: dalyvaujant NVO buvo atnaujinta vaikų anesteziologijos ir reanimatologijos gydytojų specialybės norma (IN-3), įvardijama, jog buvo keičiami gydytojų rezidentų atlyginimai bei rezidentų kompetencijų aprašai (IN-8, IN-9), taip pat VLK įkainių didinimas ar tam tikrų paslaugų apmokėjimo pakeitimai (IN-5), pagerintos ir užtikrintos saugesnės dirbančiųjų sąlygos Covid-19 pandemijos laikotarpiu (IN-9), dėl vaikų ligų gydytojų vaidmens pirminėje sveikatos priežiūroje buvo nuspręsta, jog vaikų ligų gydytojai liks pirminės sveikatos priežiūros sudėtyje (IN-9), Seimo Sveikatos reikalų komitete vyko balsavimas dėl Paciento teisių ir žalos atlyginimo įstatymo keitimo, bei lydinčių projektų, kuriame vienbalsiai nubalsuota pritarti JGA siūlytam projektui (IN-9). Taip pat pabrėžiama, jog medikų NVO dalyvavimas paveikia sistemos efektyvumą, priimami racionalesni sprendimai; teigiama, kad subalansuojama viešai SAM pateikiama informacija NVO dėka. Taigi galime matyti, kad NVO savo veiklomis pasiekia konkrečių rezultatų, nors kartais gali būti ir ignoruojamos.

VAI atstovai įvardija, jog mato tiek teigiamus, tiek neigiamus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus. Pavyzdžiai pateikiami 13 lentelėje.

13 lentelė. *NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatai VAI atstovų požiūriu*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatai	Teigiami rezultatai	<p>„Padeda gauti ekspertines žinias, lengviau pokyčius priima profesinės bendruomenės.“ (IV-10);</p> <p>„Galimybė priimti teisingesnius ir priimtinesnius sprendimus.“ (IV-11);</p> <p>„Kai kuriais atvejais tikriausiai būna tinkamai įtakojamas teisėkūros procesas - įsiklausius į konstruktyvius pasiūlymus, atitinkamai keičiami teisės aktai.“ (IV-15);</p> <p>„Matau teigiamus rezultatus: cistinės fibrozės gydymo atveju NVO ir visuomenės spaudimo dėka buvo įtraukti inovatyvūs vaistai ligai gydyti. Diabeto asociacija aktyviai reikalavo ir ministerija pritarė insulino pompų bei gliukozės monitoringo įrangos nuomai, kas padėjo šimtams sergančiųjų geriau koreguoti cukraus kiekį kraujyje <...>.“ (IV-16);</p>
	Neigiami rezultatai	<p>„Kartais po NVO slepiasi konkrečių interesų grupių, komercinių interesai, kurie iškreipia viešąjį interesą.“ (IV-10);</p> <p>„Blogai tai, kad viešai komunikuojant vienais ar kitais</p>

		<i>klausimais, jie nuspalvinami vien juoda spalva, menkinamas viešasis sektorius, kaip negebantis tvarkytis su kylančiais iššūkiais. Nors visos pusės siekia vieno ir to paties - kad aktualūs visuomenei klausimai, priimami sprendimai būtų kuo tinkamesni ir naudingesni visuomenei.“ (IV-15).</i>
--	--	---

Šaltinis: sudaryta autorės

Analizuojant 13 lentelės duomenis matome, jog kaip ir kalbant apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo prielaidas bei privalumus, prie rezultatų įvardijamas ekspertinių žinių gavimas iš NVO, geresnės kokybės sprendimų priėmimas, papildomai įvardijama teigiama įtaka teisėkūros procesams ar tam tikrų vaistų ar priemonių įtraukimas į kompensuojamų vaistų sąrašus. Be teigiamų rezultatų matomi ir neigiami, tokie kaip NVO prisidengusios interesų grupės, siekiančios savų tikslų bei tai, kad komunikuodamos NVO gali neigiamai atsilipti apie viešąjį sektorių, gadinant šio reputaciją visuomenės akyse. Eksperto vertinimu, NVO dalyvavimo rezultatai priklauso nuo organizacijų brandos; teigiama, kad brandžios organizacijos gali suteikti reikšmingos informacijos ir pasiūlymų.

Apibendrinami gautus duomenis apie NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus galime teigti, kad jie nėra vienareikšmiški, išskiriami ir teigiami, ir neigiami aspektai, tad tokia situacija išryškina poreikį kurti mechanizmus NVO veiklos ir santykio su viešojo administravimo institucijomis tobulinimui.

Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui. NVO atstovams buvo pateiktas klausimas, ką, jų manymu, valdžios atstovai gali padaryti, kad NVO būtų labiau įtrauktos į sprendimų priėmimą ir tokiu būdu turėtų didesnę poveikį. Rezultatai pateikiami 14 lentelėje, skirstymas į subkategorijas netaikytas.

14 lentelė. *Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui (NVO atstovų nuomone)*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui	-	<p>„Valdžios atstovai, kiek pastebėjau, labai mažai nori, kad mes dalyvaudume sprendimų priėmime, tačiau labai nori, kad mūsų organizacija atliktų „techninį darbą“ sprendimuose, kuriuos priima jie.“ (IN-1);</p> <p>„Kalbėtis ir išklausti! Nepamiršti, kad mes egzistuojame ir priimti sprendimus pasitarus su mumis.“ (IN-2);</p> <p>„Tai valdžia turėtų bent paklausti nuomonės, nes tokia organizacija yra.“ (IN-3);</p> <p>„Kompetenciją atitinkantys klausimai/įsakymai/įstatymai yra derinami suformuojant darbo grupę, tai turbūt yra šiuo metu</p>

		<p>efektyviausia priemonė.“ (IN-4);</p> <p>„<...>ministerija turėtų būti kaip vykdytojas, o ne vadovas. Aišku, jie turi būti prižiūrinčios ir kontroliuojančios institucijos. Bet ministerija turėtų būti įsiklausanti, reaguojanti ir vykdanči draugijų arba medikų bendruomenės prašymus ir nurodymus.“ (IN-5);</p> <p>„Aišku, turi būti ar tos komisijos, ar aiškiai žinoma struktūra arba procesas, kaip ten turi būti dalyvaujama sprendimų priėmimo.“ (IN-5);</p> <p>„Gerai, mes nemokam paruošti tų įstatymų, tai juk galima mokinti. Jeigu yra noras, tai visada galima rasti būdų tai padaryti.“ (IN-5)</p> <p>„Bendradarbiauti ne formaliai, atsižvelgti į teikiamus pasiūlymus ir juos įgyvendinti.“ (IN-6);</p> <p>„Finansuoti LMS ir privalomai įtraukti į programų, pokyčių sveikatos sistemoje kūrimą.“ (IN-7);</p> <p>„Kviesti / leisti pasisakyti sprendimų priėmimuose. Ir keisti požiūrį dėl pačių sprendimų priėmimo, atsižvelgti į nepatogius pasiūlymus.“ (IN-8);</p> <p>„Informuoti apie rengiamus įstatymų projektus/įsakymus bei suteikti galimybę teikti pasiūlymus šiems projektams.“ (IN-9).</p>
--	--	--

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip galime matyti iš 14 lentelėje pateiktų pavyzdžių, NVO atstovai dar kartą akcentuoja tai, kad valdžios atstovai turėtų klausti jų nuomonės, juos išklausti ir atsižvelgti į nuomonę, kviešti bendradarbiavimui ir diskusijai, informuoti apie rengiamus įstatymų projektus. Atkreiptinas dėmesys į IN-5 informanto atsakymus, kuriuose minimas NVO mokymo dalyvauti sprendimų priėmimo poreikis bei aiškios dalyvavimo sprendimų priėmimo struktūros buvimas. Darbo autorė pastebi, kad NVO buvo klausiama tik apie tai, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad gerėtų NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo sąlygos, tačiau neišsiaiškinta, koks turėtų būti pačių NVO indėlis, tad tai yra vertinama kaip trūkumas, kuris siaurina tyrimo problemos atskleidimą.

VAI atstovų ir eksperto buvo klausiama, ką, jų manymu, galėtų padaryti tiek NVO, tiek valdžios atstovai, kad gerėtų NVO įtraukimas į sprendimų priėmimą. Duomenys pateikiami 15 lentelėje.

15 lentelė. *Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui (VAI atstovų ir eksperto nuomone)*

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Sąlygos, reikalingos didesniai NVO įtraukimui	Mechanizmų sukūrimas	<p>„Žingsniai: NVO duomenų bazės sudarymas, NVO kontaktų duomenų bazės sudarymas. Aiškus svarstymo proceso aprašymas ir įgyvendinimas. Informavimas apie rezultatus ir rezultatų argumentavimas.“ (IV-10);</p> <p>„Skaidrumas, proceso įtvirtinimas teisinėje bazėje, informavimas apie sprendimų ir sprendimo argumentacija</p>

		<p>NVO.“ (IV-10);</p> <p>„Sutinku dėl teisinės bazės praplėtimo kur tik galima įtraukiant NVO kaip privalomą dalyvavimą.“ (IV-16);</p> <p>„Turi būti tinkamas atstovavimas ir veikti procedūros, kaip tą nuomonę išreikšti.“ (IE-17);</p> <p>„Teisės aktuose numatyti ne tik teisę, bet ir prievolę NVO teikti pasiūlymus teisės aktų projektams, kurie visi yra vieši pagal įstatymus, ypač tiems, kurie gauna valstybės pinigų nesvarbu kaip dotaciją, ar projektinius.“ (IE-17);</p>
	Bendradarbiavimo skatinimas	<p>„Abipusio noro bendrauti ir bendradarbiauti.“ (IV-11);</p> <p>„<...>ugdyti vieni kitais pasitikėjimu grįstus santykius, kelti tokio bendradarbiavimo kultūrą.“ (IV-15);</p> <p>„Visiems ir Nvo ir valdžios įstaigoms mokymų apie bendradarbiavimą.“ (IE-17);</p>
	NVO kompetencijos didinimas	<p>„<...>ir daugiau remtis mokslo įrodymais ir juos taikyti praktikoje.“ (IV-12);</p> <p>„NVO turi pasirūpinti savo atstovų kompetencija<...>“ (IV-14);</p> <p>„Gal reikėtų kartais didesnės kompetencijos iš kai kurių organizacijų...“ (IV-16)</p>
	NVO iniciatyvumo didinimas	<p>„NVO turėtų būti aktyvesnės...“ (IV-12);</p> <p>„<...> NVO turėtų rodyti daugiau iniciatyvumo.“ (IV-13);</p>
	Atsiribojimas nuo interesų grupių	<p>„NVO turi pasirūpinti <...>atsiribojimu nuo lobistinių siaurų grupių interesų.“ (IV-14);</p> <p>„Reikia griauti mitus, kad NVO yra tik siauro asmenų rato interesus atstovaujanti organizacija. Daugiau (bet būtinai kompetentingai) viešai apie tai kalbėti ir diskutuoti <...>“ (IV-15);</p>
	Mokymų organizavimas	<p>„Reiktų mokyti tas organizacijas ir žiniasklaidą, ir valdžios atstovus. Būtų gerai tam specialiai skirtas projektas. Jei NVO žinotų, kaip galima geriau atstovauti, o valdžios atstovai, kaip įtraukti priklausomai nuo brandos, situacija gerėtų.“ (IE-17);</p>
	Valdžios įstaigų kompetencijų didinimas	<p>„Valdžios įstaigoms išmanymo apie suinteresuotųjų valdymą priklausomai nuo jų brandos lygio.“ (IE-17);</p>
	Finansavimo NVO skyrimas	<p>„Numatyti finansavimą iš projektinių lėšų NVO ne tik paslaugoms, bet ir kvalifikacijai kelti.“ (IE-17).</p>

Šaltinis: sudaryta autorės

Analizuojant, kokios sąlygos reikalingos didesniai NVO įtraukimui į sprendimų priėmimo procesus, išryškėja mechanizmų kūrimo svarba, tai yra aiškių ir konkrečių procesų buvimas, kurie leistų NVO efektyviai bei struktūruotai dalyvauti sprendimų priėmime, pažymimas ir grįžtamojo ryšio organizacijoms teikimas, pasiūlymų priėmimo arba atmetimo argumentavimas. Argumentavimas yra labai svarbus aspektas, kadangi kaip galėjome matyti ankstesnių klausimų rezultatų aptarime, nevyriausybinių organizacijų atstovai akcentuoja tai, kad nėra išklausa ir atsižvelgiama į jų nuomonę, nors jos nuolat aktyviai kreipiasi į valdžios institucijas, teikdamos raštus ir siūlymus. Šių siūlymų atmetimas ar ignoravimas be paaiškinimo organizacijoms kelia pyktį ir nusivylimą ir tai neprideda prie viešojo valdymo sistemos gerinimo. Glaudžiai su tuo susijęs sąlygų gerinimo aspektas yra bendradarbiavimo tarp valdžios institucijų ir NVO skatinimas ir gerinimas, pasitikėjimu grįsto bendravimo skatinimas. Manome, kad išpildžius šias sąlygas žymiai pagerėtų NVO dalyvavimas sprendimų priėmime. Informantai dar kartą pabrėžia NVO kompetencijos didinimo svarbą. Rečiau informantų minimos sąlygos yra NVO aktyvumo didinimas, taip pat mokymų organizavimas proceso dalyviams, valdžios institucijų atstovų kompetencijų didinimas valdant suinteresuotuosius. Kaip matome iš pateiktų duomenų, tiek NVO, tiek VAI atstovų atsakymuose įvardijamos įvairios sąlygos ir būdai, kuriais būtų galima pagerinti NVO dalyvavimą sprendimų priėmime siekiant didesnio viešojo valdymo sistemos efektyvumo sveikatos srityje.

Apibendrinami atlikto tyrimo rezultatus darome prielaidą, kad būtų tikslingas didesnės imties tyrimas, kadangi matome gana didelę pateiktų atsakymų įvairovę ir tikėtina, kad didesnis skaičius informantų, atstovaujančių daugiau skirtingų organizacijų bei viešojo administravimo institucijų, parodytų dar didesnę tiriamojo objekto įvairovę, o tai leistų formuluoti dar detalesnes išvadas ir kurti tikslesnį sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo modelį. Manome, kad didesnę tiriamojo objekto įvairovę atskleisti būtų reikšminga tiek moksliniu požiūriu, tiek teikiant rekomendacijas tyrime dalyvavusiems, tiek kitoms suinteresuotosioms šalims analizuojamame kontekste.

IŠVADOS

1. Atlikta NVO sampratų, istorinio konteksto bei iškilimo prielaidų analizė atskleidė, jog:

1.1. nėra vienareikšmiško NVO sampratos apibrėžimo, kadangi NVO formavosi skirtinguose kontekstuose, o įvairūs NVO apibūdinantys terminai neapima visuminio sąvokos turinio. NVO sektorius yra įvairialypis, nevyriausybinės organizacijos yra labai skirtingos, jomis gali būti tiek mažos neformalios grupės, tiek didelės tarptautinės organizacijos. NVO apibrėžimui yra išskiriami kriterijai, kuriuos atitinkančios organizacijos gali vadintis nevyriausybinėmis, tai yra: institucionalizavimas, privatumas, pelno neskirstymas, savivalda, savanoriškumas.

1.2. NVO atsiradimas ir vystymasis siejamas su rinkos spragomis ir/arba gerovės valstybės krize, kurių rezultatas - nepatenkinti visuomenės poreikiai, tad NVO siekė juos užtikrinti, pavyzdžiui, teikdamos socialines paslaugas ar humanitarinę pagalbą. Taip pat nustatyta, jog NVO iškyla ten, kur atsakomybės nenori prisiimti nei viešasis, nei privatus sektoriai. Tiek atlikta literatūros analizė, tiek empirinio tyrimo rezultatai rodo, jog NVO matomos kaip pilietinės visuomenės raiška, jų užduotis - visuomenės interesų atstovavimas; NVO savo veiklomis ir dalyvavimu skatina demokratiškumą bei lemia priimamų sprendimų legitimizavimą.

2. NVO aktyvumo didėjimas siejamas su viešojo valdymo paradigmu kitimu, tai yra pereinant nuo hierarchija pagrįstų valdymo modelių prie tinklaveika, bendruomeniškumu pagrįsto naujojo viešojo valdymo, kurio vienu iš bruožų ir yra aktyvi nevyriausybinių organizacijų veikla; taip pat tai siejama su didėjančiu poreikiu gausesniam piliečių dalyvavimui ir didesniai NVO įtraukimui į viešojo valdymo procesus; visuomenės grupės siekia savo ekspertiskumu paremtų sprendimų priėmimo bei savo dalyvavimo visose sprendimų priėmimo proceso stadijose. Nustatyta, kad egzistuoja piliečių (ir NVO) įtraukimo/dalyvavimo lygmenys, kurie lemia skirtingus dalyvavimo viešajame valdyme rezultatus. Tiek teorinė, tiek empirinio tyrimo metu gauta medžiaga rodo piliečių ir NVO dalyvavimo viešajame valdyme privalumus. Taip pat išsiaiškinta, jog efektyviam piliečių ir NVO dalyvavimui reikalingas piliečių, visuomenės atstovų ir viešojo sektoriaus partnerystės vystymas gerinant bendradarbiavimą, tarpusavio pasitikėjimą ir kuriant lygiavertį šių subjektų santykį, kad NVO įtraukimas nebūtų tik formalumas, o duotų teigiamus rezultatus. Nepaisant NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo privalumų, išskiriami ir trūkumai, todėl svarbus mechanizmų kūrimas tinkamam piliečių ir NVO dalyvavimui, kad šis nedarytų neigiamos įtakos viešojo valdymo sistemai.

3. Atlikta NVO dalyvavimo sveikatos sektoriuje analizė parodė, jog daugiausiai sveikatos sektoriuje dalyvaujančios NVO užima paslaugų teikėjų vaidmenį, dažniausiai tai darydamos mažiau išsivysčiusiose šalyse, o didesnių pajamų šalyse dėmesys labiau skiriamas pacientų interesams, akcentuojamas į žmogų orientuotas požiūris bei paciento gaunamų paslaugų kokybė. Analizuota literatūra leido išsiaiškinti, jog sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo dar nėra pakankamas, visuomenės įtraukimo lygis mažas, tačiau yra pabrėžiamas šio proceso reikalingumas, kadangi tai mažina sveikatos sistemos kaštus per sistemos efektyvinimo praktikas. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog Lietuvoje sveikatos sektoriaus NVO aktyviai siekia įsitraukti į sprendimų priėmimo procesus savo ekspertinėmis žiniomis gerinant sveikatos sistemą, kurioje būtų sudaromos geresnės sąlygos tiek pacientams, tiek gydytojams, tačiau patys situaciją vertina prieštaringai: nors ir pažymi kai kuriuos teigiamus rezultatus, visgi dažnai susiduria su pozicijų ir siūlymų ignoravimu.
4. Remiantis mokslinės literatūros analize sudarytas NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo modelis turi apimti šiuos aspektus: teisinės bazės išplėtimą; NVO ekspertškumo pripažinimą organizacijos veiklos srityje; NVO - valdžios santykių institucionalizavimą ir procedūrų kūrimą NVO ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimui; NVO koalicijų sudarymą ir finansavimo nevyriausybinėms organizacijoms skyrimą. Literatūros analize paremto modelio elementai išryškėja ir empirinio tyrimo metu, kurio informantai pažymi NVO ekspertškumo dėmenį kaip vieną iš svarbiausių priežasčių, kodėl NVO turi dalyvauti sprendimų priėmimo; taip pat reikalingos erdvės NVO ir valdžios santykiams sukūrimą, kur NVO būtų įgalintos, o VAI atstovai panaudotų šių organizacijų žinias priimti tiems sprendimams, kurių vykdytojai vėliau bus patys NVO atstovai. Nustatyta, kad VAI atstovai pabrėžia vieningos vieną sritį atstovaujančių NVO pozicijos dažnu atveju nebuvimą ir kartais susipriešinimą tarpusavyje, todėl modelyje siūlomas NVO koalicijų kūrimas pagrindžiamas empirinio tyrimo duomenimis.
5. Atlikto empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog NVO ir VAI atstovai skirtingai vertina NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo procese. NVO atstovai akcentuoja savo aktyvumą ir tai, kad jų nuomonę nėra įsiklausoma, o VAI atstovų vertinimu NVO reikalingos didesnės kompetencijos ir didesnis teikiamų siūlymų argumentuotumas. Tiek NVO, tiek VAI atstovai mato teigiamus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, tačiau NVO savo dalyvavimą sprendimų priėmimo vertina daugiau pozityviai, nors ir susiduria su įvairiomis kliūtėmis. Tuo tarpu VAI atstovai pastebi ir NVO dalyvavimo trūkumus, kurie yra: NVO kompetencijos trūkumas bei teikiamų siūlymų argumentacijos, pagrįstumo stoka, vieningos kelių NVO pozicijos neturėjimas, atstovavimas komercinėms interesų grupėms. Išsiaiškinta,

kad vienas pagrindinių trikdžių NVO dalyvavimui sprendimų priėmimo yra NVO ir valdžios atstovų susipriešinimas, bendradarbiavimo, komunikacijos ir pasitikėjimo vieni kitais stoka, todėl darytina išvada, jog reikalingas NVO ir valdžios santykių struktūravimas, kad abi pusės girdėtų viena kitą ir ieškotų kompromisų.

REKOMENDACIJOS

Viešojo administravimo institucijoms:

1. Sveikatos apsaugos ministerijoje ir kituose viešojo administravimo subjektuose (pagal subjekto veiklą, dydį ir kitus kriterijus, nustačius poreikį atitinkamam subjektui) įsteigti atskirą pareigybę darbui su NVO. Tas asmuo būtų atsakingas už komunikaciją su NVO bei šių organizacijų konsultavimą, į šį asmenį NVO galėtų kreiptis kylant klausimams įvairiose dalyvavimo sprendimų priėmimo proceso stadijose.
2. Rekomenduotina vykdyti NVO informavimą ir mokymą šiais būdais:
 - 2.1 Rengti reguliarias konsultacijas NVO atstovams su viešojo administravimo institucijų specialistais bei teisininkais einamiesiems NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo proceso klausimams aptarti.
 - 2.2 Sveikatos apsaugos ministerijos (ir/ar kitų susijusių ar aktualių nevyriausybinėms organizacijoms institucijų tinklalapiuose) paskelbti NVO dalyvavimo žemėlapi ir/arba parengti detalesnes gaires/rekomendacijas ir paskaitas, kuriose būtų aiškiai išdėstytas projektų/siūlymų svarstymo proceso aprašymas ir įgyvendinimas, aiškiai apibrėžtos veiklos ir stadijos, kuriose NVO gali įsitraukti ir kokiais būdais jos tai gali daryti. Tikslinga nurodyti kriterijus, pagal kuriuos NVO aprašytų ir pagrįstų savo siūlymus ir ką jie turi apimti; tai darytina siekiant kuo efektyviau panaudoti NVO žinias ir teikiamus pasiūlymus bei kad tuo pat metu tai neprieštarautų esamiems teisės aktams.
 - 2.3 Organizuoti mokymus nevyriausybinėms organizacijoms pagal poreikį aktualiausia tematika, atsižvelgiant į pastebėtus trūkumus bei iš NVO gaunamą grįžtamąjį ryšį.
3. Siekiant sklandesnės abipusės komunikacijos ir geresnių NVO dalyvavimo rezultatų, viešojo administravimo institucijoms rekomenduotina teikti grįžtamąjį ryšį NVO atstovams su paaiškinimais, kodėl NVO teikti pasiūlymai (raštu ar darbo grupėse) yra atmetami, kad NVO atstovai galėtų juos tobulinti ir teikti pakartotinai; be to, suteiktas grįžtamasis ryšys leistų NVO jaustis išgirstoms ir nedidintų susipriešinimo.
4. Sukurti NVO ir šių organizacijų kontaktų duomenų bazes, kurias būtų galima filtruoti pagal jų atstovaujamas sritis. Sukurti automatizuotą sistemą, kuri išsiųstų pranešimus nevyriausybinėms organizacijoms apie rengiamus teisės aktus, svarstomus projektus ir kt. bei primintų NVO pateikti savo poziciją.

Nevyriausybiniams organizacijoms:

1. Rengti rekomendacijas ir teikti siūlymus argumentuotai, remiantis mokslu ir atlikais tyrimais, nurodyti numanomus rezultatus; įvardyti siūlomų projektų/teisės aktų privalumus ir trūkumus, kiek įmanoma pagrįsti empiriniais duomenimis.
2. Didinti savo narių kompetencijas teisėkūros bei viešojo administravimo srityje, tai yra dalyvauti mokymuose, konsultuotis su teisininkais ir kitais specialistais, kas leistų argumentuotai ir kompetentingai dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Siūloma įsitraukti į teisėkūros procesus ankstyvosiose proceso stadijose ir dalyvauti juose nuosekliai, visose proceso stadijose - nuo projekto iki galutinio rezultato, kiekviename etape teikiant savo siūlymus, rekomendacijas.
3. Bendrauti ir bendradarbiauti su kitomis tos pačios srities NVO, derinti pozicijas ir kartu teikti siūlymus viešojo administravimo institucijoms. Būtų tikslingas skėtinių organizacijų kūrimas efektyvesniam NVO pozicijų atstovavimui, idėjų ir siūlymų išgryninimui bei argumentuotam pateikimui; į vieningą NVO poziciją būtų lengviau atsižvelgti sprendimų priėmėjams.
4. Tikslinga finansavimo šaltinių arba rėmėjų savo paslaugomis (pavyzdžiui, teisės srities) paieška, pavyzdžiui, kreipimasis į socialiai atsakingas įmones, kurioms aktualus viešojo valdymo sistemos efektyvinimas.

BIBLIOGRAFIJOS ŠALTINIŲ SARAŠAS

Teisės ir kiti normatyviniai aktai:

1. Lietuvos Respublikos nevyriausybinų organizacijų plėtros ĮSTATYMAS. 2013/Nr.XII-717. TAR. Žiūrėta 2023 m. gegužės 4 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463439>.
2. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. 1999/VIII-1234. TAR. Žiūrėta 2024 m. sausio 8 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.83679/asr>.

Moksliniai šaltiniai:

3. Abbot, C. ir Lee, M. (2023). NGOs Shaping Public Participation Through Law: The Aarhus Convention and Legal Mobilisation. *Journal of Environmental Law*, XX, 1–22. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/jel/eqad030>.
4. Anheier H. K. ir Salamon L. M. (1997). *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=ffY_NY3EpYcC&printsec=frontcover&hl=lt#v=onepage&q&f=false.
5. Arnstein, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. DOI: 10.1080/01944366908977225.
6. Banks, N. ir Hulme, D. (2012). The Role of NGOs and Civil Society in Development and Poverty Reduction. BWPI Working Paper. Prieiga per internetą: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2072157>.
7. Bano, M. (2019). Partnerships and the Good-Governance Agenda: Improving Service Delivery Through State-NGO Collaborations. *Voluntas*, 30. 1270–1283. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1007/s11266-017-9937-y>.
8. Baubinaitė, K. (2014). *Valstybės plėtros strategijos formavimas globalizacijos sąlygomis* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:2123759/>.
9. Beaton, E. E. ir Kennedy, D. D. (2021). Responding to failure: the promise of market mending for social enterprise. *Public Management Review*, 23(5), 641–664. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1865438>.
10. Benešvičiūtė, I. (2021). NVO bendradarbiavimo su savivaldos institucijomis patirtis atstovaujant neįgaliųjų interesams. *Viešoji Politika Ir Administravimas*, 20(4), 466-479. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_proquest_journals_2615084708.
11. Bileišis, M., Guogis, A. ir Šilinskytė, A. (2014). Government-Community Conflict: the Lithuanian Public Governance Challenge. *Viešoji politika ir administravimas*. 13(1), 22-35. Prieiga per internetą: <https://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/6404/3524>.

12. Bode, I. (2003). Flexible Response in Changing Environments: The German Third Sector Model in Transition. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(2), 190-210. DOI: 10.1177/0899764003251622.
13. Brandsen, T. ir Pape, U. (2015). The Netherlands: The Paradox of Government–Nonprofit Partnerships. *Voluntas*, 26, 2267–2282. DOI 10.1007/s11266-015-9646-3.
14. Brandsen, T., Verschuere, B. ir Steen, T. (2018). *Co-Production and Co-Creation : Engaging Citizens in Public Services (Edition 1)*. Taylor & Francis. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.4324/9781315204956F>.
15. Brinkerhoff, D. W. (1999). Exploring State–Civil Society Collaboration: Policy Partnerships in Developing Countries. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28(1), 4-197. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1177/089976409902801S01>.
16. Brydon, M. ir Vining, A. R. (2016). Combining Citizen Participation and Expert Analysis: A Wild, Wild Horses Problem in British Columbia. *Local Government Studies*, 42(1). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/03003930.2015.1081847>.
17. Bučaitė-Vilkė, J. (2019). Interesų grupių dalyvavimas ir įsitraukimas vietos lygmeniu: ar savivaldybių bendradarbiavimas gali būti demokratiškas? *Kultūra ir visuomenė*, 10(1), 153–175. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.7220/2335-8777.10.1.7>.
18. Bučinskas, A., Giedraitytė, V. ir Raipa, A. (2013). Tinklaveika viešojo valdymo pokyčių struktūroje. *Regional Formation and Development Studies*, 2(10), 46-57. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/74fbc326-b25c-43c1-b598-54518131b3c4/content>.
19. Buškevičiūtė, J. ir Raipa, A. (2010). Šiuolaikinių sprendimų rengimas viešajame sektoriuje. *Viešoji politika ir administravimas*, 34(1), p. 21–31. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/1119>.
20. Buškevičiūtė, J. ir Raipa, A. (2011). Sprendimai šiuolaikinio viešojo valdymo evoliucijoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 10(1), 17-26. Prieiga per internetą: <https://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/225/186>.
21. Butkevičienė, E., Vaidelytė, E. ir Šnapštienė, R. (2010). Role of Civil Society Organizations in Local Governance: Theoretical Approaches and Empirical Challenges in Lithuania. *Viešoji Politika Ir Administravimas*, 33(1), 35-44. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_proquest_journals_1426714721.
22. Butzlaff, F. (2023). Consenting Participation? How Demands for Citizen Participation and ExpertLed Decision-Making Are Reconciled in Local Democracy. *Political Studies Review*,

- 21(2), 340–356. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/14789299221091884>.
23. Charnovitz, S. (1997). Two centuries of participation: NGOs and international governance. *Michigan Journal of International Law*, 18(2), 183–286. Prieiga per internetą: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol18/iss2/1>.
24. Cleemput, I., Daue, F., Christiaens, W., Kohn, L., Léonard, Ch. ir Denis, A. (2013). Models for citizen and patient involvement in health care policy Part I: Exploration of their feasibility and acceptability. Health Services Research (HSR). Brussels. Belgian Health Care Knowledge Centre (KCE). KCE Reports 195C. DOI: 10.57598/R195C.
25. Cooper, T. L., Bryer, T. A. ir Meek, J. W. (2006). Citizen-Centered Collaborative Public Management. *Public Administration Review*, 66(s1), 76–88. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00668.x>.
26. Dugic, A., Botos, A. ir Burra, P. (2023). The guts of the matter: UEG's role in European Union health policy developments. *United European Gastroenterol J*, 11, 310-312. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1002/ueg2.12383>.
27. Ebrahimi, P., Rajabi, M. ir Aryankhesal, A. (2021). Participation of nongovernmental organizations in Iran's health-care system: challenges and suggestions for improvement. *International Journal of Health Governance*, 26(4), 2021. 397-407. DOI: 10.1108/IJHG-02-2021-0021.
28. Eikenberry, A. M. (2007). Philanthropy, Voluntary Association, and Governance Beyond the State: Giving Circles and Challenges for Democracy. *Administration & Society*, 39(7), 857-882. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/0095399707306189>.
29. Ekman, J. ir Amnå, E. (2012). Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology. *Humaff*, 22, 283–300. DOI: 10.2478/s13374-012-0024-1.
30. Epperly, B. ir Lee, T. (2015). Corruption and NGO Sustainability: A Panel Study of Post-communist States. *Voluntas* 26, 171–197. Prieiga per internetą: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.1007/s11266-013-9404-3>.
31. Eroğlu, E., Tunç, G. ir Aydemir Dev, M. (2023). Measuring NGOs' Active Participation in Municipal Decision Making in Türkiye. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 32(1), 35–56. DOI :10.26650/siyasal.2023.32.1180238.
32. Fernandes, Ó. B., Bos, V., Klazinga, N. ir Kringos, D. (2022). Citizen engagement in healthcare procurement decision-making by healthcare insurers: recent experiences in the Netherlands. *Health Research Policy and Systems*, 20(137). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1186/s12961-022-00939-7>.

33. Freeman, E. ir Phillips, R. A. (2002). Stakeholder Theory: A Libertarian Defense. *Business Ethics Quarterly*, 12(3), 331–349. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.2307/3858020>.
34. Friedman, A. L. ir Miles, S. (2006). A ladder of stakeholder engagement, Iš A. L. Friedman, S. Miles. *Stakeholders: Theory and Practice* (p. 160-164). New York: Oxford University Press. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199269860.001.0001>.
35. Gaber, J. (2019). Building “A Ladder of Citizen Participation”: Sherry Arnstein, Citizen Participation, and Model Cities. *Journal of the American Planning Association*, 85(3), 188-201. DOI: 10.1080/01944363.2019.161226.
36. Gerbaudo, P. (2020). The Pandemic Crowd: Protest in the Time of Covid-19. *Journal of International Affairs (New York)*, 73(2), 61–76. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_proquest_journals_2479483137.
37. Greve, C. (2013). Ideas in Public Management Reform for the 2010s. Digitalization, Value Creation and Involvement. *Public Organization Review*, 15(1), 49–65. <https://doi.org/10.1007/s11115-013-0253-8>.
38. Grikšienė, D. (2021). *Pokyčių valdymo modeliavimas Lietuvos ambulatorinėse asmens sveikatos priežiūros įstaigose* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/ELABAETD111850513>.
39. Giedraitytė, V. (2016). *Viešojo sektoriaus inovacijų proceso trikdžių valdymas Lietuvos savivaldybių administracijose* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/handle/007/14535>.
40. Gilfillan, B. ir Fee, A. (2017). Shaping participation: an international NGO implementing a government participation policy. *Development in Practice*, 27(8), 1035-1049. DOI: 10.1080/09614524.2017.1360248.
41. Gómez, E.J. (2018). Civil society in global health policymaking: a critical review. *Global Health* 14(73). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0393-2>.
42. Imbrasaitė, J. ir Genys, D. (2022). Emerging Repertoires of Political Participation in Lithuania: A Latent Class Analysis. *Viešoji politika ir administravimas*, 21(1), 94-110. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.21.1.29797>.
43. Irvin, R. A. ir Stansbury J. (2004). Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? *Public Administration Review*, 64(1), 55-65. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/3542626>.
44. Jasaitytė, R. ir Petronytė, G. (2017). Nevyriausybių organizacijų, atstovaujančių pacientų interesus, dalyvavimas valstybės sveikatos politikoje. *Sveikatos politika ir valdymas*, 1(10). 115–131. DOI: 10.13165/SPV-18-1-10-06.

45. Jatautas. (2021). *Interesų grupių poveikio instituciniam reguliavimui vertinimas Lietuvos atsinaujinančios energetikos sektoriuje* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRU01000067942>.
46. Krick, E. (2022). Citizen experts in participatory governance: Democratic and epistemic assets of service user involvement, local knowledge and citizen science. *Current Sociology*, 70(7), 994–1012. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/0011392121105922>.
47. Kurkela, K., Kork, A., Jäntti, A. ir Paananen, H. (2023). Citizen participation as an organisational challenge in local government. *The International Journal of Public Sector Management*, 37(1), 124–140. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1108/IJPSM-08-2022-0179>.
48. Lane, J. E. (2001). *Viešasis sektorius. Sąvokos, modeliai ir požiūriai*. Vilnius: Margi raštai.
49. Lewis, D. (2010). Nongovernmental Organizations, Definition and History, Iš Anheier, H.K. ir Toepler, S. (eds) *International Encyclopedia of Civil Society*. New York: Springer. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4_3.
50. Lukamba, T. M., Nduhura, A. ir Nuwagaba, I. (2020). Governing with citizens' extended theory in the practice of procurement and public private partnerships – a developing country's perspective in the energy sector. *African Journal of Governance and Development*, 9(1), 46–65. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_sabinet_saepub_https_hdl_handle_net_10520_EJC_1ef25f52bc.
51. Macaulay, B., Reinap, M., Wilson, M.G. ir Kuchenmüller, T. (2022). Integrating citizen engagement into evidence-informed health policy-making in eastern Europe and central Asia: scoping study and future research priorities. *Health Research Policy and Systems*, 20(11). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1186/s12961-021-00808-9>.
52. Mikolaitytė, J. ir Mejerė, O. (2012). NVO valdymo konceptas: samprata, principai ir modeliai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(26), 56–64. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:6099918/6099918.pdf>.
53. Millar, H. (2013). Comparing accountability relationships between governments and non-stateactors in Canadian and European International development policy. *Canadian Public Administration*. The Institute of Public Administration of Canada, 56(2), 252-269. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_proquest_miscellaneous_1735656843.

54. Murdie, A. ir Barney, M. (2023). Localizing the NGO Delivery of Health from the Outside In. *Daedalus (Cambridge, Mass.)*, 152(2), 181–196. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1162/daed_a_01999.
55. Nefas, S. (2021). *Bendruomeniškumo sklaida Lietuvoje: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRU01000067554>.
56. Nelson, J. (2007). The Operation of Non-Governmental Organizations (NGOs) in a World Corporate and Other Codes of Conduct. *Corporate Social Responsibility Initiativ*. Working Paper No 34. Cambridge, John F. Kennedy School of Government, Harvard University. Prieiga per internetą: https://www2.ngoportal.org/store/files/ngo/workingpaper_34_nelson-9.pdf.
57. Öberg, P. ir Uba, K. (2014). Civil Society Making Political Claims: Outcries, Interest Advocacy, and Deliberative Claims. *Public Administration Review*, 74(3), 413–422. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/puar.12199>.
58. Osborne, S. P. (2006). The New Public Governance? *Public Management Review*, 8(3), 377–387, DOI: 10.1080/14719030600853022.
59. Parsons, W. (2001). *Viešoji politika*. Vilnius: Eugrimas.
60. Pejcal, J. ir Dostál, J. (2017). Nongovernmental nonprofit organisations in social services: theories versus the real situation in the Czech Republic. *Scientific Papers of the University of Pardubice*. Series D, Faculty of Economics and Administration, 25(40), 177–187. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_proquest_journals_2265519959.
61. Piotrowicz, M. ir Cianciara, D. (2013). The Role of Non-governmental organizations in the social and the Health System. *Przegl Epidemiol*, 67, 69 - 74. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23745379/>.
62. Rahman, M. (2023). Downward Accountability of NGOs in Bangladesh: Theoretical Issues and Empirical Investigation. *Sage Publications*, 39(3), 347–372. DOI: 10.1177/0169796X231183893.
63. Sanadgol, A., Doshmangir, L., Majdzadeh, R. ir Gordeev, V. S. (2021). Engagement of non-governmental organisations in moving towards universal health coverage: a scoping review. *Globalization and Health*, 17(129). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00778-1>.
64. Sajadi, H.S., Ghadirian, L., Rajabi, F., Sayarifard, A., Rostamigooran, N. ir Majdzadeh, R. (2022). Interventions to increase participation of NGOs in preventive care: a scoping review. *Health Sci Rep*, 5(770). DOI: 10.1002/hsr2.770.

65. Simon, H. A. (2003). *Administracinė elgsena. Sprendimo priėmimo procesų administracinėse organizacijose tyrimas*. Vilnius: Knygiai.
66. Sowa, J. E., Selden, S. C. ir Sandfort, J. R. (2004). No Longer Unmeasurable? A Multidimensional Integrated Model of Nonprofit Organizational Effectiveness. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(4). 711-728. DOI: 10.1177/0899764004269146.
67. Spiller, P. T. ir Liao, S. (2006). Buy, lobby or sue: interest groups' participation in policy making - a selective survey. *Working Paper 12209*. National Bureau of Economic Research. DOI: 10.3386/w12209.
68. Spurga, S. (2012). *Demokratija ir pilietinė visuomenė nacionalinėse valstybėse ir Europos Sąjungoje: Vidurio ir Rytų Europos demokratizacija: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/1714dbi/MRU01000067022>.
69. Stasiukynas, A. (2010). Visuomenės dalyvavimas Lietuvos elektros energetikos sektoriaus valdyme. *Viešoji politika ir administravimas*, 32, 104–119. Prieiga per internetą: <https://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/26870/13880>.
70. Stasiukynas, A., Šukvietienė, A. ir Sudnickas, T. (2022). Factors Influencing NGO Activities: Lithuanian Case Study. *International Journal of Criminology and Sociology*, 11, 172–181. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2022.11.18>.
71. Steen, T. ir Brandsen, T. (2020). Coproduction during and after the COVID-19 Pandemic: Will It Last? *Public Administration Review*, 80(5), 851–855. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/puar.13258>.
72. Storeng, K. T. ir de Bengy Puyvallée, A. (2018). Civil society participation in global public private partnerships for health. *Health Policy Plan*. 33(8), 928-936. DOI: 10.1093/heapol/czy070.
73. Stumbraitė-Vilkišienė, E. (2013). *Piliečių dalyvavimo aktyvumo ir pasitenkinimo sąveikos konceptualizacija kuriant viešąją paslaugą* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1986405/datastreams/MAIN/content>.
74. Sveklaitė, L. ir Stasiukynas, A. (2015). Sumanios visuomenės bruožai viešojo valdymo modernizavimo kontekste. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2(44), 65-73. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/jaunuju-mokslininku-darbai/article/view/23818/23069>.
75. Šilinskytė, A. (2014). Nevyriausybių organizacijų samprata ir vieta viešojo valdymo sistemoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(41), 53-58. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:6091940/6091940.pdf>.
76. Šimašius, R. (2007). *Ne pelno organizacijos. Prigimtis ir reglamentavimas*. Vilnius: Eugrimas.

77. Šukvietienė, A. (2018). *Nevyriausybinių organizacijų įgalinimo dalyvauti sprendimų priėmimo modeliavimas Lietuvos savivaldybėse* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRU01000065254>.
78. Taylor, J. S. (2018). What the word 'partnership' conjoins, and what it does. *Medicine Anthropology Theory*, 5(2). Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_c0292af1801d4547a3df1ef1edfb8be9.
79. Taylor, R. (2010). Moving Beyond Empirical Theory, Iš R. Taylor. *Third Sector research* (p. 1-9). Springer, New York, NY. DOI: 10.1007/978-1-4419-5707-8.
80. Tamošiūnaitė, R. (2018). *Socialinių technologijų taikymo galimybės gyventojų dalyvavimui viešojo valdymo sprendimų priėmimo procesuose* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/1714dbi/MRU01000068124>.
81. Vaidelytė, E., Žilinskas, G., ir Rauleckas, R. (2016). Piliečių įtrauktis į viešąjį valdymą teorinės apibrėžtys. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 16, 253-268. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRUIR007/15032>.
82. Žalimienė, L. ir Rimšaitė, E. (2007). Nevyriausybinių organizacijų metamorfozės. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 6, 83–95. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/ELABAPDB2770242>.
83. Žukaitė-Zelenkienė, G. ir Fominova, S. (2022). Governmentally Imposed Barriers to the Activities of Non-Governmental Organizations: The Case of Russia. *Viešoji Politika Ir Administravimas*, 21(3). Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/permalink/f/1fklqqr/TN_cdi_doaj_primary_oai_doaj_org_article_af472475eff240fcbec43bec980e15c.
84. Wang, Y. (2022). The Influence of Chinese Grassroots Environmental NGOs on Government Decision-Making: Based on Social Internet of Things in Two Ant-Dam Movements. *Mobile Information Systems*, 1–10. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1155/2022/2058212>.

Kiti šaltiniai:

85. Bernotienė, M. (2010). Piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo procese: sąvoka ir esmė. Naujasis viešasis valdymas, Iš V. Smalskys (red.). *Viešasis valdymas* (p. 238-253). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16707/9789955192091.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

86. Butkevičienė, E., Perminienė M. ir Vaidelytė, E. (2021). *Nevyriausybinių organizacijų: teorija ir praktika*. Kaunas: KTU leidykla „Technologija“.
87. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
88. Greenpeace International (2024). Prieiga per internetą: <https://www.greenpeace.org/>.
89. Guogis, A. (2010). Naujasis viešasis valdymas, Iš V. Smalskys (red.). *Viešasis valdymas* (p. 137–149). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16707/9789955192091.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
90. Jaunųjų gydytojų asociacija (2024). Prieiga per internetą: www.jaunieji-gydytojai.lt.
91. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
92. Nefas, S., Smalskys, V., ir Šlapkauskas, V. (2011). *Demokratija ir vietos bendruomenė Lietuvoje: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRUIR007/16819>.
93. Raipa, A. (2016). Viešojo sektoriaus veiklos pokyčiai ir jų valdymas, Iš A. Raipa, V. Smalskys, V. Giedraitytė, S. Nefas. *Šiuolaikinio viešojo administravimo pagrindai: vadovėlis* (p. 87-102). Vilnius: Registrų centras. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/q9ukf4/MRUIR007/16234>.
94. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija.
95. Sveikatos srityje veikiančių NVO įgalinimas (2023). Prieiga per internetą: <https://youtu.be/25fuxiv1h6U?si=n0nDHjpiHwiFIjw0>.
96. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/permalink/f/1714dbi/MRU01000068744>.
97. Urbanovič, J., Bileišis, M., Stankevič, B. ir Stasiukynas, A. (2015). Viešojo valdymo reformų koncepcijų turinys ir evoliucija, Iš J. Urbanovič, V. Smalskys. *Viešojo administravimo teorijos* (p. 198-241). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/6c5cd36e-3947-4766-a512-67a6174b2e2d/content>.
98. Willetts, P. (2002). What is a Non-Governmental Organization? Prieiga per internetą: <https://www.gdrc.org/ngo/peter-willetts.html>.

Laura Blažytė. Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas: sveikatos sektoriaus analizė. Vadovas: prof. dr. Saulius Nefas. Mykolo Romerio universitetas, Viešojo valdymo ir verslo fakultetas, Viešojo administravimo institutas. Vilnius, 2024.

SANTRAUKA

Magistrinio darbo tema „Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas: sveikatos sektoriaus analizė“. Ši tema yra aktuali sveikatos sektoriaus NVO bei sveikatos sektoriaus viešojo administravimo institucijoms, siekiančioms efektyvesnio sprendimų priėmimo sveikatos politikos klausimais ir geresnės viešojo valdymo sistemos, įtrauktesnio ir rezultatyvesnio NVO dalyvavimo. Todėl keliama tokia šio darbo problema: koks yra sveikatos sektoriuje veikiančių NVO vaidmuo sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas? Darbo tikslas yra aptarti NVO sampratą bei iškilimo prielaidas, išanalizuoti NVO ir viešojo sektoriaus santykį modernaus viešojo valdymo kontekste; remiantis išanalizuota literatūra pateikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo viešajame valdyme modelį bei atlikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimą. Tikslui pasiekti išsikeliami šie darbo uždaviniai: 1. Atlikti NVO sampratos, istorinio konteksto bei iškilimo prielaidų analizę. 2. Pateikti teorinį piliečių ir NVO dalyvavimo viešajame valdyme (sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas) pagrindimą modernaus viešojo valdymo kontekste. 3. Išanalizuoti NVO dalyvavimą sveikatos sektoriuje. 4. Pasiūlyti modelį, kuris leistų didesnę NVO įgalinimą dalyvaujant sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas. 5. Atlikti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo tyrimą. Šiame darbe naudoti metodai: mokslinės literatūros analizė, sisteminė analizė, sintezės metodas, modeliavimas, logografikos metodas, interviu.

Atliktas empirinis tyrimas parodė, jog NVO ir viešojo administravimo institucijos (VAI) skirtingai vertina NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo procese. NVO atstovai akcentuoja savo aktyvumą ir tai, kad į jų nuomonę nėra įsiklausoma, o VAI atstovų vertinimu NVO reikalingos didesnės kompetencijos ir didesnis teikiamų siūlymų argumentuotumas. Tiek NVO, tiek VAI atstovai mato teigiamus NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, tačiau NVO savo dalyvavimą sprendimų priėmimo vertina daugiau pozityviai, nors ir susiduria su įvairiomis kliūtėmis. Tuo tarpu VAI atstovai pastebi ir NVO dalyvavimo trūkumus, kurie yra: NVO kompetencijos trūkumas bei teikiamų siūlymų argumentacijos, pagrįstumo stoka, vieningos kelių NVO pozicijos neturėjimas, atstovavimas komercinėms interesų grupėms. Išsiaiškinta, kad vienas pagrindinių trikdžių NVO dalyvavimui sprendimų priėmimo yra NVO ir valdžios atstovų susipriešinimas, bendradarbiavimo, komunikacijos ir pasitikėjimo vieni kitais stoka, todėl darytina išvada, jog reikalingas NVO ir valdžios santykių struktūravimas, kad abi pusės girdėtų viena kitą ir ieškotų kompromisų.

Šis darbas sudarytas iš penkių dalių – pirmosiosiose trijose darbo dalyse tema pateikiama mokslinės literatūros apžvalga, ketvirtoje darbo dalyje pateikiamas NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo modelis, penktoje dalyje aptariami atlikto tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai.

Raktiniai žodžiai: NVO, piliečių dalyvavimas, sprendimų priėmimas, sveikatos sektorius.

Laura Blažytė. Non-governmental Organizations' Participation in Decision Making whilst Delivering Public Services: Health Sector Analysis. Supervisor: prof. dr. Saulius Nefas. Mykolas Romeris University, Faculty of Public Management and Business, Institute of Public Administration. Vilnius, 2024.

SUMMARY

The subject of the master's thesis "Non-governmental Organizations' Participation in Decision Making whilst Delivering Public Services: Health Sector Analysis." This topic is relevant for all the health sector NGOs and health sector governmental institutions that seek to make the decision making process in health policy making more effective and as a result to have a better public governance system; also that seek to make NGOs' participation in the decision making process more inclusive and productive. The paper analyses the problem: what is the role of the health sector NGOs in the decision making process whilst delivering public services? The aim of the study is to discuss the complexity of the term NGO and the assumptions for their emersion; to analyse NGO-public sector relationship in a context of modern public governance; to present a theoretical model for health sector NGOs participation in decision making based on an analysed literature and to conduct an empirical research on the topic. The objectives of the research are: 1. to perform an analysis of: a) the complexity of the term NGO; b) NGOs' historical background; and c) the assumptions of the rise of NGOs. 2. to present a theoretical rationale for citizen and NGOs involvement in public governance (decision making whilst delivering public services) in a context of modern public governance. 3. to analyse NGOs' participation in the health sector; 4. to propose a theoretical model for better NGOs' involvement in the decision making process; 5. to conduct an empirical research on health sector NGOs' participation in decision making. The work uses the analysis of scientific literature, systematic analysis, the synthesis, modelling and interview methods.

The results of the empirical research showed that NGOs and public administration institutions assess the participation of NGOs in decision making quite differently. Representatives of NGOs emphasise their own activity and the fact that their opinion is often ignored while the representatives of public administration institutions highlight the lack of competence of NGOs and the lack of validity of their arguments. Both NGOs and public administration institutions representatives see the positive outcomes of NGOs' participation in decision making, however, NGOs see it in a more positive light even though they face challenges. Public administration institutions' representatives notice some of the disadvantages of NGOs' participation which are: the lack of competence of NGOs; the lack of reasoning and validity of the suggestions; the lack of joint position among several NGOs; the representation of commercial interest groups. Another set of findings suggest that one of the main obstacles for NGOs' participation in decision making is the antagonism between representatives of NGOs and public sector workers; the lack of cooperation, communication and trust between these two groups that leads us to a conclusion that it is necessary to create a mechanism for a better relationship between NGOs and government officials in order for them to hear each other and find a compromise.

This paper is made up of five parts - the first three parts of the paper present a review of the scientific literature on the topic, the fourth part of the paper the fifth part of the paper discusses the results of the conducted research. Conclusions, recommendations, bibliography and appendices are presented at the end of the work.

Key words: NGOs, citizen participation, decision making, health sector.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Interviu klausimai NVO atstovams

Gerb. respondente,

esu Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo studijų programos studentė Laura Blažytė, rašau magistro baigiamąjį darbą tema: „Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas: sveikatos sektoriaus analizė“. Vykdu mokslinį tyrimą, kuriuo siekiama ištirti sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo bei išsiaiškinti sąlygas, kurios pagerintų šių organizacijų įsitraukimą į sveikatos politikos formavimą. Tyrimo metu surinkta informacija bus naudojama tik magistro darbo rengimo tikslais. Tyrimo metu bus užtikrintas surinktų duomenų konfidencialumas.

Dėkoju jums už skirtą laiką dalyvauti tyrime. Jeigu kiltų klausimų arba norėtumėte interviu duoti žodžiu, kviečiu susisiekti el. paštu lablazyte@stud.mruni.eu arba telefonu +37067860481.

Norėčiau sužinoti Jūsų nuomonę toliau pateiktais klausimais:

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?
2. Kaip vertinate jūsų organizacijos dalyvavimą sprendimų priėmimo? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmimo jūsų organizacijai lyginant su visa jos veikla?
3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?
4. Su kokiomis kliūtimis susiduria jūsų organizacija dalyvaudama sprendimų priėmimo?
5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?
6. Kokius matote dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?
7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad jūsų organizacija galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Interviu klausimai ekspertams ir VAI atstovams

Gerb. respondente,

esu Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo studijų programos studentė Laura Blažytė, rašau magistro baigiamąjį darbą tema: „Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas sprendimų priėmimo teikiant viešąsias paslaugas: sveikatos sektoriaus analizė“. Vykdu mokslinį tyrimą, kuriuo siekiama ištirti sveikatos sektoriuje veikiančių nevyriausybinių organizacijų dalyvavimą sprendimų priėmimo bei išsiaiškinti sąlygas, kurios pagerintų šių organizacijų įsitraukimą ir jų indėlį į sveikatos politikos formavimą bei prisidėtų prie efektyvesnės viešojo valdymo sistemos Lietuvoje.

Tyrimo metu surinkta informacija bus naudojama tik magistro darbo rengimo tikslais. Tyrimo metu bus užtikrintas surinktų duomenų konfidencialumas.

Dėkoju jums už skirtą laiką dalyvauti tyrime. Jeigu kiltų klausimų arba norėtumėte interviu duoti žodžiu, kviečiu susisiekti el. paštu lablazyte@stud.mruni.eu arba telefonu +37067860481.

Norėčiau sužinoti Jūsų nuomonę toliau pateiktais klausimais:

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinių organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?
2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo?
3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?
4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai?
5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir galbūt neigiamą?
6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?
7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas ir kt.)

NVO atstovų atsakymai

INFORMANTAS IN-1 (Lietuvos psichiatrių asociacijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

1. Turi kompetencijos tam tikrose srityse. 2. Yra suinteresuota, kad tam tikrose srityse būtų priimti tinkami, kompetentingi ir teisingi sprendimai.

2. Kaip vertinate jūsų organizacijos dalyvavimą sprendimų priėmime? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmime lyginant su visa kita organizacijos veikla?

Aktyviai pasisakome (netgi parašome) visais su psichiatrija ir psichikos sveikatos organizavimu susijusiais klausimais. Nenustojame pasisakyti, net esant mūsų pozicijos ignoravimui.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Pasisakymo ar dalyvavimo? neaiškiai suformuluotas klausimas. Pasisakymo: yra galimybė aiškiai suformuluoti savo poziciją, ją prieš tai aptarus su atitinkamos srities ekspertais ir lyderiais. Dalyvavimo: realiai gali prisidėti prie reikiamų pokyčių inicijavimo.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria Jūsų organizacija dalyvaudama sprendimų priėmime?

Asociacijos narių didelis užimtumas. SAM gebėjimas ignoruoti organizacijų nuomones, kurios neatitinka norimos pozicijos.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Dalyvavimas darbo grupėse, dalyvavimas kviečiant į įvairių, pvz., seimo komitetų posėdžius, pozicijos formulavimas raštu ir jos pateikimas susijusioms institucijoms (SAM, VLK).

6. Kokius matote jūsų organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus?

Dalyvavimas darbo grupėse, dalyvavimas kviečiant į įvairių, pvz., seimo komitetų posėdžius, pozicijos formulavimas raštu ir jos pateikimas susijusioms institucijoms (SAM, VLK).

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad jūsų organizacija galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Visi pavargę ir nusivylę, kad į pasiūlymus dažniausiai nėra kreipiamas dėmesys. Kai atkreipiamas, džiaugiamės.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

-

INFORMANTAS IN-2 (Lietuvos geriatrų ir gerontologų draugijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Turėtų. Nes jos mato platų vaizdą.

2. Kaip vertinate jūsų organizacijos dalyvavimą sprendimų priėmime? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmime lyginant su visa kita organizacijos veikla?

Labai dažnai nuomonė lieka neišgirsta. Keliam daug klausimų, gaunam atsakymus ne į visus juos, kai kurie tiesiog praignoruojami. O jie yra svarbūs ir labai reikalingi, norėtusi diskusijos.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Kiekvienos srities atstovas mato savo problemas geriausiai, todėl dalyvaudamas sprendimų priėmime gali pateikti daug įžvalgų.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria Jūsų organizacija dalyvaudama sprendimų priėmime?

Ignoravimu tada, kai iškeliamė problemą.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Dažniausiai mes inicijuojame problemą arba esame pakviesti į darbo grupę. Jų labai neužtenka!

6. Kokius matote jūsų organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus?

Kai kurie būna puikūs ir mūsų nuomonė išklausa ir į ją atsižvelgiama. Vėlgi, ne visada netgi yra klausiama mūsų nuomonės.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad jūsų organizacija galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Kalbėtis ir išklausti! Nepamiršti, kad mes egzistuojame ir priimti sprendimus pasitarus su mumis.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

-

INFORMANTAS IN-3 (Lietuvos vaikų reanimacijos ir intensyvios terapijos gydytojų draugijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Todėl, kad demokratija - tai žmonių valdžia, daugumos valdžia. O NVO irgi viena iš žmonių nuomonės ir interesų atstovavimo formų.

2. Kaip vertinate jūsų organizacijos dalyvavimą sprendimų priėmime? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmime lyginant su visa kita organizacijos veikla?

Sveikatos apsaugos ministerijos sprendimų priėmimo mūsų organizacijos nuomonė kažkiek svarbi, bet SAM nėra įpareigota visada atsiklausti nuomonės priimdama mūsų profesinei bendruomenei reikalingus sprendimus, nes SAM vykdo vyriausybės programą, o šios vizijos ir tikslai gali būti kai kada priešingi.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Matomumas, žinomumas, kad tokia profesinė grupė yra.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria Jūsų organizacija dalyvaudama sprendimų priėmimo?

Niekas neklausia nuomonės, nekalbant apie pakvietimą į diskusiją prieš priimant sprendimus.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Darbo grupėse dalyvauja, kaip pakviečia.

6. Kokius matote jūsų organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?

Mūsų specialybės gydytojų norma atnaujinta.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad jūsų organizacija galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Tai valdžia turėtų bent paklausti nuomonės, nes tokia organizacija yra.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

Manau, kad galiojantys teisės aktai per daug aptakiai įpareigoja valdžios institucijas įtraukti į diskusiją profesines asociacijas iki sprendimo priėmimo.

INFORMANTAS IN-4 (Lietuvos endodontologų draugijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

NVO gali atstovauti specifinės grupės/srities asmenų interesus, suteikti tikslingos informacijos ar specifinių žinių, metodikų sprendžiant problemas, priimant sprendimus. Taip pat, sveikatos priežiūros NVO atstovai yra medikai, papildomu laiku atstovaujantys tikslinių grupių interesus, tad jų įžvalgos, darbo specifika bei galimybė išsakyti tikslinės grupės interesus yra reikšmingos.

2. Kaip vertinate jūsų organizacijos dalyvavimą sprendimų priėmimo? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmimo lyginant su visa kita organizacijos veikla?

Mūsų organizacija yra įtraukiama į LR medicinos normų korekcijas, naujus leidimus, kurios atitinka kompetenciją. Tai yra svarbus atstovavimas priimant sprendimus, tačiau ne vienintelė NVO veikla.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Interesų išsakymas, logiškų ir moksliniais tyrimais ir/ar darbo specifika paremtų sprendimų priėmimas, problemų sprendimas orientuotas tiek į gydytoją, tiek į pacientą.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria Jūsų organizacija dalyvaudama sprendimų priėmime?

Iki šiol didelių problemų dalyvaujant sprendimų priėmime neturėjome.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Darbo grupėse.

6. Kokius matote jūsų organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus?

Į komentarus/pastabas atsižvelgiama, diskusijos būdu priimamas reikiamas sprendimas.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad jūsų organizacija galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Kompetenciją atitinkantys klausimai/įsakymai/įstatymai yra derinami suformuojant darbo grupę, tai turbūt yra šiuo metu efektyviausia priemonė.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

-

INFORMANTAS IN-5 (Lietuvos minimaliai invazinės chirurgijos draugijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Medikų organizacijos vienija gydytojus specialistus, kurie tiesiogiai dalyvauja gydymo procesuose, bet visi įsakymai ir įstatymai nuleidinėjami iš SAM nesuderinus su draugijom (dažniausiai).

Yra bandymas paviešinti, įtraukti draugijas ruošiant vieną ar kitą įsakymą ar įstatymą, bet neteko susidurti su pavyzdžiais, kad būtų atsižvelgta į draugijų, bendruomenių nuomonę.

Jei yra susidūrimas tarp skirtingų specialybių organizacijų, tuomet būna išklausa nuomonė kažkurios dominuojančios, o visų kitų praleidžiama pro pirštus.

2. Kokias teigiamas dalyvavimo puses matote?

Turint svertą, kad galėtų organizacijos inicijuoti įsakymus, įstatymus, pritaikyti taip, kad tą darbą padarytų paprastesnį, lengvesnį arba teisingesnius sprendimus priimti, jei tie įstatymai kiltų iš specialistų, draugijų, bendrijų. Aišku, pritaikyta prie egzistuojančių teisės aktų. Tad tai galėtų keisti egzistuojančią teisinę praktiką ir medicininę praktiką.

3. Kurie yra svarbiausi klausimai, kuriais reiktų, kad ministerijų atsižvelgtų į organizacijų siūlymus?

Darbo organizavimas, darbo krūviai, finansavimas tam tikrų procedūrų (adekvatus), technologijos ir medicina žengia į priekį. Medikai negali taikyti naujausių gydymo metodų nesant finansavimo ir palaikymo. Jei jau yra patvirtintos tam tikros metodikos, bet trūksta finansavimo, tai tas labai stabdo šituos dalykus.

Kas mane labai erzina ir man labai nepatinka, tai priimtas įstatymas ar įsakymas dėl dienos chirurgijos, kuri yra 12 valandų. Aišku, yra tam tikros operacijos ir procedūros, kada gali išleisti žmogų tą pačią dieną namo. Bet bent mano srities (aš abdominalinės srities chirurgas), man nėra saugu išleisti tą pačią dieną namo. Šitas buvo neaptarta. Dominavo anesteziologai, kurie sako, kad po anestezijos saugu išleisti namo. Tai dėl anestezijos gal ir saugu išleisti namo, bet ar dėl chirurgijos yra saugu? Patirtis rodo, kad iš tiesų tų komplikacijų nėra daug, bet žmonėms vis tiek neramu, ir skauda, ir vaistų reikia, tai šitie dalykai yra nesutvarkyti iki galo ir mums dienos chirurgiją taikyti stacionare yra sudėtinga. Mums patiems papildomą stresą kelia.

3. Ką turėtų padaryti VAI, kad galėtų organizacija labiau įsitraukti?

Viskas yra komunikacija. Jie yra įstatymų leidėjai, jie turi tam tikrus uždavinius ir tikslus, bet čia yra kryptys neteisingos. Visos kryptys išeina iš ministerijos liepiamąja nuosaka, bet neįsiklausant, kad ta medicina progresuotų ir gyvuotų. Tos galios pozicijos tuėtų būti visiškai kitokios, ministerija turėtų būti kaip vykdytojas, o ne vadovas. Aišku, jie turi būti prižiūrinčios ir kontroliuojančios institucijos. Bet ministerija turėtų būti įsiklausanti, reaguojanti ir vykdanči draugijų arba medikų bendruomenės prašymus ir nurodymus. Turi poliai pasikeisti.

4. Kokiais būdais būtų galima pagerinti NVO dalyvavimą sprendimų priėmime?

Turėtų būti atsižvelgiama į NVO nuomonę ir turi būti aiškūs keliai, kaip tai turi būti daroma. Pačioje ministerijoje galėtų būti toks skyrius ar poskyris, į kurį galima kreiptis, paskiria žmogų, kuris dirba šituo klausimu ir toliau bendradarbiauja, ir ta tarpinė grandis yra logiška, nes mes, medikai, mes nežinome, kaip tas veikia, kaip reikia paruošti įstatymus, mūsų niekas juk nemokino šitų dalykų. Visai kiti žmonės turi prie to dirbti.

5. VAI atstovų teigimu, NVO dar reikia mokytis dalyvauti sprendimų priėmime; kaip manote kokios kliūtys jūsų NVO kyla?

Aš nesutinku, kad nemoka. Taip, teisiškai surašyti mes nemokame. Bet ministerija turi teisininkus, žmones, kurie sėdi ir rašo tuos įstatymus. Mes esam medikų bendruomenė, mums reikia teisininkus samdytis, o tam reikia ir finansavimą surasti. Tai yra imlu laikui. O mūsų laikas yra skirtas gydymui.

Finansavimas. Laikas. Administracinių ir teisinių žinių trūkumas. Komunikacija - turi eiti per šonines duris, nes per tiesiai tavęs nepriima. Ar čia tokia tradicija yra nuo sovietinių laikų dar likusi, kad nu turi turėti kažkokių ryšių, kad tave išgirstų, kažką panagrinėtų.

Trečias dalykas yra jėgos ir didžiųjų universitetų jėgos įtaką. Jei ta draugija ateina ne iš universiteto, jei ne kažkoks profesorius, užimantis pareigas siūlo kažką tai padaryti, tai yra žiūrima pro pirštus, nėra lygybės. O universitetai su savo galios svertais, nes juos kviečia dalyvauti, tai dažnai jie žiūri savo interesų, dažnai universitetai padaro tokią įtaką naudingą universitetams, bet ne visai bendruomenei. Nes universitetai dirba tame regione, bet ne visoje Lietuvoje, o iš universiteto tai gydytojai pasklinda po visą Lietuvą. Tai tie sprendimai, kurie yra naudingi universitetui, nebūtinai yra naudingi bendruomenei. O ta bendruomenė, kuri yra susikūrusi, nėra adekvačiai vertinama kaip universitetai. Čia irgi yra didelė problema, nes profesorius, kuris neišėjęs iš Vilniaus ar Kauno universiteto, dirbantis Santariškėse ar Kauno klinikose, jo įsivaizdavimas ir problematiškumas tam tikrų dalykų yra visai kitas nei rajone. Ir jie priims visai kitokius įsakymus ar įstatymus, kas neleis draugijai ar organizacijai kažką prastumti, kas padėtų chirurgams, šeimos gydytojams.

Daug tų draugijų, atstovaujančių tam tikras specialybes ar ligas, sprendžia skirtingai, tai sudaro sunkumų ministerijai kalbėtis su visais ir susodinti prie stalo visus. Bet nemanau, kad negali tarpusavyje susitarti ar surasti sąlyčio taškų dėl vieno ar kito klausimo.

Kitas dalykas yra finansavimas. Finansavimo iš ministerijos nėra, finansavimą griežtina, tikrina dėl finansinių machinacijų, viešųjų pirkimų. Čia yra labai svarbu šitas.

Dar yra netikėjimas ir nepasitikėjimas ministerija kaip institucija. Ir medikų bendruomenėje sklandanti tokia nuomonė, jog ministerija vis tiek padarys taip, kaip jie nori, o ne taip, kaip iš tikrųjų reikia ar kaip būtų geriau. To jausmo negaliu įrodyti kažkokiais konkrečiais pavyzdžiais, bet jis iš tikrųjų yra. Ir tas bejėgiškumas medikų bendruomenėje yra jaučiamas. Yra dideli darbo krūviai, didelis stresas, ir reikalavimai tie dideli, ministerijos, darbdavio ir pacientų. Niekas tavęs negina, visur pats turi eiti, užtat yra nepasitikėjimas ir pačia ministerija. Ministerija nesako, kad reikėtų suvienyti tas medikų bendruomenes, kad mes galėtume bendrauti su jais ir gauti koncentruotą informaciją. Jie sako, mes negalim su jais bendrauti, nes jie patys labai išsiskaidę yra. Pati ministerija nėra ta vienijanti organizacija, prie kurios norisi šlietis ir su džiaugsmu atverti jų duris.

6. Kokius galite įvardyti jūsų organizacijos dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?

Aš turiu tokį sėkmės pavyzdį, kai chirurgijoje darom operacijas su naujos technologijos instrumentais, kurie kainuoja brangiai. Ligoninių kasų finansuojama suma už tam tikras operacijas nepadengia šitų kaštų ir visai tai turi dengti iš kažkokių ligoninės resursų mistinių. Ir jeigu nori daryti kažkokią tai

operaciją, tai arba man ligoninė turi suteikti leidimą šitai daryti, nes tai yra papildomi pinigai. Ką padariau su draugija, tai kreipiausi į Seimo Sveikatos reikalų komitetą, SAM, ligonių kasas ir ten parašiau tokį raštą, mane galiausiai nukreipė į ligonių kasas ir mes ten turėjom tris keturis susitikimus, tai nuo to laiko buvo suorganizuotas atskiras komitetas ligonių kasose dėl kainų peržiūrėjimo. Tai buvo priimtas teigiamas sprendimas ir mes dabar turim, kad yra atskiros eilutės, kur surašius tinkamus kodus ligoninė gali gauti papildomas lėšas, bet tas procesas truko apie metus laiko. Čia labai nežymus, mažas niuansas, kuris galbūt daug pakeičia praktikoje, bet jis užtrunka.

7. Kaip bendrai vertinate NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo situaciją?

Bendrai vertinu neigiamai. Nors seku SAM puslapį ir man visai patiko jų komunikacija, kaip jie dirba, ta komunikacija ėjo geryn, bet kažkaip dabar nustojo tai daryti. Aišku, turi būti ar tos komisijos, ar aiškiai žinoma struktūra arba procesas, kaip ten turi būti dalyvaujama sprendimų priėmimo. Nes toks vaizdas susidaro, kad yra specialiai deleguojami tam tikri žmonės, atrenkami ir sudaromas vaizdas, kad va, dalyvauja kažkoks nevyriausybinė organizacijų atstovas, nors jisai yra kitais ryšiais susijęs, o jį skaito kaip atstovu, nors jis nebūtinai atstovauja tą didžiąją masę. Nematau šiuo metu teigiamų dalykų. Nors jie bendradarbiauja, jie klauso, jie tą viešą interesą išklauso, bet tas galutinis rezultatas yra ne toks, kokio norėtų bendruomenė.

Ką padaryt, kad būtų teigiama? Turi būti atviras langelis, kuris filtruotų. Gerai, mes nemokam paruošti tų įstatymų, tai juk galima mokinti. Jeigu yra noras, tai visada galima rasti būdų tai padaryti.

8. Gal dar yra kažkas svarbaus, ką norite paminėti?

Nežinau, ar geras ir teisingas, bet yra tas Odontologų rūmų pavyzdys. Bet galbūt ta medikų gildija arba tam tikrų specialybių rūmai, nu verslas turi pramoninkų, ir verslo amatų rūmus, tai jie turi kažkokius principus, kaip jie veikia, tai gal reiktų tą patį ir medikams daryti, kad medicina pasidarytų stipri institucija. Niekas nepasikeis per vieną sekundę, vieną minutę. Visa struktūra, visas darbo organizavimas. Čia reikalingas ilgas laikas formuojant šiuos procesus. Mes šiuos procesus, ką turim dabar, formavom 30 metų. Bet mums reikia visiškai kitaip kažką keisti, norint, kad ta medicina pas mus taptų tokia, kokios norim, kažkokia progresyvi, kad būtų ir medikai, ir pacientai patenkinti. Ar tai finansavimo būdai kitokie turi būti, labiau adaptuoti, ar tai turėtų medikai įgauti pasitikėjimą dalyvaujant nevyriausybiniuose organizacijose suteikiant jiems lygiavertes teises su ministerija. Šitas klausimas yra svarbus ateičiai, kuriant ateitį.

INFORMANTAS IN-6 (Lietuvos medikų sąjūdžio atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

NVO vienija medikus praktikus, kurie kasdien susiduria su sistemos netobulumais ir iššūkiais. Įvairių

sričių medikų pastabos bei pasiūlymai padėtų susikurti objektyvų taisytinų sistemos spragų vaizdą. NVO dalyvavimas yra svarbus, nes suteikia teisės aktų rengėjams daug vertingų įžvalgų apie praktinių procesų eigą, bei pasiūlymų, ką ir kaip galima būtų gerinti, taupyti resursus, efektyvinti sistemos valdymą, didinti skaidrumą.

2. Kaip vertinate Lietuvos Medikų sąjūdžio (LMS) dalyvavimą sprendimų priėmime?

Apgailestaujame, kad į daugiau kaip 30 LMS pateiktų raštų su giliomis teisės aktų projektų analizėmis nebuvo atsižvelgta.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Teigiama LMS dalyvavimo pusė - visuomenės informavimas apie esmines sveikatos sistemos problemas.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria LMS dalyvaudamas sprendimų priėmime?

LMS pasiūlymai bei teisės aktų projektų analizės yra ignoruojamos sveikatos valdininkų.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Raštai, diskusijos, forumai, konferencijos, darbo grupės.

6. Kokius matote LMS dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus?

LMS ir kitų medikų NVO dalyvavimas, įžvalgos ir pasiūlymai gali paveikti sistemos efektyvumą bei subalansuoti resursus, sumažinti jų lėtinį deficitą.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad LMS galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Bendradarbiauti ne formaliai, atsižvelgti į teikiamus pasiūlymus ir juos įgyvendinti.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

-

INFORMANTAS IN-7 (Lietuvos medikų sąjūdžio atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Tai atspindi darbuotojų požiūrį ir interesus.

2. Kaip vertinate Lietuvos Medikų sąjūdžio (LMS) dalyvavimą sprendimų priėmime?

Labai gerai.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Aktyviai ir drąsiai formuojama sveikatos politika ir įvardijamos problemos.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria LMS dalyvaudamas sprendimų priėmimo?

Žmogiškųjų išteklių stoka ir per mažas LMS įtraukimas į darbo grupes ir pan.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Darbo grupės, Šakos kolektyvinės derybos.

6. Kokius matote LMS dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?

Priimami racionalesni sprendimai, neleidžiama SAM transliuoti nepagrįstų bei klaidinančių teiginių.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad LMS galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Finansuoti LMS ir privalomai įtraukti į programų, pokyčių sveikatos sistemoje kūrimą.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

Daugiau LMS dalyvavimo SAM ir Vyriausybės veikloje - kvalifikuota ir savalaikė sveikatos priežiūra pacientams ir teisingi krūviai bei darbo užmokestis darbuotojui.

INFORMANTAS IN-8 (Jaunųjų gydytojų asociacijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

Manau, kad NV organizacijos turėtų dalyvauti visų sprendimų priėmimo bent jau (mažiausiai) kaip svarios patariamąsios organizacijos. Kodėl: nes kiekviena organizacija dažniausiai vienija tam tikrą labai konkrečią asmenų grupę, kuri aiškiai praktikoje mato spręstinas problemas ir gali suformuluoti funkcionalių, o ne tik teorinių, pasiūlymus. Kalbant apie JGA: šios organizacijos nariai mato būtent jaunųjų gydytojų problemas, turi noro ir pasiūlymų kaip tobulinti jaunosios kartos mokymą, gerinti paslaugų kokybę, gerinti sąlygas jauniems gydytojams, kad ateityje jie norėtų ir sugebėtų gerai dirbti ir lygiai taip pat rūpintis ateinančia karta. JGA nariai dažnai parsiveža praktinių idėjų iš mainų / stažuotčių ir turi entuziazmo jas įgyvendinti.

2. Kaip vertinate Jaunųjų gydytojų asociacijos (JGA) dalyvavimą sprendimų priėmimo? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmimo JGA lyginant su visa JGA veikla?

JGA labai stengiasi dalyvauti visuose sprendimų priėmimuose. Ne visuomet JGA atstovai yra išklausomi arba yra išklausomi, tačiau į juos neatsižvelgiama. Tačiau buvo ir teigiamų pavyzdžių, per visą JGA gyvavimo laikotarpį yra nuveikta tam tikrų darbų. JGA veikla yra kelių krypčių, kaip orientuota į savo narių vidinį tobulinimą ir vidaus renginius, renginius nuo JGA visuomenei / ne JGA kolegoms ir kaip dalyvavimas sprendimų priėmimo sveikatos sektoriuje. Žinoma, kad pastaroji veikla labai svarbi, kitaip JGA būtų tiesiog kaip studentų būrelis.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Pakartosiu iš atsakymo į pirmą klausimą: Kiekviena organizacija dažniausiai vienija tam tikrą labai konkrečią asmenų grupę, kuri aiškiai praktikoje mato spręstinas problemas ir gali suformuluoti funkcionalius, o ne tik teorinius, pasiūlymus. Kalbant apie JGA: šios organizacijos nariai mato būtent jaunųjų gydytojų problemas, turi noro ir pasiūlymų kaip tobulinti jaunosios kartos mokymą, gerinti paslaugų kokybę, gerinti sąlygas jauniems gydytojams, kad ateityje jie norėtų ir sugebėtų gerai dirbti ir lygiai taip pat rūpintis ateinančia karta. JGA nariai dažnai parsiveža praktinių idėjų iš mainų / stažuotčių ir turi entuziazmo jas įgyvendinti.

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria JGA dalyvaudama sprendimų priėmimo?

Nenoras išklausyti medikų, nenoras išklausyti būtent jaunųjų medikų, įprastai įsisenėjusiai sistemai nepatogūs pasiūlymai, nėra realios galios kažką keisti, tik siūlyti. Nenoras kažką keisti pagal pasiūlymus - juk sistema ir taip kažkaip vis dar veikia.

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

Nedalyvavau JGA valdyboje, negaliu tiksliai atsakyti į šį klausimą.

6. Kokius matote JGA dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?

Svarbiausi rezultatai - dėl rezidentūrų kompetencijų keitimo, rezidentų atlyginimų. Pasisakymų ir siūlymų buvo daug, tiksliai neseku, kas įvykdyta.
<https://www.jaunieji gydytojai.lt/jga-%C5%BEiniasklaidoje>.

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad JGA galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Kviesti / leisti pasisakyti sprendimų priėmimuose. Ir keisti požiūrį dėl pačių sprendimų priėmimo, atsižvelgti į nepatogius pasiūlymus.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

-

INFORMANTAS IN-9 (Jaunųjų gydytojų asociacijos atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

Manau, kad NVO turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo dėl šių priežasčių:

- nemaža dalis sprendimų yra suformuluojami valdžios institucijų "iš viršaus", nepasitarus su sprendimų vykdytojais (pvz. medikais) ir neįsigilinus į situaciją iš mediko perspektyvos. Tuomet tokie

sprendimai neretai susilaukia vykdančiųjų kritikos, yra geriausia atveju koreguojami arba net atmetami taip sugaištant laiką ir nepasiekiant efektyvių rezultatų.

- neretai priimant sprendimus didelį vaidmenį vaidina įvairios politinės jėgos, todėl NVO, kaip apolitinių organizacijų dalyvavimas, padeda objektyviai pažvelgti į siūlomus sprendimus.

- sprendimus priėmus tariantis su NVO, išgirdus šiuo atveju medikų nuomonę, didesnė tikimybė, jog sprendimai bus priimti palankiau ir labiau noriai vykdomi.

2. Kaip vertinate Jaunųjų gydytojų asociacijos (JGA) dalyvavimą sprendimų priėmimo? Kiek svarbus dalyvavimas sprendimų priėmimo JGA lyginant su visa JGA veikla?

JGA dalyvavimas sprendimų priėmimo yra viena svarbiausių JGA veiklų. Neretai į JGA pateikiamas pozicijas, pasiūlymus yra atsižvelgiama priimant sprendimus.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

-

4. Su kokiomis kliūtimis susiduria JGA dalyvaudama sprendimų priėmimo?

- Žinių ir kompetencijų trūkumas. Neretai tenka nagrinėti įvairius teisės aktus, įstatymų projektus, kuriuos ne visuomet galime tinkamai suprasti, interpretuoti.

- Sprendimų priėmėjai ne visuomet palankiai vertina JGA nuomonę, priešingai, nuomonę "nuvertina".

5. Kokiomis formomis jūsų organizacija sąveikauja su valdžios institucijomis? (tai gali būti konsultacijos, forumai, komitetai, darbo grupės ir pan.). Ar jų pakanka?

- Susitikimai įvairiais klausimais (pvz. nacionalinio sveikatos susitarimo klausimas, medikų pasirengimo karo grėsmėms klausimas, medikų psichoemocinės sveikatos klausimas)

- JGA dalyvavimas Sveikatos reikalų komiteto posėdžiuose ir pasisakymai dėl svarstomų įstatymų projektų

- Dalyvavimas darbo grupėse, ekspertų tarybose (pvz. Ekspertų taryba, skirta ekspertinėms išvargoms dėl specialistų poreikio ir priėmimo į programas ir studijas pateikti; Ekspertų taryba, skirta ekspertinėms išvargoms dėl specialistų poreikio ir priėmimo į programas ir studijas pateikti)

6. Kokius matote JGA dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus?

Teiktos pozicijos:

- dėl medikų priverstinio atidirbimo regionuose po studijų baigimo --> projektas buvo atmetas;

- dėl gydytojų rezidentų darbo užmokesčio peržiūrėjimo --> darbo užmokestis gydytojams rezidentams buvo peržiūrėtas ir nuosekliai didinamas

- dėl priverstinio darbo COVID-19 pandemijos metu neužtikrinant saugių darbo sąlygų --> buvo pagerintos sąlygos, atsižvelgiama į gydytojų rezidentų saugumą teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas

- dėl teisės atsisakyti teikti paslaugas, jei paciento veiksmai kelia grėsmę sveikatos priežiūros specialisto, kito teikiant sveikatos priežiūros paslaugą dalyvaujančio sveikatos priežiūros įstaigos darbuotojo ir (ar) kitų pacientų sveikatai ar gyvybei --> Sveikatos reikalų komitete vyko balsavimas dėl Paciento teisių ir žalos atlyginimo įstatymo keitimo, bei lydinčių projektų. Vienbalsiai nubalsuota pritarti projektui. Balandžio vyko svarstymas seime, po kurio dar galės seimo nariai teikti pasiūlymus.

- dėl vaikų ligų gydytojų vaidmens pirminėje sveikatos priežiūroje --> buvo nuspręsta, jog vaikų ligų gydytojai liks pirminės sveikatos priežiūros sudėtyje

7. Kaip manote, ką valdžios atstovai galėtų padaryti, kad JGA galėtų turėti didesnę poveikį, būti labiau įtraukti į valdžios sprendimų priėmimą?

Informuoti apie rengiamus įstatymų projektus/įsakymus bei suteikti galimybę teikti pasiūlymus šiems projektams.

8. Vieta jūsų mintims, pastaboms ir pasiūlymams

Vertinant Europos jaunųjų gydytojų asociacijos kontekstą galime pasidžiaugti, jog Lietuvoje NVO yra labiau nei kitose šalyse įtraukiamos į diskusijas dėl aktualių klausimų, į sprendimų priėmimus, daugelis įstatymų projektų/raščių yra siunčiami suderinimui su mūsų organizacija, stengiamasi bendradarbiauti.

VAI atstovų atsakymai

INFORMANTAS IV-10 (SAM ministro patarėjas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinės organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

NVO turi dalyvauti sprendimų priėmimo dėl kelių priežasčių: ekspertinis lygmuo - turi sukaupusios ekspertinių žinių konkrečioje srityje, kurioje specializuojasi, pilietinis lygmuo - dalyvauja sprendimų priėmimo ir yra pilietinės visuomenės išraiška sprendimų legitimizavimas - turi aukštą visuomenės pasitikėjimą, todėl suteikia sprendimams, ypač nepopuliariems, legitimumą.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo?

Sveikatos apsaugos sistemoje NVO dalyvavimas yra komplikotas dėl savo apimties - organizacijų skaičiuojama šimtais, jų aktyvumas ir įsitraukimas yra ne vienodas, dažnai jos dėsto priešingas pozicijas, todėl prasmę turi skėtinių organizacijų kūrimas, kitu atveju jos pačios mažina savo autoritetą ir atstovavimo kokybę. Taip pat kita bėda tokių organizacijų instucionalizavimas - nėra ilgalaikės sveikatos institucijų patirties įgalinant NVO atstovauti sprendimų svarstyme ir priėmimo procese.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

NVO dalyvavimas padeda susirinkti ekspertines žinias, labiau legetimizuoja procesą, gerina viešosios įstaigos įvaizdį ir svorį visuomenėje.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai?

NVO dalyvavimas padeda susirinkti ekspertines žinias, labiau legitimizuoja procesą, gerina viešosios įstaigos įvaizdį ir svorį visuomenėje.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Teigiama. Padeda gauti ekspertines žinias, lengviau pokyčius priima profesinės bendruomenės. Neigiama. Kartais po NVO slepiasi konkrečių instresų grupių, komercinių interesai, kurie iškreipia viešąjį interesą.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnį poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

Žingsniai: NVO duomenų bazės sudarymas NVO kontaktų duomenų bazės sudarymas Aiškus

svarstymo proceso aprašymas ir įgyvendinimas Informavimas apie rezultatus ir rezultatų argumentavimas.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Atsakyta ankstesniame klausime: skaidrumas proceso įtvirtinimas teisinėje bazėje informavimas apie sprendimų ir sprendimo argumentacija NVO.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

-

INFORMANTAS IV-11 (SAM atstovas)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinės organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

-

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo?

Dalyvauja pasyviai.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Didėja informacijos sklaida.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai?

Trūksta NVO dalyvių iniciatyvumo.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Galimybė priimti teisingesnius ir priimtinesnius sprendimus.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

Abipusio noro bendrauti ir bendradarbiauti.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos

formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Labiausiai pačių NVO pokyčiai.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

Sėkmės

INFORMANTAS IV-12 (SAM departamento direktorius/-ė)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinės organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Taip turėtų dalyvauti, nes jos turi daug gerų idėjų ir pasiūlymų, kurie kyla iš jų vykdomos veiklos su žmonėmis ir jos mato kylančias žmonėms problemas. Sprendimų priėmėjai ir valstybinės įstaigos, taip arti neprieina prie žmogaus, kaip NVO.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmime?

Gerai. Jie dalyvauja labai aktyviai.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

NVO nusileidžia iki kiekvieno žmogaus lygmens ir mato individo lygmenyje kylančias problemas.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžiai ir trūkumai?

Trūksta mokslinio pagrindimo.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Teigiamą.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

NVO turėtų būti aktyvesnės ir daugiau remtis mokslo įrodymais ir juos taikyti praktikoje.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmime būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO

suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Teisinės bazės plėtimas, didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

Neturiu.

INFORMANTAS IV-13 (SAM patarėjas/-a)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinių organizacijų (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

Turėtų, kad išsakytų savo nuomonę, kad jaustųsi išgirsti ir išklaustyti. Vertinant NVO nuomonę dėl priimamų sprendimų, galima visapusiškai įvertinti situaciją, ne tik iš politikos formuotojo/ sprendimo priėmėjo pusės.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo?

Politikos formuotojas visada linkęs kreiptis į NVO, tą visada ir daro, tačiau pastebima, kad ne visos NVO vienodai linkusios įsitraukti į sprendimų priėmimą.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Įsitraukiant NVO, sprendimų priėmimas sklandesnis, mažiau nepasitenkinimo priėmus tam tikrus sprendimus, kadangi jie būna derinti / aptarti su NVO.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai?

Dažnai NVO pateikti pasiūlymai / pastabos dėl pasiūlymų būna neargumentuoti, lakoniški, nėra aišku kas norima pasakyti.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Teigiamą.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

Įsitraukimas visada reikalingas, NVO turėtų rodyti daugiau iniciatyvumo.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO

suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

-

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

-

INFORMANTAS IV-14 (SAM specialistas/-ė)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinių organizacijų (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimoje?

Tai visuomenės dalies įtraukimas į viešojo valdymo procesus.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimoje?

Labai teigiamai vertinu, nes tai yra mano 15 metų darbo šioje sferoje patirties išdava.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Nuomonių apie visuomenės poreikius spektro praplėtimas. Visuomenės kontrolės įrankis viešojo administravimo srityje.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimoje trukdžiai ir trūkumai?

Nėra parengtas atsakomybės mechanizmas už NVO siūlymų pagrindų priimtus sprendimus.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimoje rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Manau, kad visose NVO dalyvavimo viešojo administravimo grandyse poveikis yra teigiamas.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

NVO turi pasirūpinti savo atstovų kompetencija ir atsiribojimu nuo lobistinių siaurų grupių interesų.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimoje būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Pačio klausimo detalizavime yra spektras sričių, kuriose NVO turėtų užtikrinti nuolatinį tobulėjimą.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

Manau, kad pasirinkta analizės tema nėra ir nauja, bet svarbi tuo, kad šiuos reikalus reikia periodiškai aptarti per panašaus pobūdžio diskusijas ar akademinį darbų rengimą.

INFORMANTAS IV-15 (SAM skyriaus vedėjas/-a)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinės organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Turint kuo platesnį ratą nuomonių apie sprendžiamą klausimą, galima priimti pačius racionaliausius ir pagrįsčiausius sprendimus.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmime?

Nors sveikatos sektoriuje yra daugybė NVO, tačiau aktyviai veikia vos kelios. Dažniausiai jos savo nuomonę grindžia tik savo interesais ir sunkiai eina į kompromisus, jei tai nėra 100 proc. paranku jų atstovaujama NVO. Dažniausiai NVO užsiima tik kritika, kuri be kita ko, būna neretai ir nekonstruktyvi. NVO patiems trūksta kompetencijų, o dažnas interesas - tik finansavimo gavimas. Deja, nenorima matyti visumos, eiti į kompromisus.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Jei NVO veiktų aktyviai, profesionaliai ir konstruktyviai, tai būtų didelė pagalba tinkamai formuoti politiką vienoje ar kitoje srityje. Būtų sugriautas mitas, kad NVO apjungia tik siaurų interesų turinčius asmenis, kurie iš tokios veiklos nori tik naudos sau, o viešas gėris yra visai nesvarbus.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžiai ir trūkumai?

NVO stringa kompetencijos, kritikuojama nekonstruktyviai, nesileidžiama į konstruktyvų dialogą. Dažnai NVO pačios tarpusavyje neturi bendros pozicijos ir pešasi tarpusavyje.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Kai kuriais atvejais tikriausiai būna tinkamai įtakojamas teisėkūros procesas - įsiklausius į konstruktyvius pasiūlymus, atitinkamai keičiami teisės aktai.

Blogai tai, kad viešai komunikuojant vienais ar kitais klausimais, jie nuspalvinami vien juoda spalva, menkinamas viešasis sektorius, kaip negebantis tvarkytis su kylančiais iššūkiais. Nors visos pusės siekia vieno ir to paties - kad aktualūs visuomenei klausimai, priimami sprendimai būtų kuo tinkamesni ir naudingesni visuomenei.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis

įtraukimas reikalingas)?

Reikia griauti mitus, kad NVO yra tik siauro asmenų rato interesus atstovaujanti organizacija. Daugiau (bet būtinai kompetentingai) viešai apie tai kalbėti ir diskutuoti, ugdyti vieni kitais pasitikėjimu grįstus santykius, kelti tokio bendradarbiavimo kultūrą.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Reikėtų pirmiausiai diskusijos ir priežasčių suradimo, nes tik identifikavus kliūtis, galima dėti veiksmus, kaip tobulinti NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo. Tvarkų parengimas kaip toks iš savęs, neduos teigiamo pokyčio, jei nebus pakelta bendravimo, bendradarbiavimo kultūra. Jei asmuo turės blogus kėslus, net ir gudriausiai parengtas tvarkas ji apeis ir pasieks savo tikslo netinkamomis priemonėmis.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

Manau, kad šioje temoje vis dar didelis abiejų pusių susipriešinimas. Vieni kitus kaltina nekompetencija, nebendradarbiavimu ir pan. Kai kurios teisėsaugos institucijos (pvz. STT) NVO įtraukimą iš viso laiko blogiu, nes neva jie gina tik savo interesus, o nesirūpina viešuoju interesu.

INFORMANTAS IV-16 (SAM ministro patarėjas/-a)

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinės organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo?

NVO - tai suinteresuoti asmenys ar paslaugas gaunantys/kitaip tiesiogiai procese dalyvaujantys subjektai. Priėmus sprendimus, tai neretai yra tų sprendimų vykdytojai arba priklausomi nuo sprendimų, todėl jie (NVO) gali pamatyti naujos politikos formavimo spragas bei naudas. NVO nuomonė - labai svarbi. Dar viena svarbi detalė, kad NVO dalyvavimas neleidžia nukrypti nuo bendros politikos formavimo idėjos, išreikšdami pageidavimus, pasiūlymus bei kritiką.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmimo?

Pacientų organizacijų atstovai yra įtraukti į įvairiausių komisijų, priimančių sprendimus dėl gydymo išlaidų kompensavimo iš PSDF lėšų sudėtį.

Farmacinės industrijos asociacijos užsiima lobistine veikla, siūlo įstatymų pakeitimus ar nurodo jų tobulinimo galimybes, taip skatindamos geresnį vaistų prieinamumą. Išlošia galutinis vartotojas (pacientas), gaudamas progresyvesnį (inovatyvesnį) gydymą.

NVO vertinu kaip socialinius partnerius su kuriais vykdomas dialogas įvairiais klausimais.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Kritika dėl politikos formavimo. Poreikių išsakymas. Racionalių pasiūlymų teikimas. Progreso variklis (inovacijų diegimas).

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo trukdžiai ir trūkumai?

Trūkumai: neretai pasitaiko šališkumas dėl suinteresuotų organizacijų aktyvaus darbo su NVO. Pvz: straipsniai spaudoje apie nenorą ar delsimą kompensuoti vieną ar kitą vaistą ir kaip dėl to kenčia pacientai.

Dažnai tai būna neišsiaiškinus situacijos dėl vaisto teikiamos pridėtinės vertės (gali būti labai minimali lyginant su esama terapija arba net jos nebūti), finansinių galimybių ir gamintojo nenoro derėtis dėl kainų siekiant kuo didesnio pelno.

Lobistinė veikla nukreipta didinti industrijos pelnus. Pvz: reikalavimas atskiro finansavimo inovacijoms taupant kitų vaistų sąskaita (darant kainų spaudimą generinių vaistų tiekėjams). Šiuo atveju reikia įsivaizduoti, kad biudžetas yra vienas ir turi būti racionaliai paskirstytas. Spaudimas prasiveržia į viešą erdvę ir sukelia visuomenės nepasitenkinimą, kuri taip pat neturi pilnos informacijos apie vykstančius procesus.

Kartais NVO atstovai neturi kompetencijos dalyvauti sprendimų priėmimo. Pvz. vaistų kompensavime tam tikroms indikacijoms su išrašymo apribojimais pagal ligos sunkumo kriterijus (NVO nori visko visiems, kas visiškai neracionalu ir nereikalinga pagal atliktus klinikinius tyrimus ir tt)

Trukdžių NVO dalyvauti sprendimų priėmimo nematau.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmimo rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Matau teigiamus rezultatus: cistinės fibrozės gydymo atveju NVO ir visuomenės spaudimo dėka buvo įtraukti inovatyvūs vaistai ligai gydyti. Diabeto asociacija aktyviai reikalavo ir ministerija pritarė insulino pompų bei gliukozės monitoringo įrangos nuomai, kas padėjo šimtam sergančiųjų geriau koreguoti cukraus kiekį kraujyje, ko pasėkoje sulauksime mažiau diabetinių komplikacijų. ir daug kitų pvz.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnį poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

Manau, kad NVO įtraukimas yra pakankamas.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmimo būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

Šiuo metu NVO turi galimybę ir pakankamai aktyviai dalyvauja sprendimų priėmimo.

Gal reikėtų kartais didesnės kompetencijos iš kai kurių organizacijų, tačiau visi suprantame, kad tai atsiremia į finansavimą. Pvz. pacientų organizacija labai sunkiai gali leisti sau, kad jai atstovautų teisininkas. Ir atvirkščiai didmeninės prekybos, industrijos, lygiagreto importo asociacijos yra atstovaujamos gerai apmokamų profesionalų.

Sutinku dėl teisinės bazės praplėtimo kur tik galima įtraukiant NVO kaip privalomą dalyvavimą.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams.

-

Eksperto atsakymai

1. Kaip manote, kodėl (ir ar apskritai) nevyriausybinių organizacijos (NVO) turėtų dalyvauti sprendimų priėmime?

Taip.

2. Kaip vertinate sveikatos sektoriaus NVO dalyvavimą sprendimų priėmime?

Jų labai daug. Jos tarpusavyje nebenradarbiauja, jų branda labai nevienoda. Dominuoja tik interesai. Tos, kurios brandžios ir atstovauja dideliame pacientų arba medikų skaičiui, yra vertingos politikos formavimui. Bet dažnai jos atstovauja savo interesus netinkamu būdu daugiau triukšmaujant, nei ką nors sūlant.

3. Kokias matote teigiamas šio dalyvavimo puses?

Žinios, patirtis, kompetencija.

4. Kokie, Jūsų nuomone, yra NVO dalyvavimo sprendimų priėmime trukdžiai ir trūkumai?

Nebranda.

5. Kokius matote NVO dalyvavimo sprendimų priėmime rezultatus, dalyvavimo poveikį viešojo valdymo sistemai ir sveikatos politikos formavimui - teigiamą ir/ar neigiamą?

Rezultatai priklauso nuo brandos. Kurios subrendę ir ne tik ant žemiausio manipuliavimo laiptelio, tos gali suteikti, pvz darbo grupėse, reikšmingos informacijos ir pasiūlymų. Tos, kurios nebrandžios, pvz Medikų sąjūdis, tik rėkaloja, kritikuoja, daugiau atstovauja asmeninius vadovo, o ne visos bendruomenės interesus. Su tokiais sveikatos politikos formuotojams dirbti labai sunku.

6. Kaip manote, ką galėtų padaryti tiek valdžios atstovai, tiek pačios NVO, kad turėtų didesnę poveikį, būtų labiau įtrauktos į valdžios sprendimų priėmimą (jei manote, kad didesnis įtraukimas reikalingas)?

Reiktų mokyti tas organizacijas ir žiniasklaidą ir valdžios atstovus. Būtų gerai tam specialiai skirtas projektas. Jei NVO žinotų, kaip galima geriau atstovauti, o valdžios atstovai, kaip įtraukti priklausomai nuo brandos, situacija gerėtų. Teisės aktų pakanka, tačiau įgyvendinant juos labai trūksta supratimo ir bendradarbiavimo. Negalima kiekvienu klausimu paklausti visų nuomonės. Turi būti tinkamas atstovavimas ir veikti procedūros, kaip tą nuomonę išreikšti. Nvo teisės aktų derinimo procedūrose dalyvauja gana prastai dar.

7. Kaip manote, kokių sąlygų reikėtų, kad NVO dalyvavimas sprendimų priėmime būtų efektyvus ir duotų teigiamus rezultatus viešojo valdymo sistemai, sveikatos politikos

formavimui? (pvz., tai galėtų būti NVO ir valdžios santykių institucionalizavimas; konkrečių mechanizmų ir procedūrų kūrimas; teisinės bazės plėtimas; didesnės autonomijos NVO suteikimas, pačių NVO pokyčiai ir kt.)

1. Visiems ir Nvo ir valdžios įstaigoms mokymų apie bendradarbiavimą.
2. Valdžios įstaigoms išmanymo apie suinteresuotųjų valdymą priklausomai nuo jų brandos lygio.
3. Teisės aktuose numatyti ne tik teisę, bet ir prievolę NVO teikti pasiūlymus teisės aktų projektams, kurie visi yra vieši pagal įstatymus, ypač tiems, kurie gauna valstybės pinigus nesvarbu kaip dotaciją, ar projektinius.
4. Numatyti finansavimą iš projektinių lėšų NVO ne tik paslaugoms, bet ir kvalifikacijai kelti.

8. Vieta jūsų mintims, klausimams, pastebėjimams

Paskaitykite Friedman and Miles publikaciją apie suinteresuotųjų įtrauktį ir brandos lygius.